

ڪنوار جي سڃ

جبران خليل جبران

ترجمو: م. ن. محزون

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

ڪتاب جا سڀ حق ۽ واسطا اداري وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو:	ڪنوار جي سڄ
ليکڪ:	جبران خليل جبران
مترجم:	م. ن. محزون
پهريون ڇاپو:	نشر، مولوي عبدالغفار صابري مهيسر 1947ع
ٻيو ڇاپو:	جولاءِ 1991ع
ٽيٽل ڪيليجرافي:	شامد گل پير
ڇپيندڙ:	ذڪي آرٽ پريس ڪراچي سنڌ
قيمت:	ٽيه روپيا

Rs: 30- 00

(سنڌي ساهت گهر- ڪتاب نمبر اٺيهون 50)

KUNWAR- Ji- SEAJ
Jibram- Khalil- Jibram

TRANSLATED: M. N. Mahzoon
PUBLISHED: Sindhi- Sahat- Ghar
3, Nizam Lodge,
Ghari Khato, Hyderabad Sindh.
2nd EDITION: July

ٻه اکر

مرن محزون سنڌي* جو اُهو پيارو ليکڪ آهي، جيڪو سالن کان ادبي دنيا کان چڻ وڇريل آهي. اُن ۾ شايد آءٌ به ڏوهي آهيان. ست اٺ سال اڳ ان کان خليل جبران خليل جا سندس ترجمو ڪيل ٻه بهترين ڪتاب ”ڪنوار جي سچ“ ۽ ”پگل ڪنڀڙائون“ ڇپائڻ لاءِ ورتا هئا ۽ ايندي عرصي گذرڻ کان پوءِ به مان اُهي اُهي نه سگهيس ۽ نه پاڻ وري ڪڏهن ميار ڏنائين. ان دوران سنڌي* جي هڪ پئي پبلشر، ”پگل ڪنڀڙائون“ جو ٻيو ڪو ترجمو ڇپرائي وڌو. معذور مرن محزون سنڌي* جي ٽنهن ڪتابن ۾ شامل آهي، جنهن جملن جهڙي مهان ٽڪهار کي سنڌي* ۾ پهرين پهرين معارف ڪرايو.

”ڪنوار جي سچ“ ڇپائيندي، خوشي پئي ٿئي. وڌيڪ خوشي ٿيڻ لڳندي جڏهن مرن محزون جهڙو پيارو ماڻهو ادبي ڪيتر ۾ وري سونسي ايندو.

ناز سنائي

حيدرآباد سنڌ
28- جون- 1991ع

عزیز نورالدین جتوئی
بار - اثت - لا

جي
نالي

بهر جائے کہ باقی خدا یار تو
معد ہیشہ نگہدار تو

7	ياسمين	*
48	قبرن جي فرياد	*
77	فنڪار	*
108	ڪنوار جي سچ	*
150	زهراپ	*
166	طوفان	*
201	قبر ڪوٽيندڙ	*

ترجمو خود ڪن ٿا آهي - هي ڪو
زبان جي جادو کي پڻ زبان جي طلسم
پر منتقل ڪرڻ جي تخليقي عمل جو
نالو آهي.

جبران

يا سمين

ڪيتري قدر نه بدنصيب آهي اهو مرد، جو
ڪنهن نو بهار شباب تي خدا ٿي سائس شادي ڪريو،
پنهن جي پيشانيءَ جو ڳهر ۽ پنهن جي دل جو
خون سندس قدمن تي صدفو ڪريو. پنهن جي
محبتن جي ثمر ۽ پنهنجي ڪوششن جي حاصل سان
سندس مليون ڀريو ۽ اوچتو کيس معلوم ٿئي ته
جنهن دل کي هن ڏينهن جي بيماري ۽ راتين جي
بيداري جي بدلي خريدڻ گهريو ٿي، اها ڪنهن
ٻئي مرد کي — سندس دل جي پاڪيزگين کان
لطف اندوز ۽ سندس محبت جي پيد کان مست
ٿيڻ لاءِ — مفت ڏني وئي آهي.

۽ ڪيتري قدر نه ڪرمن ڦٽي آهي اها عورت،
جنهن جوانيءَ جي نشي سان هوشيار ٿي ڪري،
پنهن جو پاڻ کي هڪ اهڙي مرد جي گهر ۾ ڏئي،

جو مٿس پنهنجي دولت ۽ بخشش جي برسات
ڪري ٿو، کيس پنهنجي لطف ۽ ڪرم سان نوازي
ٿو، پر نه سندس دل کي زندگي بخشيندڙ محبت
جي شعل سان ڇوي سگهي ٿو، نه سندس من کي
آن آسماني شراب سان پر ڪري سگهي ٿو، جنهن کي
الله مرد جي اکين سان عورت جي دل ۾ لٽائيندو آهي.

مان نعمان کي ننڍپڻ کان سڃاڻندو هوس،
سندس وڏا لڳاڻا جا هئا، پر هو بيروت ۾ پلدا ٿيو
هو. هو هڪ قديم و ڪهنه خاندان جو چهر و
چراغ هو، جنهن ۾ پرائمون رسون اڃان تائين
زندہ هيون. پنهنجي بزرگن جي حالات بيان ڪرڻ
جو — جنهن کان سندس فضيلت ظاهر ٿيندي
هجي — هو گهڻو خواهشمند رهندو هو — زندگي
جي رهڻي ڪهڻي ۽ عقيدن جي لحاظ کان هو
قدامت پسند هو، انهيءَ ڪري کيس مغربي تمدن
خصوصاً مغربي طرز جو لباس سخت ناپسند هو —
جنهن کي پاڻي ڪري پهريندڙ ائين معلوم ٿين
ٿيون جيئن مشرق جي بهار ۾ پکين جا ولرا
نعمان نيڪدل ۽ خوش اخلاق هو. پر گهڻن
شامين وانگر هو به شين جي معنيٰ تي ڌيان ڏين

جي نجات سڌن ظاهري رخ کي ڏسڻو هئو ۽
 پنهنجي روح جي نفعي تي ڪن ڌڻن جي بدران،
 پنهنجي جذبات کي انهن آوازن جي ٻيٽن ۾
 مشغول رکندو هو، جي سندس ماحول جا ٻڌا
 ڪيل هئا — هو پنهنجي خواهشن کي انهن مادي
 گمراهين سان ريجھائيندو هو جي عقل کي انڌو
 ڪري ان کي زندگي جي تھ تائين پهچڻ نه ڏيڻ
 ڏين ۽ عقل کي زندگي جي ٻي دريافت ڪرڻ
 کان هٽائي کيس ڇڏ ڏيڻ جي ڏڻن ۾ گم ڪري
 ڏيڻ ڇڏڻ — هو انهن ماڻهن مان هو جي انسان
 يا شين جي متعلق پنهنجي محبت يا نفرت جي
 اظهار ۾ جلدي ڪن ٿا ۽ پوءِ پنهنجي جلد باريءَ
 تي شرمندہ ٿين ٿا، پر اهڙي دشمناني قابل معافي
 هئڻ بدران ٺٽولي ٿي وڃي ٿي —

هيءَ ئي طبيعت جي فطرت هئي جنهن سبب
 نيمان پاسين سان شادي ڪري ڇڏي، انهيءَ کان
 پهريائين ڪه ازدواجي زندگي کي جنت بڻائڻ واري
 حقيقي محبت جي پاڇي ۾ انهن بهي جا روح
 جذب ٿي وڃن ها —!

مان ٿورا سال بيروت کان ٻاهر رهيس ۽ واپس
 اچڻ تي نيمان سان ملڻ ويس — مون ڏٺو ته هجڻو

حسر ڪمزور ٿي ويو آهي. رنگت ڪارائتجي وئي
 اٿس. مرجھايل سھن رنج ۽ غم جي تصوير ٻيل
 آھيس ۽ درد سان ڀريل لنگھون سندس دل جي
 تباھي ۽ سبي جي بي نوريءَ جو چپ چاپ داسان
 ٻڌائي رھيون آهن — گرد و پش جي گولھا
 سھن جي لاءِ ڪٿن ھئي ۽ سندس مائوسي جو
 ظاھر ۾ تہ ڪوبہ سبب نظر نہ ٿي آيو. تنهنڪري
 مون پڇيس:

”دوست! توتي ڪهڙي مصيبت ڪري؟
 اهو ٻاڪڻو ڪٿي؟ جو سھن جي سھن مان ڪرڻ
 وانگر ٻڪندو هو. ۽ اها حوشي ڪڏي وئي؟ جا
 تھن جي جواني سان ڇھي رھدي ھئي! ڇا، موت
 تھن جي ڪھن پاري دوست کي توڪلن جدا
 ڪري ڇڏيو آهي؟ يا ذھن جي روشي ۾ حاصل
 ڪيل سڙاڻو اونڌاھن راتين کي ورتو آهي؟
 دوستيءَ جو واسطو اٿئي مون کي ٻڌاء، تھن جي
 جان کي هي ڪھڙو روڪھ لڳي ويو آهي؟ جو
 تھن جي جسڀ کي اڏھي وانگر ڪاٽي رھيو آهي!“
 هن سھن جي طرف ڏٺو، انهيءَ ڏکابل وانگر
 ذھن جا تصورات جنھن کي سکين ڏسھن جي
 تصوير ڏيکارڻ ۽ پوءِ لڪاڻو ڇڏڻ ۽ مائوس

آواز ۾ هڪي هڪي چوڻ لڳو:

”پاري دوست جي جدائي برداشت ٿي سگهي ٿي، جيڪڏهن ٻيا ٻارا دوست هجن، مالي نقصان برداشت ڪري سگهجي ٿو جيڪڏهن سدس پورائي جا امڪان هجن، پر جيڪڏهن دل جو آرام ويڌو رهي ته پوءِ هڪئن صرا اچي سگهندو ۽ دنيا جي ڪهڙي شيءِ سندس بدل ٿي سگهندي؟“

موت بهجو ظالم هٿ وڌائي ٿو ۽ نهايت بهرحمي سان توکي گهٽي ٿو، تون درد جي شدت کان ڪجهين ٿو، پر گهڻا ذهين ٿي نه ٿا گذرن ته ٽئين زندگي جون آڱريون توکي پنهنجي جسر ڪسي ڇهندي نظر اچن ٿيون ۽ تون خوش ٿي وڃين ٿو —!

غفلت جي گهڙين ۾ رمايو اچي ٿو ۽ بهس جي گول گول پوائنٽن اکين سان توکي گهوري ٿو. پنهنجي فولادي چسي سان تنهن جو گردن گهٽي ٿو ۽ پيدرديءَ سان توکي زمين تي دسي ٿو، پنهن جي لوهائين پيرن سان توکي چيٽاري ٿو ۽ ڪلندو هلو وڃي ٿو، پر ٿوري ئي دير ۾ شرمند، ٿي ڪري واپس اچڻو، معافي گهرندي توکي نازڪ هٿن سان اٿاري ابد جا نغمه ٻڌائي ٿو ۽

نوں سرور ۽ خوش ٿي وڃين ٿو.

رات جي پاڇن سان بي انداز مصيبتون ۽ الم-
ياڪ تڪليبن اچن ٿيون ۽ صبح جي پهچن سان
تي ختم ٿي وڃن ٿيون ۽ تون بهن جي عزم ۽
ارادي جي پردي تي بهن جي خواهشن سان
چڙهو رهين ٿو.

بر تهجي زندگيءَ جي ملڪيت، بس نقط
ڪڍي ٿي بلبل هجي، جهن سان توکي محبت
هجي، جهن کي تو کائڻ لاءِ پهچي دل جا
ڪر ۽ پين لاءِ پهچي اکين جو سور ڏنو
هجي، جهن جي لاءِ تو بهن جي پيارين کي پيڇو
۽ بهن جي روح کي آکيو ٺاهيو هجي، ۽ تنهن
جي ڏسدي ڏسدي اها بلبل پيڇي کان نڪري
آسمان جي طرف اڏري وڃي ۽ بادلن تائين وڃي
پهچي، وري هٿ لهي ۽ اهڙي پيڇي ۾ وڃي
پوي جهان سدس ورڻ جي ڪا راه نه هجي ته
پوءِ تون ڇا ڪدين؟ توکي آرام ۽ قرار ڪيئن
حاصل پيدو؟ ۽ تهه جون اميدون ۽ تمناون
ڪٿڻ رند رهي سگهنديون؟

سمان پويان اکر گهٽيل ۽ دردناڪ آواز ۾
چيا ۽ ڏڪڻو ٽڙڪڻو اٿي ڪڙو ٿيو، جيئن هوا

جي موح ۾ هڪ ٽيلو! هن پنهنجا هٿ اڳيان
 وڌايا ڇٽڪ پنهن جي هڪڙين آڱرين سان ڪهن
 شيء کي پڪڙي ڪري ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏڻ
 ٿي چاهيو. هن جو سهڻو غصي کان ڳاڙهو ٿي
 ويو هو. اڪيون ڦاٽي رهيون هيئس ۽ اکين جا
 پردا سخت ٿيندا پئي ويس. هو هڪ منٽ لاءِ
 ڳهڙيندو رهيو ڇڻ ته پنهن جي مانهون ڪهن
 پوت کي ڏسي رهيو هجي، جو زمين جي ته مان
 ٽڪري ڪري هن کي مارڻ آيو هجي، پوءِ هن
 سھن جي طرف ڏٺو، هن جي سھن جو رنگ فورا
 پنهن جي اصلي حالت ۾ اچي ويو ۽ غم ۽ غصو،
 درد ۽ الم ۾ بدلجي ويو. — روئيندي هن چيو:
 ”هوءَ عورت آهي — مائو! هوءَ عورت
 آهي، جنهن کي مون ٽڪر ۽ ڦاٽ جي تارڪ ڪڍڻ
 مان ڪڍيو ۽ پنهجي خزانن جا سھن سندس جي
 لاءِ کولي ڇڏيم، جيئن کي مون بهترين لباسن،
 قيمتي ربورن، اعليٰ درجي جي ساز و سامان ۽
 خادمن ۽ نوڪرن سان نوازي ڪري کيس پاڻ
 جهڙين ۾ اعزاز ۽ امتياز بخشيم — اها عورت
 جهڙي سان دل و جان سان چاهيندو هوس،
 جهڙي قدامت تي مون پنهجي محبت قربان ڪري

ڇڏي، جيئجي لاءِ سهجي جان به حاضر هئي ۽
 جهنگي مون پهجي بخشش ۽ عطا مان مالا مال
 ڪري ڇڏيو — هوءَ عورت، جهنگو مان محبت
 ڪندڙ دوست، پر خاص رفيق ۽ امانتدار خاوند
 هوس، ان سهجي امانت ۾ خيانت ڪئي! آها هن
 سولسان دغا ڪئي ۽ هڪ اهڙي شخص جو گهر
 وڃي وسايو، جنهن وٽ سڃاڻي ۽ ننگدستي کان
 سواءِ ڪجهه ناهي، هاڻي هوءَ هن وٽ مناسي ۽
 شرم سان گهوٽيل ماني کڻي ٿي، ذلت ۽ عيب
 سان گڏوگڏ پاڻي پيئڻي آهي — هوءَ خوبصورت
 بلبل جهنگي مون کائن لاءِ پهجي دل جا ٽڪر
 ۽ پڻ لاءِ پهجي اکين جو نور ڏنو، جنهن لاءِ
 مون پهجي پائين کي پڇرو ۽ پهجي روح کي
 آڳيرو پايو، آها اها پهجي منهنجون، سهجي
 قصي مان نڪري ڪري هڪ اهڙي پڇري ۾ وڃي
 وڃي آهي جو جهنگيلو ٻير جي ڪانڊيرن جو
 ٺاهيو وڃي آهي، جهنگل کائن لاءِ ڪندا يا
 ڪٻڙا ۽ پٺڻ لاءِ زهر يا آڙو جو پاڻي آهي ۽
 س! — هوءَ پاڪ حور جيئن مان مون ڪڏهن
 پهجي محبت جي جت آباد ڪئي هئي، هڪ
 حورن ۽ شيطان ٻڌجي جهنگل زار ظلمت ۾ وڃي ڦاٽي

آهي ته جيئن خود به پهنجي گاهن حي سزا پوگي
۽ مونکي به پهنجي ڪرڻوٽن سان صدمو پهچائي—

نعمان خاموش ٿي ويو ۽ ٻنهي ۽ تن سان پنهنجو
جو منهن ڏيکي ڇڏيائين جن ته پهتو پاڻ کسي
پهنجي پاڻ کان بچائڻ گهرندو هجي، وري ٿڌو
سام ڪيائين ۽ چوڻ شروع ڪيائين:

”بس ايتروئي ٻڌائي سگهان ٿو— هن کان
وڌيڪ مون کان ڪجهه نه ٻڃ، سهجي مصيبت
تي لڙڪ به نه وهاء، پر ان کي ”غم خاموش“
وهڻ ڏي، ٿي سگهي ٿو ته خاموشي موت بڻجي
هڪري منهن جي لاءِ راحت ۽ آرام جو سبب ٿي
وڃي!“

مان پهنجي جاءِ تان اٿيس، منهن جيسا ٻليڪ
گهوڙهن سان تر هئا، همدردي جا جذبات سهجي
دل کي ٻيڙي رهيا هئا— مون نعمان کي پڙسان
خاموشي الوداع چئي، انهيءَ لاءِ ته اهڙو ڪوبه
لفظ سهجي علم به نه هو جو سدس زخمي دل
کي تسلي ڏئي سگهي ۽ عقل ۽ حڪمت جو
هڪوئي اهڙو شعلو مون کي نظر نه ٿي آيو جو
سدس روح جي تاريخن ۾ سوجهرو ڪري ڇڏي.

ڪجهه ڏهن کان پوءِ گلن ۽ وڻن جي جهنڊن
۾ هڪ معمولي گهر ۾ مون ياسين سان پهريون
دفعو ملاقات ڪئي، هو نعمان جي گهر ۾ منهن
جو نالو ٻڌي چڪي هئي — آه! نعمان جنهن
کي ياسين دلشڪسته ڪري زندگي جي غارن ۾
مڙه وانگر ڇڏي ڏنو هو!

مون جڏهن ياسين جون نوراني اکيون
ڏٺيون ۽ سريلو آواز ٻڌو ته پهن جي دل ۾ چيو:
”ڇا هيءَ عورت بدچلن تي سگهي ٿي؟ ڇا
هي خوبصورت چهرو ناپاڪ روح ۽ گهنگار دل
جي پردن ڌاري ڪري سگهندو؟ ڇا نعمان جي
خباثت ڪار زال هيءَ آهي؟ ڇا هيءَ ئي اها عورت
آهي جنهن کي مون پنهنجي تصور ۾ ڏٺو آهي ته
هو خوبصورت پکيءَ جي شڪل ۾ خوفناڪ

ٺاڻڻ آهي؟”

مون پنهنجي خيالات جو رخ بدليو ۽ دل ۾
هوربان هوربان چوڻ لڳس:

”جيڪڏهن هن بد قسمت انسان کي تباہ

ڪندڙ هي حسين چهرو ناهي ته پوءِ ڪير آهي؟

ڇا هي ٻڌڻ ۽ ڏسڻ ۾ نه آيو آهي ته طاهري

خوبيون ڪنهن وقت غير محسوس تڪليفن ۽

گهري رنج ۽ الم جو سبب ٿي پونديون آهن؟

ڇا اهوئي ڇٻ ڇٻجڻي روشي جي هالوت سان

شاعرن جي تخيل ۾ جان پئجي ٿي وڃي منسلڪ ۾

ويرون ٻڌا ڪري موفان جو ڪارڻ نٿو پئجي؟”

اسين ٻئي ويناسين، ينسين شايد سهن جي

فڪر منڍي جو احساس ڪڍي اهو سلسلو نه

سمجهيو ته سڄي حيرانن ۽ شبهات جي وچ ۾ جا

ڇڪتاڻ آهي سا گهڻو نه وڌي تهن ڪري هن

پنهنجي حسين سر کي خوبصورت هٿ جو سهارو

ڏنو ۽ بانسريءَ کان به وڌيڪ رس پرڻي آواز ۾

چوڻ لڳي:

”جيتوڻيڪ هن کان اڳ مون کي اوهان

سان ملاقات جو شرف حاصل نه ٿيو آهي تهن

هوندي به مان اوهان جا خيالات ماڻهن جي واتان

ٻڌي چڪي آهيان، مون کي خبر آهي ته اوهين
 معلوم عورت جا همدرد، هن جي ڪمزورين جا حامي
 ۽ سندس جذبات کان ناخبر آهيو، انهيءَ ڪري
 مان چاهيان ٿي ته پهتو سڀو چاڪ ڪري اوهان
 جي سامهون رکيان ته جيئن اوهان سمجهي دل جا
 ناسور ڏسو ۽ هڪڙهن مناسب سمجهو ته دنيا کي
 ٻڌايو ته راسين هرگز خيانت ڪار ۽ بد چلن ناهي.
 سمجهي عمر ارڙهن سالن جي هلي جڏهن
 قضا الاهي، مون کي نعيان جي حوالي ڪيو. هو
 ان وقت تقريباً چاليهن سالن جو هو، جيئن ته سڀ
 کي معلوم آهي ته، هو منهنجي طرف مائل آيو ۽
 شريفائي سموري محبت جون پيگهون وڌائين شروع
 ڪيائين، آخر ۾ هن مون سان شادي ڪئي ۽ مون
 کي پهچي شاندار گهر ۾ ملڪه بڻايو. هن مون کي
 ريشي پوشاڪ پهرائي، منهنجي سر، گهرڻ ۽
 ٻاهن کي جواهرن سان زينت بخشي ۽ هڪ قيمتي
 تحفو وانگر ٻن حصن وارن دوستن ۾ ڪهڙو ڏنو رهيو.
 سندس ٻار دوست جڏهن مون کي حيرت ۽ پسند ڪي
 جي مڱين سان ڏسندا هئا ته سندس چين تي هڪ
 فاتحتہ سرڪه رقص ڪرڻ لڳندي هئي. جڏهن
 هن جون زالون منهن جي حسن ۽ جمال جي

تعريف جا گيت ڪٿائيدون هيون ته سندس فخر
سان ڀريل گهٽ مٽي ڪڇي ويندو هو — پر —
السنوس! شايد هو انهن عورتن جي هر گوشين کان
بي خبر هو — ڪا چوندي هئي:
”هي نعمان جي زال آهي يا سندس گود جي
ڌيءَ؟“

نه ٻي چوندي هئي:
”جيڪڏهن نعمان جواني ۾ شادي ڪري
ها ته سندس پهرين زال جو ٻار عمر ۾ پائين کان
وڏو هجي ها — ا!“

”ان کان پهرئين جو منهنجي زندگي ننڍپڻ
جي گهري لنڊن مان سجاڳ ٿئي ها، ان کان اڳ
جو فطرت منهنجي دل ۾ محبت جي
چڱڪ پڙڪائي ها، ۽ ان کان اول جو منهن
جي سڀني ۾ خواهشن جو بچ پوکجي ها، اهو
سڀ ڪجهه ٿي ويو — ها! هي سڀ ڪجهه،
ان وقت ٿيو جڏهن مان خوبصورت ڪيڙن مان
پنهجي جسر کي زينت ڏيڻ، عالشان گادي
۾ گهڻن ڦرڻ ۽ قيمتي ڪيڙا پهرڻ خوش قسميءَ
جي انتها سمجهندي هيس — پر جڏهن مان سجاڳ
ٿيس ۽ سمجهه جي روشني منهن جون اکيون

ڪولئون ته مون پنهنجي پامي ۾ مقدس باهه جي
 شعله جي چري محسوس ڪئي جا منهنجي دل کي
 جلائي رهي هئي ۽ پنهنجي روح تي هڪ رنج ۽
 غم سان ڀريل اڃ طاري پاڻ جا منهنجي جان کي
 جهوري رهي هئي — — جذبن مان سجاڳ ٿيس
 ته مون ڏٺو — منهنجون ٻئي ٻانهون ڦر ڦر ڪري
 رهيون آهن ۽ سون کي محبت جي آسمان طرف
 اڏائي وڃڻ چاهين ٿيون — مان ڏٺو ۽ ويس ۽
 عاجزي ۽ بيڪسي جي احساس کان مٿي اٿي
 ڪري قانون جي انهن زنجيرن طرف ڪري ويس،
 جنهن ۾ جبر ڪي، انهن پابندن جي حقيقت ۽
 ان قانون جي انجام سمجهڻ کان اڳ ئي ٻري
 طرح ڇڪڙو ويو هو — جذبن مان سجاڳ ٿيس
 ۽ انهن شين جو شعور مون کي حاصل ٿيو ته مون
 سمجهيو ته عورت جي خوش قسمتي، مرد جي
 بزرگي ۽ مرداري يا سندس وقار ۽ ڪرم ۾ نه
 آهي پر انهيءَ محبت ۾ آهي جا عورت جي روح
 کي مرد جي روح ۾ جذب ڪري مرد جي دل
 کي ان جي جذبات سان لبرو ڪري ٿي ۽ پوءِ
 انهن ٻنهي کي زندگي جي حس جو هڪ عضو
 ۽ خداوندي لبڻ جو هڪ ڪلم بڻائي ڇڏي ٿي

جڏهن هيءَ دردناڪ حقيقت مون کي معلوم
 ٿي ته مون بهرحال پاڻ کي نعمان جي گهر ۾
 چور وانگر محسوس ڪيو، جو هنجي لڪرن تي
 وقت گذاري ٿو ۽ رات جي اونداهين ۾ غائب ٿي
 وڃي ٿو. مان سمجهي ويس ته جو وقت مان سندس
 پاسي ۾ گذاريان ٿي اهو هڪ خطرناڪ قريب
 آهي، جنهن کي مڪاري، زمين ۽ آسمان جي
 سامهون، مقدس روشن حرفن ۾ منهنجي پيشاني
 تي لکي ڇڏي ٿي — هي مون انهيءَ ڪري
 سمجهيو ته مان سندس لطف ۽ ڪرم جي جواب
 ۾ نه سائنس محبت ڪري ٿي سگهيس، نه سندس
 خلوص ۽ نيڪ نيتي جي بدلي کيس پنهنجي توجهه
 جو مرڪز بڻائي ٿي سگهيس — مون چاهيو —
 ۽ غلط چاهيو — ته سائنس محبت ڪرڻ
 سڪان ۾ نه سگهي سگهيس. ڇاڪاڻ ته محبت دلي
 جي تخليق ڪري ٿي، دل محبت جي تخليق نه ٿي
 ڪري سگهي. — مون رات جي خاموشي ۾ خدا
 کان روئي روئي دعائون گهريون ته منهنجي دل
 جي گهرائين ۾ هڪ روحاني جذبو پيدا ڪر جنهن
 جي سهاري مان هن شخص جي تمام قريب نسي
 وچان جنهن کي تقدير منهن جي زندگي جو ساٿي

ٻڌايو آهي - پر ٻي فائدو! خدا منهن جي دعا قبول
نه فرمائي، شايد انهيءَ لاءِ جو محبت الله جسي
طرفان اسان جي روحن تي نازل ٿئي ٿي، گهرڻ
سان نه ٿي ملي -

مون پورا ٻه سال اهڙي طرح هين گهر ۾
گذاريا جو مون کي جهرڪين جي آراڌي نسي
رشتڪار بندو هو ۽ منهنجي هر جسن کي سوچجي
قيدخاني ٿي - انهيءَ ماءُ وانگر ڇوڻ جو هڪ ئي
سربي پٽ مري ويو هجي، مان پنهجي دل نسي
سائو ڪندي رهيس، جا پٽدا ته ڪٿي وئي هئي
معرفت جي لاءِ پر قانون جي زنجيرن ۾ ڦاسي
ڪري بڪ ۽ اڃ ڪڏن مري رهي هئي -

آخرڪار انهن تاريخ ڏينهن ۾ هڪ ڏينهن
تاريخي جي پويان مونکي روشي جي هڪ جهلڪ
نظر آئي جا هڪ نوجوان جي اکين مان نڪري
رهي هئي - هي نوجوان زندگي جي راه ۾ اڪيلو
وڃي رهيو هو - هن، معمولي گهر ۾، ڪتابن ۽
ڪاغذن جي وچ ۾ اڪلي زندگي بسر ڪندو هو -
مون پنهن جون اکيون کڻي بند ڪيون ته حدس
انهيءَ جهلڪ کي نه ڏسي سگهان ۽ پنهن جي دل

”ياسين تنهنجي نصيب ۾ ته قبر جي اونداهي
 آهي پوءِ تون روشنيءَ جي لالچ ۾ ڇو ٿي ڪريڻ؟“
 مون ڪن لڳايو ته پاڪ جهان جو دلڪش
 نغمه ٻڌو. مان جهومڻ لڳس، نغمه جي لطافت ۽
 پاڪيزگيءَ منهنجي هر چيز تي قبضو ڪري ڇڏيو
 مون پنهنجي ڪنن ۾ آڱريون ڏئي ڇڏيون ۽ چيو:
 ”ياسين! تنهن جي قسمت ۾ ته دوزخين جون
 دانهون ڪوڪون لکيل آهن، پوءِ هيءُ نغمه جي
 لالچ ۾ ڇا لاءِ؟“

مون پنهنجون اکيون به بند ڪري ڇڏيون ۽
 ڪن به، ته نه انهيءَ جهلڪ کي ڏسي سگهان ۽
 نه انهيءَ نغمه کي ٻڌي سگهان. پر منهن جون
 اکيون ان جهلڪ کي ڏسنديون رهيون ۽ سهجا
 ڪن ان نغمه کي ٻڌندا رهيا.

شروع ۾ ڏٺس، ان فقير وانگر، جو ڪهن
 اسير جي محلات ويجهو هيو ڪريل ڏسي پر نه
 خوف کڻي ڏٺيس ۽ نه محتاجي ڇڏڻ ڏٺيس. مان
 روئڻ لڳس، ان اڃايل وانگر جنهن کي هڪ ملو
 چشمو نظر اچي جهنگلي چوڌاري وٺڻ ۾ خوفناڪ
 جانور لڪل هجن. مان انتظار ۽ بيقرارِي جي
 شدت کان زمين تي ڪري پيس.“

ياسين ڪجهه دير جي لاءِ خاسوش ٿي وئي ۽ پهچون وڌيون وڌيون اڪيون بد ڪري ڇڏيون۔ معلوم ٿي رهيو هو ته گذريل زمانو سدس نگاهن جي اڳيان آهي ۽ منجهس ايتري همت ناهي جو مون سان اڪيون چار ڪري سگهي وري هن پهچون اڪيون کوليون ۽ چيو:

”ابدي دنيا کان ابدڙ انسان، جي حقيقي زندگي کان لذت آڻڻ بغير واپس موٽي وڃڻ تي، هي ان عورت جي دڪ درد جي حقيقت کي نه ٿا سمجهي سگهن جنهن کي هڪ پاسي نه اهو مرد آهي جنهن جي محبت کيس خدا جي طرفان عطا ڪئي وئي آهي ۽ ٻئي پاسي اهو مرد آهي جنهن سان هو صاحبي قانون جي ذريعي ٻڌل آهي۔ هي هڪ دردناڪ ڪهاڻي آهي جا عورت جي خون ۽ لڙڪن سان لکي وئي آهي، مرد انهيءَ ڪهاڻي کي پڙهي ٿو ۽ کلي ٿو ڇاڪاڻ ته هو انهيءَ جو حقيقي مطلب نه ٿو سمجهي سگهي ۽ پر جيڪڏهن سمجهي وڃي ٿو ته سدس ڪل ٻڌلي ۽ برحمتي ۽ بدلتجي وڃي ٿي، هو غصي جي آڱ کان ديوانو ٿي ڪري عورت سان پلٽجي پوي ٿو ۽ سدس ڪن کي لعنت ۽ ملامت جي

آوازن سان ٻر هڪيو ڇڏي.

هيءَ هڪ دردناڪ تشيل آهي جنهن کي
 اونداهيون راتيون هر آن عورت جي جني ۾ ٻريا
 ڪن ٿيون جا پنهنجي جسر کي هڪ اهڙي مرد
 جي بستري جو ٻڌي پسي ٿي جنهن کي هوءَ
 شاديءَ جي حقيقت سمجهڻ کان اڳ پنهنجي
 مڙس تسليم ڪرڻ تي مجبور آهي ۽ پنهنجي روح
 کي ان مرد جي هوڏاري لاءِ ڏيڏي ڏسي ٿي
 جنهن مان هوءَ انهن سڀني بلند ڪنڀرن سان محبت
 ڪري ٿي جي روح ۾ محبت ۽ محبت ۾ حسن
 ۽ پاڪيزگي جون امتداد آهن.

هي هڪ خوفناڪ چڪمان آهي جنهن جي
 شروعات عورت جي ڪمزوري ۽ مرد جي قوت کان
 ٿي ۽ آخر ان وقت تائين ته ٿي سگھندي جيستائين
 ڪمزوري کي قوت جي غلامي کان نجات نه ملي
 وڃي.

دل جي پاڪ جذبات ۽ انسان جي جوڙيل
 مافص ۽ بيمار قانونن جي وچ ۾ هيءَ خطرناڪ
 جنگ آهي، جنهن جي سبب سان ڪلهه تائين
 بدبالي جي خاڪ تي ڪري ٿي رت جا ڳوڙها
 وهائيندي هيس ۽ بيوسي ۽ بقراري جي شدت

ڪلن ملي ٿي وڃس -

پر مان اٿيس، پنهنجي هر جنس واري فطرتي
پودلي ڪلن ڪنارو ڪير ۽ پنهنجي ٻانهن ڪسي
ڪمزوري ۽ غلطي جي ٻڌڻن مان آجو ڪري
معيت ۽ آزادي جي فضا ۾ لڏڻ لڳس.

هاڻي مان نيڪ هفت آهيان، چاڪاڻ ته مون
کي ان مرد جو پيار حاصل آهي؛ جهن جو روح
ازل ڪلن ٿي سڻ جي روح مان ملي وڃي ٿو.
مونکي هن دنيا ۾ ڪجهه اعزي طاقت نظر نه ٿي
اچي جا منهنجي هن نيڪ هفتي کي مونڪلن ڪسي
سگهي، چاڪاڻ ته اها تنهن ٻن روحن جي هفتگيري
مان پيدا ٿي آهي جنهنکي دوستي هڪ ڪري
ڇڏيو آهي ۽ جن مان معيت پنهنجي جو پالڻو
ڪيو آهي -

پلسين پر - سڄي نڪلن مان منهنجي طرف ڏٺو،
جن ته هن منهنجو سڄو چاڪ ڪري ڏن ٿي
گهريو ته منهنجي دل تي سندس گفتگو جو
ڪهڙو اثر ٿيو آهي؟ هن منهنجي سڄي ۾ پنهنجي
آواز جو پڙڏو ٻڌڻ ٿي چاهيو پر مون سندس
گفتگو کي بند ڪرڻ نه ٿي گهريو ۽ خاموش
رهيس - آخر ڪار هن واقعات جي ترشي کي آزادي

جي ملي ڪلام ۾ سموئي چيو:

”دنيا اوهان کي چوي ٿي، ياسين خيلنگار
 ۽ ٻي وٺا آهي. هن پنهنجي نفس جي چوڻ ۾ اچي
 ڪري انهيءَ شخص کي ڇڏي ڏنو جنهن کيس
 عزت بخشي پنهنجي گهر جي ملڪه بڻايو. اها
 اوهان کي چوي ٿي، ياسين بدڪار آهي، هس
 پنهنجي ٺاهڪ هٿن مان ڇڏي ۽ هو ٻاڪ هار
 لاهي ڦٽو ڪيو، جهن کي اعتقاد ۽ مذهب هوندو
 هو، ۽ ان جي بدران هڪ ٺاهڪ هار ڳچي ۾
 وڌو جو جهسي ڪڍڻ سان پوئل آهي. هن ٻين
 جي جسم تان فضيلت جو جو لاهي ڇڏيو ۽ بد
 ناموسي جو لباس پهريو. گهڻن سالهن جو هيءُ ئي
 خيال آهي ڇاڪاڻ ته سندن ابا ڏاڏا جيتوڻيڪ مري
 چڪا آهن پر انهن جا ٻاجا اڃان تائين سندن
 جسمن ۾ سرڪي رهيا آهن. هو انهن خالي غارن
 مٿل آهن جي آواز جو پڙاڏو نه ڪن ٿيون پر ان
 جي معنيٰ نه ٿيون سمجهن. کين خبر ناهي ته
 مذهب جو حقيقي مفاد ڇا آهي؟ ۽ خدائي قانون
 سندس بدن تي ڪيئن جاري ڪيو وڃي ٿو؟ کين
 اها به خبر ناهي ته انسان خطاڪار ڪڏهن ٿئي
 ٿو ۽ ٻي گناهه ڪڏهن؟ هو پنهنجي ڪوتاهه نظر

هئڻ سبب اعمال جي طاهري رخ کي ڏهن ٿا
۽ ان جي حقيقت تي نظر نه ٿا وجهن. اهوئي
سبب آهي سڌن فيصلا جهالتن ۽ حماقتن
جون گهڙيون هوندا آهن. سڌن اڳيان
گهڙگار ۽ بي گناه، ٻڪ ۽ بد، سڀ برابر
آهن. صد افسوس! انهن ماڻهن تي جن کي هي
حڪم ٻڌائين ۽ هزار افسوس!! انهن ماڻهن تي جن
جي حق ۾ هي فتوا صادر ڪن.

مان بدڪار ۽ بي اعتبار هيس ته نعيان جي
گهر ۾، جنهن فقط رسي طرح مون کي ڏهن جي
بصري جي زبرد بڻايو، جيتوڻيڪ ان وقت روح
۽ جذبات جي قانون مطابق مون کي ازدواحي زندگي
جو ڪوبه سليفو نه هو. مان هي پنهنجي نظر ۾
ذليل هئس ۽ خدا جي نظر ۾ نه ڇاڪاڻ ته هين
جي خيرات جي ٽڪرن مان پاڻ بهجهو دوزخ
پريدي هئس ۽ بيوس پنهنجي جسم کي هن جي
عيش جو شڪار بڻائيندي هيس. پر هاڻي منهن جي
زندگي بي داغ آهي. محبت جي داسوس مون کي
آزاد ڪري ڇڏيو آهي. هاڻو! هاڻي مان شريف ۽
امانتدار آهيان ڇاڪاڻ ته مون پنهنجي جسم کي
خيرات جي ٽڪرن ۽ بهنجي زندگي کي نيسي

ڪيڙن جي عيوض وڪڻڻ ڇڏي ڏنو آهي.

”هاڻو ان وقت مان بد چان ۽ جرر بدش هئس،

جڏهن دنيا مونکي نعلان جي معزز زال مسجد ۾ ڏي

هئي ۽ اڄ جڏهن مان شريف ۽ نيڪ ڪردار ٿي

وئي آهيان ته مون کي ذليل ۽ ڪرڻل حيال ڪبو

پيو وڃي -

انسانن جي ذات کي جسار جي پيماني سان

ڪيڙن ۽ روح کي مادي جي نرازي ۾ ٽورڻ،

جهالت ۽ بد مذاقي جي حد ناهي ته پيو چاهي؟

باسين هاڻي دريءَ جي طرف ڏٺو ۽ شهر جي

سڄي طرف اشارو ڪيائين، سندس آواز اڳي کان

گهڻو بلند ٿي ويو هو ۽ معلوم پئي ٿيو ته ڪيس،

رستن تي، چنين تي ۽ درين ۾ پرائين ۽ ڪيٽپ

جون چرندڙ ۽ پنڌڙ تصويرون نظر اچي رهيون

هيون، حقارت ۽ براري جي ادلن ۾ هر چيو:

”انهن خوبصورت ڪرن ۽ هائيشان محلاتن کي

ڏسو! جن ۾ شهر جا سٺا ۽ معزز ماڻهو رهن ٿا

انهن ريشي پردن سان سجاول پتين ۾ بدڪاري

سان گڏوگڏ بي ايماني ۽ اڀين بونهري چٽن

هيٺ سجاوٽ ۽ سينگار جي قريب مگر قريب

رهن ٿا. انهن گهرن کي ڏسو ۽ گهڻي غور سان

ڏحو! جي ڏاڏو ۾ ته ڏرگي، برتري ۽ خوشحالي
 جا آئيندار آهن پر درحقيقت انهن غارن کان
 وڌيڪ حيث نه ٿا وڌن جن ۾ ذلت، سنگدلي
 ۽ بدبختي لڪل آهي. هي چڪندڙ قبرون آهن،
 جن ۾ اکين جي سڪل ۽ ٿين جي سرخي جي
 پردي ۾ سڪور عورت جي قريب ڪاري ۽ جن
 جي ڪنڊن ۾ خون ۽ چندي جي چمڪ سان گڏ
 مرد جي زوري ۽ پيدري لڪل آهي. هي بلند
 مرتبي وارا محل جنهن ۾ ديوارون آسان سان
 گالهون ڪري رهيون آهن، جيڪڏهن انهيءَ
 مڪر ۽ قريب کان وٺي ٿي وڃن جو هنن ملڪ
 ڇڏيل آهي ته ٻئي هن ۽ ٺڪرا ٺڪرا ٿي زمين
 تي مڪرن. هي اهي ڄڻ آهن جنکي هڪ ڳولاو
 ڳوڙهن پري نظرن سان ڏسي ٿو ۽ پر جيڪڏهن
 کيس خبر پئجي وڃي ته انهن عالشان مجلس ۾
 رهندڙن جون دليون، انهيءَ محبت جي شيراني
 کان بلڪل خالي آهن جنهن سان سندس گهرواريءَ
 جو سينو ۾ آهي، ته هو بي اختيار حقارت جي
 گل ڪندو ۽ انهن تي رحم ڪائندو ڳوٺ مولي
 ويندو.

پاسين منهن جو هٿ جهلي مونکي دريءَ جي

ويجهو وٺي آئي، جتان هوء انهن محلن ۽ عاليشان
 جابن کي ڏسي رهي هئي ۽ چوڻ لڳي:
 ”اڃا مان توکي انهن ماڻهن جو پيد ٻڌايان،
 جيڪي مثال ٿيل مون ٻاڻڪي پسند نه ڪيو. ڏسوا
 هن محل جي طرف ڏسوا جنهن ۾ سگرمر جا ٿيا،
 پتل جا ڪڪڙا ۽ شيشي جون دريون آهن. هتي
 هڪ دولت مند رهي ٿو، جيڪي پنهنجي ڪڪجوس
 پيءُ کان پي شمار دولت ورثي ۾ ملي آهي ۽ جو
 ناپاڪ گهڻن جي بد چلي ۽ بد اخلاقي جي پاڇي
 ۾ پاڇي وڌو ٿيو آهي. ٻه سال ٿيا آهن جو هن
 هڪ عورت سان شادي ڪئي جهڙي متعلق کيس
 هڪلن زياده خبر نه هئي ته هنجو پيءُ خاندانسي
 شريف ۽ شهر جي معزز ماڻهن ۾ وڏو درجو رکندڙ
 آهي. اڃان شاديءَ جو پهريون مهينو ٿي ختم نه
 ٿيو هو جو هن پنهنجي زال جي طرف کان سهن
 مٺي ڇڏيو ۽ بد چل عورتن سان موجون ڪرڻ
 لڳو. هن انهيءَ ويڇاريءَ کي محل ۾ ائين ڇڏي
 ڏنو جيئن هڪو شرابي، شراب جي خالي بوتل
 کي ڇڏي ڏهندو آهي. شروع شروع ۾ ته هيءُ
 قسمت جي ڪل روئندي پئندي ۽ رڙيون ڪندي
 رهي پر آخرڪار پنهنجي غلطي محسوس ڪندي

کيس سر آيو ۽ هن سمجهيو ته سندس گهڙهسا
انهيءَ کان وڌيڪ قيمتي آهن ته هڪ بيوفا هوس
پرست مرد جي نقصان تي وهايا وڃن - هاڻي هيءَ
عورت هڪ حسين ۽ جميل ۽ شرين گفتار نوجوان
تي دل و جان سان فدا آهي - پنهنجي دل جي
جذبات سان سندس روح کي تسڪين بخشي ڏي
رهي ٿي ۽ پنهنجي مڙس جي مال ۽ زر سان
سندس کيسا پرڀدي رهي ٿي، سندس مڙس کائڻ
منهن مٽي چڏيو ۽ هن پنهنجي مڙس کي وساري
چڏيو -

هاڻي هن گهر جي طرف ڏسوا جنهنجي چوڌاري
وڏو ڪل ٻوٽا آهن، هن جو مالڪ هڪ شاهسي
خاندان جو فرد آهي، جو دولت جي ورهاست ۽
اخلاق جي سٺي سبب پنهنجي مرتبي کان ڪري
چڪو آهي - گهڻو سال ٿيڻا جو هن شخص هڪ
بد صورت پر تمام مالدار عورت سان شادي ڪئي
۽ هنجي دولت تي فخر ڪرڻ کان پوءِ کيس
وساري چڏيو - هنجي مال ۽ زر جي بدولت هڪ
نوجوان ۽ حسين عورت سان ٻيهر جوڻائو ۽ گهڙيو
۽ کيس حسرت ۽ پشيماني مان پنهنجن آڱرين کي
چڪو ٻائڻ ۽ جذبات جي بد ۽ جلن لاءِ چڏي

ڏٺو. هاڻي هيءَ عورت پنهنجو سمورو وقت وار سينگارڻ، سرمو پائڻ ۽ پائوڊر - ڪريم سان منهن وٺڻ ۾ وجهائيندي آهي. پنهنجي جسر کي اڻلس ۽ ريشر سان سينگاري ٿي ته جيئن شايد ڪنهن ايندڙ ويدڙ جي نظر پئجي وڃي پر غريب آئونسي ۾ پنهنجي عڪس کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي نگاهن کي اڃان تائين پنهنجي طرف مائل ڪري نه سگهي آهي.

هاڻي هن وڏي جاءِ جي طرف ڏسو جا چٽسالي سان سينگاريل آهي. هي خوبصورت پر بدسيورت عورت جو گهر آهي جا پنهنجي پهرين مڙس کسان پوءِ سندس دولت جي اڪيلي ولڙ ٻئي ۽ دنيا جي منهن بند ڪرڻ لاءِ هڪ ارادي ۽ طبيعت جي ڪمزور شخص سان نڪاح ڪيو.

هيءَ تازين مڪڙين جي وس چوميندڙ سڪس وانگر پهچي توخيز عاشقن جي جواني سان پنهنجي جي هوس جي به وسائيندي رهي ٿي.

هاڻي هن گهر کي ڏسو جهنجا وڏا ڪمرا ۽ خوبصورت محراب نظرن لاءِ جت جي راحت آهن. هن گهر جو مالڪ دنياوي خواهشن جو غلام ۽ بيحد لالچي آهي. کيس هڪ زال آهي،

جسم نهڻ ڪلڻ چوڻي تائين حسن و جمال ۽ روح
 بلڪل پاڪيو ۽ شيرين - منجهس جسماني ۽ روحاني
 پاڪيزگيون ٿين ملي ويون آهن جيئن شعر ۾ معنيٰ
 جي نزاکت سان گڏ راڳ جو سر - هوءِ محبت
 جي ئي جيئن ۽ محبت جي ئي مرڻ لاءِ پئدا
 ڪئي وئي هئي ۾ سندس بدن ۾ جنهن وانگر
 سندس پيءُ جواني ڪلڻ اڳ نامرزون ڦاٽي ڇڏي
 پاهاري - سندس گردن ۾ وڌي - هائي هوءِ ڏيهون
 ڏينهن گهرندي پئي وڃي - ڊپل جذبت جي گرمي
 سندس جسم کي شمع وانگر ڳاري رهي آهي ۽
 آهستي آهستي اهڙي طرح ڦاٽي رهي آهي جيئن
 انداريءَ جي واڌ ۾ لطيف خوشبوا هوءِ ڪنهن
 اهڙي حسين شخص جي محبت لاءِ يقيندار آهي
 جهنگي هوءِ محسوس نه ڪري ٿي پر ڏسي ڏسي
 سگهي - هوءِ موت جي آرزو ۾ مري رهي آهي ۽
 پنهنجي بي مزي زندگي کان تنگ ٿي ڪري گهري
 ٿي ته جلد ڪلڻ جلد ان شخص جي غلامي کان
 آزاد ٿي وڃي - جنهنجا ڏينهن ۽ راتيون سون ۽
 چاندي گڏ ڪرڻ ۾ گذرن ٿا ۽ جو ان محسوس
 گهڙيءَ تي ڏند ڪرتي ٿو جڏهن هن هڪ اهڙي
 هورت سان شادي ڪئي جنهن مان ڪوبه پٽ پيدا

نه ٿيو جو سندس مال و متاع جو وارث ۽ سندس
پيڙهيءَ جو باعث بڻجي.

هاڻي هن اڪيائي جاءِ جي طرف ڏسوا جنهن
جي چوڌاري باغيچا آهن. هي هڪ بلند جبل ۽
روشن خيال شاعر جو گهر آهي جنهن جو رستو
روحانيت آهي. شاعر جي زال نهايت هڪم عمل ۽
چيڙاڪ آهي. هو سندس شعرن تي ٺٺول هڪدي
آهي ڇاڪاڻ ته اهي سندس سمجهه کان مٿي آهن.
هو هجي ڪارنامن تي ڪلدي آهي ڇاڪاڻ ته
اهي سندس لاءِ عجيب آهن. شاعر هاڻي هڪ
شادي شده عورت جي محبت ۾ حوش آهي جا
سندس ذهن کي تازگي بخشي ٿي ۽ بيان ۾ رواني
ٺهڻا ڪري ٿي. پهچي توجهه سان سندس دل کي
روشن ڪري ٿي ۽ پهچي سمجھرائي ۽ محبت ڀريل
نگاهن سان غير فني خيالات سندس دماغ تائين
پنهنجي ٿي.

باسين ڪجهه دير جي لاءِ ڇپ ٿي ويئي ۽
دريءَ جي ڀرسان هڪ ڪرسيءَ تي وڃي ويئي.
غالباً سندس دل انهن جاين جي هڪ ۽ مريب
کي ڏسندي ڏسندي ٽڪ ٿي پئي هئي ۽ آهستي
آهستي چوڻ لڳي:

”هي ئي آهي محل آهن جن جي ڪمپلين-
 جهڙو ٿيڻ سون کي هرگز پسند ناهي. هي ئي
 آهي قبرون آهن جن ۾ مان پنهنجي زندگي کي
 دفن نه ٿي ڪري سگهان. هي ئي آهي ماڻهو آهن
 جن جي رسم ۽ رواج کان سان نجات حاصل ڪئي
 آهي ۽ جن جي سماجي پابدين جي پاجاري پهن
 جي ڪمڌ نان لاهي ڦٽي ڪئي آهي. هاڻو اهي
 ئي آهي ماڻهو آهن، جي جسم سان شادي ڪندا
 ۽ روح کان بيزار رهن ٿا. مونکي يقين آهي ته
 رب جي نالي کان ناواقفيت کانسواءِ انهن وٽ
 بخشش جو ڪوبه وسيلو ناهي. مان هين مائهن
 تي ڪا فتوا نه ٿي صادر ڪيان پر مائهن همدردِي
 رکڻ ٿي. مان مائهن نفرت به ٿي ڪيان پر مان
 سندن هن گناهه کان نفرت ڪيان ٿي ته هو تمام
 آساني سان ظاهر داري، ڪوڙ ۽ مديءَ جا غلام
 ٿي وڃن ٿا. مان سندن سماج جي حقيقت اوهان
 کي انهيءَ لاءِ نٿي ٻڌايان ته مون کي سندن
 غير سوجودگي وڻي ٿي پر ان لاءِ ته هن گروه
 جي اصليت چڱي طرح ظاهر ڪيان جنهن ۾ ڪلهر
 نائين مان خود شامل هئس پر اڄ آزاد آهيان. هيءُ
 مان اوهان کي انهن مائهن جي زندگي ڏيکاري

وهي آهيان جي منهنجي باري ۾ خراب ڪنن خراب
 جملا استعمال ڪندا، فقط انهيءَ لاءِ ته مون پنهنجي
 جي روح جي آرام ۽ خوشي لاءِ سندن حالت
 ڇڏي ڏنو ۽ سندن غريب ڪارڻن جي اونداهي
 رستي کان هٽي هڪري پنهنجون نظرون انهيءَ
 روشني تي کوزيون جا انصاف، مڃاڻي ۽ دلچسپي
 دوستي جي روشني آهي.

مان خوش آهيان ته انهن ماڻهن مون کي پنهنجي
 جي سماج مان هڪڙي ڇڏيو. ڇاڪاڻ ته هي رتبه
 فقط ان قابل قدر هئي کي ملندو آهي جا ظلم
 ۽ جور خلاف بغاوت ڪري. غلامي تي جلاوطني
 کي ترجيح نه ڏيندڙ، آزادي جي حقيني لطف
 کان محروم رهندو آهي."

"ڪلهه ٽئين مان هڪ لڏيندڙ دسترخوان هي
 حيثيت رکندڙ هوس ۽ نڪتل ان وقت سون وٺ
 ايندو هو جڏهن سندس نفس جي بچ کيس مجبور
 ڪندي هئي، انسان پنهنجي جا روح ذليل خداس
 وانگر هڪ ٻئي کان پڳڻ هئا. هر جڏهن سونکي
 حقيقت جو نور نظر آيو ته هن بندگي کان سون
 کي نفرت ٿي وئي. مون چاهيو به ته جهڙي طرح
 ٿي سگهي پنهنجي مقدر تي شڪر گذار رهان به

مان ائين نه ڪري سگهيس - پنهنجي روح - جي
 عمر ان خوفناڪ بت جي پوڄا ۾ گذارڻ کان
 انڪار ڪري ڇڏيو، جهڪي ماضي جي جهالتن
 قانون جي نقلي - ان ترائيو هو - مون پنهنجا سڀ
 زنجير پڇي ڇڏيا، ليڪن ان وقت، جڏهن محبت
 مون کي ٻڪل ڏيو ۽ پنهنجو روح ان طرف وڃڻ
 لاءِ بيمار ٿي ويو -

مان لسان جي گهر مان اهڙي طرح نڪتس
 جيئن قيدخاني مان ڦڙي - مون عزت و جاه ۽
 شان و شوڪت کي لت هڻي ڇڏي ۽ هن گهر ۾
 هلي آيس جو محبت کان سواءِ ٻين سڀني قسم
 جي بدلتن کان خالي آهي - مون کي يقين آهي
 ته جو ڪجهه، مون ڪيو آهي - وليڪه ڪيو آهي
 الهيءَ لاءِ ته قدرت به ڪڏهن نه ٿي گهري ته
 مان پنهنجي هن مان پنهنجا پر ڪٽي ڪري ڪڍ
 ۾ وڃي ڪرڻ ۽ چوندِي رهان ته زندگي ۾ منهن
 جو حصو هي ئي هو - هيءَ الله جي مرضي هرگز
 ٿي نه ٿي سگهي ته مان پنهنجي سڄي عمر، راتيون
 روئي روئي گذاري ڇڏيان ۽ چوندِي رهان ته
 صبح ڪڏهن ٿيندو؟ ۽ صبح ٿي وڃي ته چوان
 ته ڏينهن ڪڏهن پورو ٿيندو؟ خدا ڪڏهن نه

پسند نه ٿو ڪري ته انسان تاه ٿي وڃي - الله ،
انسان جي دل ۾ سعادت جي تمنا امانت ڪئي
آهي ۽ ان سعادت ۾ خود سندس عظمت پوشيده
آهي .

هي آهي جناب مهنجو داستان ۽ هي آهي
مهنجي فریاد - جنهنڪي مان بار بار چوان ٿي ۽
ماڻهو ٿا ٻڌن پر پنهنجا ڪن بند ڪري ٿا ڇڏن
هو ڏهن ٿا ته مان سندن روحن ۾ فساد نه ٿي
ٿي وڃي - ڪين خوف آهي ته ڪٿي سندن سماج
جون پاڙون نه لڏي وڃن ۽ اها سندن مثال نه
اچي ڪري - هيءُ آهي اها ڪئن مٽري جنهن ۾
مان پٽڪي رهي هيس جو مون کي پنهنجي سزل
مقصود ملي وئي - هاڻي جيڪڏهن مان ميري به
وڃان ته به مهنجو روح الله تعاليٰ جي سامهون - مون
حسرت ۽ نا اميدي جي بچاءِ فرحت ۽ خوشيءَ
سان دليرن وانگر وڃي پهتو ۽ مان بنا رڪاوٽ
پنهنجي دل ، جا برف وانگر پاڪ ۽ صاف آهي ،
ان سڀ کان وڏي حاڪم جي حضور ۾ پيش
ڪندس ، انهيءَ لاءِ ته مون پنهنجي ”روح“ جي
خلاف جو خدا جي ذات جو هڪ جزو آهي -
ڪوئي ڪم نه ڪيو ۽ پنهنجي دل جي آواز ۽

فرشتن جي نغمن جي ٻڙلاءَ کانسواءِ، ڪنهن ٻئي
 آواز تي لپڪ نه ڇڏيو. هيءُ آهي منهنجي ڪهاڻي
 جنهنڪي بيروت جا ٻاشده زندگسي لاءِ لعنت ۽
 ساج جي لاءِ روڪ سجهن ٿا. پر اهي پنهنجي
 ڪٿي تي پڄاڻيندا، جڏهن زمينو سڌن تاريڪ
 دٻن ۾ محبت جو ٻج پوکيندو، جهڙي طرح
 مرده جسمن سان ٻريل زمين مان سڄ ڪل ٻوٽا
 پيدا ڪندو آهي.

انهيءَ ڪري جڏهن ڪوبه والهو منهنجي
 ڪمر جي ڀرسان لڳندو ته سدس آڻهون سامهون
 سلامتي سان ٿيندو جا کيس هيئن چئي ڪري
 ٻيهاريندي ۽

”هت ياسين هيشه جي نٺ مٽل آهي،
 جهن شريفانه محبت جي ناموس کي زنده رکڻ لاءِ
 پنهنجو پاڻ انسانن جي هٿرادو قانونن جي غلامي
 کان ڇڏايو ۽ پنهنجو سڀني سچ جي روشني طرف
 هڪيو ته جيئن پنهنجي سسر جو ٻاڄو ڪٽڻ ۽
 مرده کوپڙن تي پوندو نه ڏسي.“

ياسين اڃان چپ نه ڪٽي هئي ته دروازو کليو
 ۽ هڪ خوبصورت نازڪ اندام نوجوان ڪمري ۾

داخل ٿيو، جنهنجي اکير مان طلسمي شعاع
 نڪري رهيا هئا ۽ چين تي وئڊر مرڪ ڪيڏي
 رهي هئس - ياسين فوراً اتي ڪڙي ٿي ۽ نهايت
 محبت سان هنکي پالڻ کان جهلي مون وٽ وٺي
 آئي - پوءِ هن نوجوان کي منهنجو نالو وڌي
 احترام سان ۽ مون کي سندس نالو معي ڀريل
 نگاهن جي سفارش سان ٻڌايو - مان سمجهي ويس
 ته هي اهو انسان آهي جنهنجي خاطر ياسين دنيا
 ۽ ان جي رواجي ۽ قانوني پابدين کي ٽوڪر
 هڻي ڇڏي -

امين سڀ ڇپ ڇاپ ويهي انهن ڳالهين تي
 غور ڪري رهيا هئاسين جي عين هن وقت هڪ
 ٻئي جي متعلق اسان جي علم ۾ آيون هيون،
 ايتري تائين جڏهن هڪ منٽ گذري ويو جو
 پنهنجي دامن ۾ هن خاموشي کي سانڍيون ويٺو هو،
 جنهنجي ذريعي روح آسمان جو سير ڪرڻ لڳو ٿا،
 ته مون نگاه ڪئي انهن ٻنهي جي طرف ڏٺو - هو
 ٻئي پاسو پاسي ۾ ملائي ويٺا هئا، مون کي انهن
 ٻنهي ۾ هڪ اهڙي ڳالهه نظر آئي جا هن ڪسان
 اڳ مون ڪڏهن نه ڏٺي هئي ۽ مان ان گهڙيءَ
 ياسين جي داستان جو مطلب سمجهي ويس - مون

کي معلوم ٿي ويو ته سماج جي خلاف، جا ٻين جي ٺهين قانونن کان بغاوت ڪندڙن کي سندن سرڪشي جي سبب جي جاچ ڪرڻ کانسواءِ ٻڙڻ گهري آي، پاليسين جي فرياد جو انجام ڇا آهي؟ مون هڪ مجسمي آساني روح انهن ٻنهي جي جسمن ۾ داخل ٿيڻي ڏٺو، جو شباب ۽ اتحاد جي زور سان هيڪارڊل هو، مون ڏٺو ته محبت جو دھوتا انهن ٻنهي تي پنهنجي ٻانهن جو پاڇو ڪيون پيو آهي ته جيئن کين زماني جي طعن ۽ مھڻن کان محفوظ رکي ۽ گھاتي دونهن سندن منهن مان بکي رهي آهي جن تي خلوص پامڪيزگي جو نور جلوہ ريز آهي۔ مون پنهنجي عمر ۾ ٻنهيون دفعو سعادت ۽ نڪهه بختي کي ٻن اهڙين هٿين تي پاڇو ڪندي ڏٺو، جن کي مذهب ذليل ۽ قانون مردود قرار ڏنو هو۔

ٿوري دير کانپوءِ مان اٿيس ۽ خاموشي جي زبان ۾ مان پنهنجي قلبي تاثرات جو اظهار ڪندي ڪاٺڻ رخصت ٿيس۔

مان ان ٿوري گھر مان نڪتس، جنهنڪري بي لوث جذبات، خلوص ۽ محبت جو عبادت گاه بڻايو هو ۽ انهن شاندار حويلن جي ويجهو ننگهندو

پنهجي گهر طرف روانو ٿيس، جنهنجي پيدن کان
 ياسمين مونکي وائف هڪيو هو۔ مان ياسمين جي
 داستان ۽ سندس بنيادن ۽ نتيجن تي غور ڪري
 رهيو هوس۔ پر اڃان مون آباديءَ کي ڳڻي نه
 هڪيو هو ته نعمان ياد آيو ۽ سندس نا ابيدي ۽
 بد بختي جو عذاب، بت پنهنجي منهنجي نگاهن جي
 سامهون اچي موجود ٿيو۔ مون پنهنجي دل ۾
 چيو:

”نعمان بد قسمت ۽ مظلوم آهي! پر ڇا خدا
 نعمان جي ٻڌندو جڏهن ياسمين پنهنجي مظلوسيءَ
 جو دل ڏڪائيندڙ داستان ٻڌائيندي؟ الزام جي
 قابل آها عورت آهي جنهن پنهنجي آزاديءَ کي
 جو چوڻ مڃو ۽ نعمان کي ڇڏي هلي وئي، سا
 اهو مرد، جنهن ان کان پهريائين جو الزام ياسمين
 جو روح محبت جي رهنمائي ۾ سندس طرف مائل
 ٿئي کيس پنهنجو غلام بڻايو؟ انهن ٻنهي ۾ ظالم
 ڪير آهي ۽ مظلوم ڪير؟ خطا ڪندڙ ڪير آهي
 ۽ بي خطا ڪير؟“

زمانن جي حالتن کي ڄاڻندي ۽ واقف ٿي
 غور ڪندي مون پنهنجي دل ۾ چيو:
 ”اهڙيون عورتون به آهن، جي پنهنجي غريب

گهرن کي ڇڏي ڪري خداوندان - زر ۽ مال جا
 پاسا وڃي وسائڻ ۽ قيمتي پوشاڪن ۽ عيشت ۽
 عشرت جي شوق ۾ انداون ٿي ڪري ذلت ۽
 خوارِي جي غار ۾ وڃي پون، پر ڇا ياسين به
 انهن مان آهي، جهن پنهنجي مال ۽ دولت ۽
 عاليشان حوالي کي ڇڏي ڪري مغل جي جهوپڙي
 پسند ڪئي، جنهن ۾ پراڻن ڪتابن جي قطارن
 کان سواءِ ٻيو ڪجهه ناهي؟ دنيا ۾ اهڙين هورتن
 جي به ڪمي ناهي جي پنهنجي جهالت جي سبب
 هورت ذات جي فضيلت کي موت جي دڙي سمهاري
 ڇڏين ۽ پنهنجي انساني خواهشن کان شڪست
 کائي ڪري فقط جسماني لذتن جي خاطر پنهنجن
 مڙس کي روئيندو پٽيندو ڇڏي ڏين ۽ انهن مردن
 جي پلن ۾ وڃي ويهن جي نسبتاَ وڌيڪ ڪربل
 ۽ ڪميا هوندا آهن! ته ڇا ياسين به جسماني
 خواهشن جي زير اثر هئي، جڏهن هن مر - عالم
 پنهنجي آزادي جو اعلان ڪيو ۽ ان نوجوان
 سان هميشه لاءِ وابستہ ٿي وئي جو نهن کان
 چوٽيءَ تائين روحانيت آهي! ڇا سڌي لاءِ اهو
 ممڪن نه هو جو پنهنجي مڙس جي گهر رهندي
 لڪ ڇوري انهن نوجوانن جي جوانين سان ڪيڏندي

رهي ها، جي سندس حسن جا پوڄاري ۽ سندس
 ناز نخري تي شهيد ٿيڻ کي پنهنجي لاءِ وڏي
 رحمت سمجهن ها!

حقيقت هي آهي ته باسمن بد قسمت هئي. هي
 تنهنڪري هن نيڪ بختي کي تلاش ڪيو ۽
 جڏهن کيس حاصل ڪيو تڏهن ساڻس وابسته ٿي
 وئي. هي آهي سندس ڏوه جنهنجي بدلي ۾ انسان
 سماج کيس حقير سمجهي ٿي ۽ قانون مردود آ
 وڌيڪ غور ۽ فڪر لاءِ سون پنهنجي دل
 کان ڀڄيو:

”ڇا عورت لاءِ جائز آهي ته هو پنهنجي
 نيڪ بختي جي قيمت مڙس جي بدبختي کي فراهم
 ڏئي؟“

دل اُن جواب ۾ ورائيو:

”ڇا مرد لاءِ جائز آهي ته هو پنهنجي عيش
 ۽ راحت لاءِ زال کي خواهشن جو غلام ٿاڻي؟“

مان پنهنجن اتهن خيالن ۾ غرق وڃي رهيو
 هوس ۽ باسمن جو آواز مهجتي ڪنن ۾ وڃي
 رهيو هو، ايتري تائين جو مان آملاي کان ٻاهر
 کليل ميدانن ۾ نڪري ويس -

پوري ڏينهن جو تڪل لئل سڄ مفرجه جي
 سڄ ۾ آرام ڪرڻ لاء وڃي رهيو هو، باغن ۽
 ٻين آرام ۽ راحت جي پردي ۾ دٻوش ٿيڻ
 چاهيو ٿي، پکي شام جو لاتيون لٽوي رها هئا -
 مان هندي هندي پهي رهيس ۽ ڪجهه سوچڻ
 لڳس - ٿڌو ساهه کڻي مون چيو:

”هي وڻ آسماني آزادي جي روپو سڄ جي
 هير جي حرڪتن کان فرحت مندوز ۽ جلال
 آزادي جي سلهون - سڄ ۾ جي ڪرڻن ڪيل
 خوش ٿي رها آهن - هي پکي گوشه - حرمت سان
 سر ڪوشيون ڪري رها آهن ۽ اُٻارڻ جي ويجهو
 آزاديءَ جي چوڌاري لاسرا ڏئي رها آهن - هي
 گل آزاديءَ جي فنا ۾ پهتجي خوشبوءِ جي
 هڪه مان دماغ کي سطر ڪري رها آهن -
 صبح جي ڪنوار جي لڳن ڪري ٿڙي رها آهن -
 مطلب ته هن جهان جي هر شيءِ طبعي قانون جي
 تحت گذر ڪري رهي آهي ۽ خوش آهي - هر
 هڪ انسان آهي، جو هن قسمت کان محروم آهي -
 سندس هڪ ۽ ٻي اندازو روح، دنيا جي محدود
 قانونن ۾ جڪڙيو ويو آهي - سندس جسم ۽ روح
 لاءِ هڪ قانون بڻيو ويو آهي جو ناقص به آهي

۽ سخت ٻي - سدس جذبات ۽ خواهش لاءِ
خوفناڪ ۽ تنگ قيد خانہ ڏٺو وڌو آهي ۽ سدس
دل ۽ دماغ لاءِ هڪ اونهي اونهي قبر کڻي
وڻي آهي - جيڪڏهن ڪوڊ من ظلم ۽ بي انصافي
جي خلاف آواز بلند ڪرڻو ته ماڻهو ان کي داغي،
بدعاش ۽ بد اخلاق ڪوٺين ٿا - اترتي قدر
ڪرڻ ۽ ذليل جو کيس ڦل ڪيو وڃي -

پر ڇا انسان هميشه سماج جي هن ناڪساره
قانون جي غلامي ڪندو رهندو، ٻا زمانو کيس
روحاني اصول تي زندگي بسر ڪرڻ لاءِ آزاد
ڪرائيندو؟ ڇا انسان هميشه ذلت جي فسانن ۾
ٻڌو رهندو - ٻا پنهنجون اکيون سج تي کپوڙيندو
ته جيئن پهچي جسر جو پاڻو هڪ ڪچري ۽
سرد ڪوپرن تي اوندو نه ٿي؟

قبرن جي فرياد

اسير، انصاف جي ڪرسيءَ تي جلوہ افروز
هو - سڄي کٻي سلطنت جا عالمي دماغ وزير هئا،
جن جي جهونن چهرن تي علم و فضل جو نور
چٽيل هو - هيڏانهن هوڏانهن سپاهي تلوارون جهليو
& ليزا آيا ڪيو پيا هئا - ساهون تماشين جو
سڙ هو، جنهن ۾ ڪي نه اهڙا هئا جيڪي فقط
تماشي جو شوق گهلي آيو هو - & ڪي اهڙا هئا
جيڪي تازن ذهن جي فيصلي جو انتظار هو -
چٻي جا ڪٽ جهڪيل، نگاهون هٿ & سام
روڪيل هئا، جن ته اسير جي اکين ۾ هڪ فوت
هئي جا مٿن رعب & خوف طاري ڪري رهي هئي
& سڌن دلين ۾ توجهه & خواهش جو پڇ رهي
رهي هئي -

مجلس ختم ٿي & فيصلي جي گهڙي قريب اچي

وڻي - اسير پهچو جڏهن تي ڪيون ۽ ٻلد آواز ۾
چيائين ۽

”ڏوهين کي هڪ هڪ ڪري منهنجي اڳيان
حاضر ڪيو ۽ پڇيائون: ڪڏهن ڏوه ۽ ڪڏهن ڪهڙا
ڪهڙا آهن؟“

قيد خانن جو در ڪوليو ويو، جنهن جون
ڪارون پٺيون ٿيڻ معلوم ٿي ويون هيون جيئن
اوهائي ڏيندي وقت ڪنهن خوفناڪ جاوور جي
ڦڙي! منهنجي هڪ هڪ سان هڪ ڪنهن ۽ پڙهڻ جي
ڄم ڄم سان گڏ ڦڙهڻ جي آواز وڌيڪ آواز
ٻلد آيا - ماڻهن ۽ ڳالهائين تي ڪيون ۽ ڪڏهن سوڙي
سوڙي ڏٺو - جيئن ته ان ڦڙهڻ جي اونهائين، ان مون
جي شڪار کي ڪرندي ڏسڻ ڪان، پهن جي
نگاهن جي ذريعي قانون - ان اڳرائي ڪرڻ چاهي
ٿي -

ٿوري دير کان پوءِ به سڀاهي هڪ فوجوان ها
ڏورا ٻڌي، عدالت جي ڪمري ۾ آيا، جنهنجي
نراڙ جاوت ۽ - ڪل - هانديا، خود داري ۽ حوصلو
منڊي جو آڻيو هئا - هڪي ڏوهين جي ڪٽهڙي
۾ ڏکي سڀاهي به قدم پوڻي هئي ويا - اسير
ٿوري دير تائين کيس غور سان ڏٺو ۽ پڇيائون:

”هن فوحوان جو ڪهڙو ڏوه آهي؟ جو اسان جي سامهون اهڙو اوچو گات ڪيون پيو آهي جو جن ته عدالت جي ڪتھڙي ۾ ناهي پر ڪتھس نخر هي جاءِ تي آهي!“

سلطنت جي وزيرن مان هڪ جواب ڏنو:-
 ”هي قاتل آهي، ڪلهه هن حڪومت جي هڪ ذميدار آفيسر جو، جڏهن هو سرڪاري طرح گولن جو گشت ڪري رهيو هو، مقابلو ڪيو ۽ کيس زيس تي ڪرائي فل ڪري ڇڏيو - جنهن وقت هڪي گرفتار ڪيو ويو تنهن وقت مقتول جي رت ۾ رنگيل تلوار سندس هٿ ۾ هئي.“

امير ڪاوڙ مان ڪن لڳو ۽ غظ ۽ غضب جا نير سندس اکين سان وڻ لڳا. گجدي چيائين:
 ”هڪي تاريخي ۾ واپس وٺي وڃي زنجيرن ۾ ڊڪڙيو ۽ - پان صبح سندس ئي تلوار سان سندس سر قلم ڪري مڙهه جسم کي جهنگل ۾ اچائي ڇڏيو ته سندس گوشت هڪانون ۽ گجهن جي حوراڪ ٿئي ۽ هوا سندس - ٿيل لاش جي بدبو سندس اهل و عيال ۽ يارن دوستن تائين پهچائي!!“
 فوحوان کي قدخاني ۾ موڪليو ويو، ماڻهن جون ايسوسي ڪمڊڙ اکيون سندس تعاقب ڪري

رهيون هيون ۽ نضا گهرن ۽ ٿڌن ساهن سان ڀريل
هئي. هاءِ! هو مظلوم جسر ۽ حسين عورت
نوجوان!!

هئي سڀاهي هڪ نازڪ اندام ۽ حسين و جميل،
نوجوان عورت کي گرفتار ڪري وٺي آيا، جنهن
جي منهن تي ماموسي ۽ نااميدي جي زردِي چٽيل
هئي. اڪيون لڙڪن سان ڀر هئي ۽ هڪ حسرت
۽ شرمساري جي بار کان جهڪيل!
امير کيس ڏسي ڪري پڇيو:

”هن هڪل مڙيل عورت جو ڪهڙو ڏوه
آهي؟ جا اسان جي سامهون اهڙي طرح بيٺي آهي
جهڙي طرح حقيقت جي ڀر ۾ ٻاڇوا“
هڪ سڀاهي جواب ڏنو:

”هيءَ هڪ بدڪار عورت آهي. ڪلهه رات
جڏهن سندس مڙس گهر پهتو ته هيءَ پهن جي
ڪنهن يار سان متل هئي، کيس پوليس جي حوالي
ڪيو ويو ۽ سندس يار پڇي ويو.“
امير هن کي غور سان ڏٺو ۽ هوءَ شرم کان
زمين ۾ پيهي وئي. ظلم ۽ سگڙائي جي شدت
کان ڏند ڪريڙي امير حڪم ڏنو:
”هڪي قيدخاني جي اونداهين ۾ وٺي وڃي

ڪڍڻ ۾ اچسو ته هيءُ بههجي سج کي ٻلا
ڪري، جهنگي هن بههجي بدڪارين سان ٽپاڪ
ڪري ڇڏيو آهي. هن کي ماڪيءَ ۾ توه جو
پاڻي سلائي پياريو ته هيءُ انهن چين جي لذت
کي ٻلا ڪري، هي مذهب ۽ قانون جي نگاهن
۾ حرام آهن ۽ بيان صبح کيس ننگو ڪري شهر
کان ٻاهر وٺي وڃو ۽ گسار ڪري سدس جسر
کي اتي ئي ٻيل ڇڏيو ته سدس گوشت بگهڙ
ڇيري ٽاڙي کانين ۽ هٿا ڪپوليون ماڪوڙيون
ڇٽ ڪن.

نوجوان عورت فبدختي جي ٿونداھن ۾ گم
ٿي وئي. ان وقت حاضرين امير جي عدل ۽ انصاف
تي حيرت آميز خوشيءَ جو اظهار به ڪري رهيا
هئا ۽ هن نوجوان عورت جي غمزدہ چهره جي
داڪشي ۽ ڏکويل نگاهن جي ڏسي تي السوس
ٻهرا.

هاڻي سپاهن هڪ ڪرد ۽ ٻوڙهي شخص کي
آندو، جو بههجي ڏڪڙڻ ۽ ٽڪڙڻ ڪوڏڻ
کي ائين گهلي رهيو هو ڇڻ ته اهي سندن
گودڙيءَ جا پراڻا ٽٽل داس آهن. اڃا پڻ ٻيڻ
سان سر ڇڏي مٿن ڏٺو، ويڃاري جي نگاهن سان

ماڻوس، محتاحي ۽ بد بخشي ٿي رهي هئي -
 اسير هن جي طرف ڏسي ڪري حقارت ٻول
 انداز ۾ چيو:

” ۽ هن تائين شخص جو ڪهڙو ڏوه آهي؟
 جو اهڙي طرح ڀٽو آهي جيئن جيئن ۾ ملڻ!“
 هڪ ڇاڻي جواب ڏنو:

” هي چور آهي، ڪلهه رات جو هن دٻول
 مان چوري ڪئي، پر معصوم راهن کيس هڪڙي
 ورتو، تلاشي وٺڻ تي سندس جهوليءَ مان مقدس
 قربان گهٽن جا برتن نڪتا -“

اسير هڪي ائين ڏٺو جيئن هڪا بڪايل گجھ،
 مٿل جهرڪيءَ کي ڏندي آهي ۽ وڏي آواز ۾
 چيائين:

” من کي قد جي تنگ ۽ لونداهي تهن خالي
 ۾ وڃي سندس جسم کي فولادي زنجيرن ۾
 جڪڙيا ۽ ڀٽن صبح کيس هڪ وڏي رڻ ۾
 لٽڪائي سندس گچيءَ ۾ رشتي وڃي جي سرڪڻ
 ٿاهي جهوا دم ٽڪري وڃڻ کان پوءِ سندس
 جسم تي آئي ٿي ڇڏيو ته جيئن عامر سندس
 آگرهر جا سڌ ۾ ڇڏو ڇڏو ڪري ڇڏين ۽ هوا
 سندس جسم جي عضون کي لڏائي وڃي!!“

چور کي قيدخاني ۾ وٺي ويا ۽ ماڻهو پاڻ ۾
سڀ ڪرڻ لڳا:

”هن بي ايمان ٻوڙهي کي پاڪ ڊپول جي
ٿڌون چورائڻ جي جرئت ڪيئن ٿي؟“
اسپر انصاف جي ڪري تان اٿيو ۽ سپاهين
هي دستي سان روانو ٿي ويو.

حططت جا ڪاروباري ۽ سدس ٻوڙن ٻوڙن
روا ٿيا ۽ تماشين ۽ آهستي آهستي ٿڙي پڪڙي
ويا. هاڻي ان جاء تي ڪير به نه هوسواءِ قيدين
جي فربادن ۽ بي سهارن جي آهن جي، جي لڙا
۾ ائين لڙي رهون هيون جيئن پتين تي پاڇا!

جو ٿيلو هو سو ٿيو پر مان اتي ئسي بيٺو
رهيس، انهيءَ آئيني وانگر جو چرندڙ پرندڙ پاڇن
اڳيان رکيل هوندو آهي. ان وقت سان الهن
قانونن تي غور ڪري رهيو هوس جي انسان، انسان
لا ۽ ٺاهيا آهن ۽ ان بيوقوفن تي مان دل ٿي دل
۾ ڪڙهي رهيو هوس جنهن کي دنيا عدل ۽
انصاف چوي ٿي. مان ان وقت زندگي جي
اسرار جي تلاش ڪري رهيو هوس ۽ هستي جي
انجمن سمجهڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس،
اهڙي تائين جو سهجو دماغ پريشان ٿي ويو.

فڪر سهجي ذه ۾ ائين ڪم ٿي ويا جيئن شفق
بادلن ۾ لڪي ويندي آهي - آخرڪار مان انسان
دل ٿي دل ۾ چونڊو نڪتس:

”گاه زمين جي عناصر کي چوسي ٿو ۽ پڪريون
۽ ريڙون گاهه کي چٽ ڪن ٿيون، بگهڙ، ريڙن ۽
پڪرين کي شڪار ڪري ٿو ۽ گيهڙو بگهڙ کي
ماري کائي ٿو - شينهن گيهڙي کي ڦاڙهي وڃي
ٿو ۽ موت شينهن کي ڦا ڪري ڇڏي ٿو - ڇا
ڪا قوت اهڙي به آهي ڇا موت تي غالب بڻجي
ظلمن جي سلسلي کي ابدِي انصاف بڻائي ڇڏي؟
ڇا ڪا قوت اهڙي به آهي ڇا هنن ميسي مڪروه
اسباب کي بهتر نتيجن ۾ تبديل ڪري ڇڏي؟ -
ڇا ڪا قوت اهڙي به آهي ڇا زندگيءَ جي هن
ميسي جون کي سٺ ۾ ڪري ڪلهي ڪڍندي
پهچو پاڻ ۾ جذب ڪري وٺي؟ - ڇا ڪا قوت
اهڙي به آهي ڇا قاتل ۽ مقتول کي، بدڪار ۽
سڌس ٻار کي، چور ۽ انهن ديول جي پادري،
جهن جو مال پوري ڪيو ويو، ڪنهن اهڙي
عدالت ۾ پيش ڪري ڇا اسير جي هن عدالت کان
گهڻو بلند ۽ عالي هجي؟“

ٻئي ڏينهن، مان شهر کان ٻاهر، انهن جو سڙ
 سڀاڻن ۾ هليو ويس، جتي خاموشي من موهندڙ
 خوشيون عام جام هڪڙي آهي ۽ فضا جي
 ٻاڪري کي، حسرت ۽ نالبيدي جي انهن حرائين
 کي تابود هڪري ڇڏندي آهي جي تنگ ۽ تارڪ
 گهرن ۾ جنم وٺندا آهن۔ واديءَ جي قريبي
 پهچي ڪري مون ڏٺو: عقابن، ڪنڊون ۽ گجهن
 جا وٺڻ لاءِ اُٿل رهي رهيا آهن، اهي ڪڏهن زمين
 تي لٿا ٿي ۽ ڪڏهن آسمان ۾ اُڏاڻا ٿي۔ جي
 فضا سڌن وڙين ۽ اڏرندڙن پرن جي ڦر ڦر سان
 گونججي رهي آهي۔ حقيقت حل ڪي معلوم
 ڪرڻ لاءِ ٻه چار قدم اڳتي وڌيس ته ڏٺو: هڪ
 مرد جو مرده جسم هڪ وڏي وڻ ۾ لنگيل آهي،
 هڪ عورت جو اڳهاڙو لاش انهن پٿرن ۾ پيو

آهي جنهن سان کيس سگسار ڪيو ويو آهي ۽ هڪ
 فوجوان جو ٽڙ ڇاڪ ۽ خون ۾ لٽڙيل آهي ۽
 گهجي پري ڪي پئي آهي -

مان ٻڌي رهيس، سطر جي هيٺ قلعي مهن
 جي پينائي تي هڪ ٽڪيو ۽ اوندهو ٻڌو ويهي
 ڇڏيو - مون اڪه سٽي ڪئي ته خون ۾ لٽڙيل
 لاشن جي وچ ۾ موت جي پاڇي ڪانسواءِ ڪجهه
 ڏسڻ ۾ نه آيو - مون ڪن ڏٺو ته انساني قانون
 جي شڪار جي چوٽاري لاشا ۽ مڙ ڪانون جي
 ڪانه ڪانه مان گڏ تباهي جي فرياد ڪانسواءِ
 مون کي ڪجهه ٻڌڻ ۾ نه آيو -

”آدم جا ٽي تخت - جگر! جي ڪلهه نائين
 زندگيءَ جي جهوليءَ ۾ هئا، اڄ موت جي ڇي
 ۾ اچي ويا!!“

تي شخص! جن غاري طرح قتلون جي خلاف
 ورزي ڪئي ۽ انڌي قانون کين ٺهڙي نوابست
 سگڙي سان پائال ڪري ڇڏيو!!

تي هسيون! جيڪي جنائيت ڏوهي قرار ڏنو -
 ڇاڪاڻ ته اهي ڪڙور هيون - ۽ قانون کين موت
 جي حوالي ڪري ڇڏيو - ڇاڪاڻ ته اهو طاقتور
 هو!!“

هڪ شخص ٻئي شخص کي قتل ڪيو ته ديا
چو:

”هي ظالم قاتل آهي!“ پر جڏهن ايسر
هڪي قتل ڪرائي ڇڏيو ته چيو: ”هي امير اصف
ڪندڙ آهي!“

هڪ شخص دٻول مان چوري ڪئي ته ماڻهن
چو: ”هي بدعاش چور آهي!“ پر جڏهن امير
سڌس زندگي ڪسي ورتي ته چيائون: ”هي امير
احترام جي قابل آهي!“

هڪ عورت ٻهجي مڙس جي امانت ۾ خيانت
ڪئي ته سڀ نڍا وڏا چوڻ لڳا: ”هيءَ ڪمڻي
بدچل آهي!“ پر جڏهن ايسر سڌس پوشياڪ
لهرائي کيس هزارين ۽ گھڻن ۾ گھرايو ۽ سڀي
هي ماڻهون سگسار ڪرايو ته چيائون: ”هي
امير شرافت جو پلو آهي!“

حون وهائڻ حرام آهي پر امير جي لاءِ ڪهن
حلال ڪري ڇڏيو؟

مال چورائڻ ڏوه آهي، پر ڪهن کي زندگي
جي نور کان محروم ڪري ڇڏڻ، عظمت ۽
بزرگي جو سبب ڪهن قرار ڏنو؟
عورت جو مڙس جي امانت ۾ خيانت ڪرڻ

خراب آهي پر کيس سنگسار ڪرڻ ڪنهن
سٺو فرار ڏنو؟

اسين برائي جو مقابلو ان کان به وڏي برائي
سان ڪيون ٿا ۽ چئون ٿا: ”هي قانون آهي!“
اسين فساد جو خاتمو ان کان به وڏي فساد
سان ڪيون ٿا ۽ رڙيون ڪيون ٿا: ”هي ناسوس
آهي!“

اسين ڏوه تي غالب هون لاءِ ان کان به وڏو
ڏوه ڪيون ٿا ۽ شور ڪيون ٿا: ”هي انصاف
آهي!“

ڇا اسير ڪڍين به پنهنجي ڪنهن دشمن کي
قل نه ڪيو آهي؟

ڇا هن ڪڍين به پنهنجي ڪنهن ڪمسرور
زبردست جي مال ۽ جائيداد تي زبردستي قبضو نه ڪيو
آهي؟

ڇا ڪا حسين عورت سندس شهواني جذبات
پر طولان برها ڪرڻ جو سبب نه بڻي آهي؟

ڇا هو پنهنجي سموري زندگي ۾ انهن گناه
کان بچيو رهيو آهي، جو سندس لاءِ قاتل ڪسي
قل ڪرائن، چور کي ڦاسي ۽ ٽي لٽڪائڻ ۽ زانيءَ
کي سنگسار ڪرائڻ جائز ٿي ويو؟

ڪير هو جهن ڏيئي ڏيڻ لاءِ چور ڪي وڻ
 ۾ لڪايو؟ ڇا هن جهن ملن فرشتا هين ٺهي آيا
 هئا، يا آهي ئي ماڻهو هئا جي هر شيءِ کي جا
 انهن جي هٿ ڇڏي وڃي ٿي، ماءُ جو ڪير سڃهن
 ٿا!

ڪير هو جهن قاتل جو سر هڪڙو؟ ڇا آسمان
 کان پيغمبر نازل ٿيو هو؟ يا آهي ئي ڇاهي هئا
 جي ماڻهن کي قل ڪن ٿا ۽ پاڻيءَ وانگر سڌن
 رت وهائين ٿا!

ڪير هو جهن ذاتيءَ کي سگسڻو ڪيو؟ ڇا
 زهدان - شب زنده - ولر بههجي جبرن ملن نڪري
 آيا هئا؟ يا آهي ئي ماڻهو هئا جي هر وقت گاهن
 ۾ ڀريل ۽ لونداهي جي پردن ۾ لڪي ڪري
 سوجون ڪن ٿا!

قانون — قانون ڇا آهي؟ ڪير آهي
 جهن کيس سچ جي ڪرڻن ملن گذ آسمان کان
 هين ٺهي ڏنو آهي؟ ڪهڙو بشر آهي جهن
 الله جي دل کي ڏسي ڪري عالم انساني جي
 متعلق سندس مرضيءَ کي حاصل ڪيو آهي؟ ۽
 ۽ ڪهڙي زماني ۾ فرشتا انسانن کي چون آيا هئا
 ته ”ڪمزورن کي زندگي جي نور کان محروم

ڪري ڇڏيو! غريب ۽ زبون حال ماڻهن کي موت
 جي تير جو نشانو بڻايو ۽ غطاڪارن کي فولادي
 پيرن سان چيپائي ڇڏيو!!“

منهن جو دماغ انهن فڪرن جي ڪشڪش
 ۾ ۽ سڻن جا جذبات انهن خيالن جي چڪتاڻ ۾
 مبتلا هئا جو مون ڪنهن جي قدس جو آواز ٻڌو،
 جو آهستي آهستي سهجي ويجهو ٿي رهيو هو.
 مون ڏٺو: هڪ نوجوان عورت، ويڙهيل سيڙهيل،
 ٻيل ٻائيل، خوف مان ڇڏي طرڻ ڏسدي، وڻن
 جي جهنگ مان نڪتي ۽ انهن ٺهي لاشن وٽ
 وٺي، جڏهن هن نوجوان جو ويڙيل سر ڏٺو
 تڏهن رنج ۽ غم کان دانهن نڪري وئي ۽ ان
 جي طرف نوري ڪري کيس پنهنجي ڏڪدار
 ڪرائين جي وچ ۾ کڻي ڪو، سندس اکين سان
 بي اختيار لڙڪ جاري ٿي ويا ۽ هن مقول جي
 گهٽيدار وارن کي پهچي هٿ ۾ کڻي ڪري
 هڪ اهڙي دردناڪ ۽ دل چرندڙ آواز ۾ روئڻ
 شروع ڪيو جو سندس دل جي گهرائين سان
 نڪري رهيو هو، جڏهن هو روح راڙي ۽ ماتم
 جي شدت کان مائدي ۽ حسرت ۽ نااسدي جي
 هجوم کان هارائي وٺي تڏهن پهچي هن سان

عدي حدي قبر کوٺڻ لڳي. هڪ چڱي سوچاري
 قبر کوٺڻ کان پوءِ هن نوحوان جي لاش کي گهلي
 انڀر وڌو ۽ هڪ قيامت خير اطمینان سان سندس
 رت ۾ رنگيل سر کي سندس ٻنهي ڪلھن جي
 وچ تي رکي ڪري قبر کي مٽي سان لٽي ڇڏيو
 ۽ انهيءَ تلوار جي ڦر کي قبر مٿان کوڙي ڇڏيو،
 جنهن سان سندس سر وڌيو وڌو هو. جڏهن هو
 وڃڻ لڳي تڏهن مان سندس طرف وڌيس، مونکي
 ڏسي ڪري هو چرڪي وئي ۽ خوف کان کيس
 اهڙي ته ڏڪڻي اچي ورتو جو هو زمين تي
 ڪري پئي. گرم گرم لڙڪ، بارش وانگر سندس
 اکين مان جاري هئا، اڏو ساھ ڀرندي هن چيو:
 ”جيڪڏهن تنهنجي خواهش هجي ته امير
 وٽ پلي منهنجي شڪايت ڪرا! ڇاڪاڻ ته سھن
 جي لاءِ اهوئي بهر آهي ته مان مري وڃان ۽ ان
 شخص مان وڃي ملان جنهن مون کي بدنامي جي
 چسي مان ڇڏايو، ان جي مقابلي ۾ جو مان
 سندس لاش کي گجهن ۽ جهنگلي جانورن جي
 خوراڪ لاءِ ڇڏي ڏيان.“

مون چيو:

”مصيبت جي ماربل پڻ! مان ته پاڻ تنهن

جي اچن کان اڳ هن جي جواني جي موت تي
ماتر ڪري چڪو آهيان. مون کان نه ڊڄ، پر
مونکي ٻڌاء! هن توکي ڪهڙي طرح بدنامي جي
چٽي کان نجات ڏياري؟”

غم جي شدت کان سڌڪا پريدي هن چيو:
”امير جو موڪليل هڪ آفيسر ڏل وصول
ڪرڻ لاءِ اسان جي گهٽ پر آيو، جڏهن هن
مون کي ڏٺو ته خوفناڪ پسنديدگيءَ جي چٽڪ
سندس اکين ۾ پيدا ٿي ۽ هن منهنجي غريب پيءُ
تي اهڙي نه وڏي ڏل مڙهي، جهڙي ڪوبه دولت
مند ڏئي نه ٿي سگهيو، ڏل جي مٺين سورن جي
عيوض هن مونکي امير جي محل ۾ پهچائڻ لاءِ
جهليو. مون روئي روئي کيس رحم جي درخواست
ڪئي پر هن هڪ ٻڌ نه ٻڌي. مون کيس پهچي
پيءُ جي بڏائي جو واسطو ڏنو، پر سندس ڏل
نه پٺي. مجبورن مون دانهون ڪوڪون ڪري
گهٽ وارن کان مدد گهري، ته هي نوجوان جو
سهجو مڱيندو به هو، آيو ۽ مونکي هن ظالم جي
هٿن مان ڇڏيائين. آفيسر غصي جي ڪري آهي
کان ٻاهر نڪري ويو ۽ چاهيائين ته کيس ساري
وجهي پر نوجوان ڦڙتي ڪئي ۽ ساهون پٽ تي

ٺٺڪيل ترار لاهي ۽ افسر کي زمين تي ڪيرائي
 هڪ ٿي هٿ سان سندس ڪمر پورو ڪري ڇڏيو.
 مردانگي جي ناموس کيس ڀڄڻ لاءِ مجبور نه ٿيڻ
 ڏنو، جو علم ڏوهارين جو ڪم آهي. هي شجاعت
 ۽ خودداري جو پلو اتي ئي بيٺو رهيو ايتري
 تائين جو پاڻي آيا ۽ کيس گرفتار ڪري وٺي ويا.
 اٺن چئي هن مون ڏي اهڙي نظر سان ڏٺو
 جهن سهجي دل کي چيري وڌو ۽ سني ۾ غم
 جي آگ جا شڪلا پڙڪائي ڇڏيا. هو ٽڪرا
 ٽڪرا قدم کڻي اتان هلي وئي. غصا سندس
 دردناڪ آواز ۽ دل ڌاريسڌر وڃ وڙهي جان
 گونجدي رهي.

ٿوري دير کان پوءِ مون ڏٺو ته هڪ توجوان
 ڪوٽ جي ٻاهران پهچو جنهن ڏڪو اڇي
 رهيو آهي. زاهد جي لاش ويڙهي هڪ ڀڃڻ
 جو ڪوٽ لائو ۽ هن جي اڳواڙي جسر تي وهي
 ڇڏيو. پوءِ خنجر - ن جو هن وٽ هو، فسر
 کوليائين ۽ آهنگي سان سندس لاش کي کڻي ان
 ۾ دس ڪيائين، اهڙي طرح جو سندس نهن ماني
 اڙڪڻ جي لائيد هئي ۽ دل قابو کان ٻاهر. ان
 ڪم کان واپسي ٿيڻ کان پوءِ هر آس پاس جي

ٻوٽن مان گئل پٽي هڪ گئل دستو ٺاهيو ۽ انهيءَ
 قبر تي رکيو. جڏهين هن وڃڻ جو ارادو ڪيو
 تڏهين مون کيس پڇاريو ۽ چيو:

”تنهنجو هن ئي ٻار ۽ مددگار عورت مان
 ڪهڙو ناتو آهي، جو تو جان جوڪي ۾ وجهي
 امير جي حڪم جي خلاف ورزي ڪئي ۽ سدس
 چچريل لاش کي شڪاري بکس جي خوراڪ ٿيڻ
 کان بچايو؟“

هن منهن جي طرف ڏٺو، سدس اکيون جي
 رنج ۽ بيداريءَ جي ڪري گوررون هيون. هي
 چڱيءَ پر سدس ڏکي مورن جو دامن مان ٻڏائي
 رهيون هيون. گهٽيل آواز ۾ ڏک مان پرڻ ٿڌا
 سامه ڪندي، هن چيو:

”مان اهوئي بونصيب آهيان جنهن جي ڪري
 هن کي سگسار ڪيو ويو آهي. مان ۽ هيءُ انهيءَ
 وقت کان هڪ ٻئي کي گهرندا هئاسين جڏهين
 امين اڃان مڙيا هئاسين ۽ گهرڻ ۾ ڪيڏندا وندا
 هئاسين. عمر مان گذرڻ لاءِ اچي موجب به وڌندي
 رهي. ايتري ٿاڻي جو اها امان جي دٻڻ جي
 ملڪه بڻجي وئي جنهن جي خدمت لاءِ پنهنجو
 امان سمجهندا هئاسين. محبت لاءِ انهن کي پنهن

جي طرف مائل هڪيو ۽ جڏهين ڏٺائين ته اسان
پهچي روح جو هر مڙو سدس لاءِ وقف ڪري
چڏيو آهي تڏهين سڀي سان لڳايائين -

هڪ ڏينهن جو ذڪر آهي ته ملڻ شهر کان
هڪڙا بهن ٻاهر ويل هوس ته هن جي والد سدس
شادي زوري هڪ اهڙي شخص سان ڪرائي جنهن
کان کيس بي حد نفرت هئي - جڏهين سان موٽي
آيس ۽ مون کي هن حادثي جو اطلاع مليو ته
منهن جا ڏيڻ وڌا ۽ اونداهين راتين ۾ بدلجي
ويا ۽ منهنجي زندگي هڪ ساندو ڪشڪش ۽
هميشه جو عذاب بڻجي وئي - سان پهچي جذبات
کي دٻائڻ ۽ بهن جي نفس جي خواهش
ني غالب ٻوڻ جي ڪوشش ڪندو رهيس، پر
محبت کي موٽي فتح حاصل ٿي ۽ مونکي چوري
چوري هن وٽ ائين وٺي وٺي جيئن اکين وارو انڌي
کي رڻي وڌو آهي -

خوش قسمتي سان مونکي هن جون نور سان
پراڻي اکين ڏيڻ ۽ عربي آواز ٻڌڻ جو موقع مليو -
مون ڏٺو ته هن لڪيلي ويٺي ٿي بهن جي
قسمت تي رنو، بهن جي ان محبت جو ماهر
ڪري رهي هئي جا خوشحال ٿيڻ کان اڳ ئي

سماجي جهالتن تي قربان ڪئي وئي. مان ٿوري
فاصلي تي سدس ساهون وٺس. - خاموشي اسانجي
گفتگو هئي ۽ پاڪبازي اسان جي محافظا. - پر
انسوس جو هڪ ڪلاڪ ئي نه گذريو هو جو
اوچتو سدس مڙس آيو. - مونکي ڏسندي ئي هن
جا ڪمپٽا جذبات سجاڳ ٿيا ۽ هن پنهنجي بيدر
هنن سان هن جي نازڪ گردن پڪڙي رڙيون
ڪرڻ شروع ڪيون؟

”هلو! اچو! رنديءَ ۽ سدس ٻار کي ڏسو!!“
هاڙيسري ڏيکندا ڊورنڊا آيا ۽ کانئس ٿوري
ڊر پوءِ ٻوليس ته اطلاع ملڻ تي آئي. - ظاهر
مڙس هن غريب کي ساهين جي ساه ۽ بيرحس
هٿن جي حوالي ڪيو جي کيس زبردستي اهڙي
حالت ۾ وٺي ويا جو هو پنهنجا وار پٽندي ۽
ڪپڙا ٽاڙندي رهي. — رهيس مان، هو مونکي
گرفتار ڪرڻ نه درڪنار پر ڪنهن هئي به نه
پڇيونس: ”تون ڪير آهين؟“ انڌو قانون ۽ ذليل
سماج عورت جي خطا معاف نه ٿو ڪري،
جيڪڏهن کانئس ڪا غلطي ٿي وڃي، پر سبرد
سدس مقابلي ۾ ڪيئن به معافي ۽ در گذر جو
مستحق آهي.

نوجوان پنهنجي ڪيڙن سان سون ڏيکي
 شهر ڏانهن موٽي ويو ۽ ملڻ پنهنجي جڳهه تي
 بيٺي کيس غور سان ڏسي رهيو هوس ۽ ٿڌا سامه
 ڀريندو رهيس -

جهن وقت ڪنهن هوا جي جهولي وڻ جي
 تارين کي لوڏيو ٿي ته قلبيءَ تي تشڪيل چور
 جو لاش به لڏيو ٿي ۽ ڇن ته هوا به رهندڙ روحن
 کي النجا ڪري رهيو هو ته کيس به قلبيءَ سان
 لاهي ڪري غيرت ۽ محنت جي شهيدن جي ڀر ۾
 زمين جي سڀي مٿان مڃارين -

ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ ڪڪ
 ڏهري ۽ ڪمزور عورت نظر آئي - ڦاسيءَ تي
 لنگيل چور جي لاش ويجهو پوڄي پيهي رهي ۽
 دانهون ڪري بههجو سڄو ڪڪ لڳي - ٿوري دير
 کان پوءِ هو وڻ تي چڙهي ۽ بههجي ڏندن سان
 رسيءَ کي ڪپيائين - لاش زمين تي ائين ڪريو
 جيئن هاڻيءَ ۾ پيل ڪيڙو ڪرندو آهي - هاڻي اها
 عورت هيٺ آئي ۽ انهن بهي نئين قبرن جي ڀرسان
 ڪڪ بي قبر کوٽي لاش کي دفن ڪيو ۽ مٽس
 مٽي وجهڻ کان پوءِ اس پاس کان به ڪاٺيون کڻي
 آئي هئي جنهن جو صليب ٺاهي قبر جي مٿن کان

ڪوڙيائين -

حذرين هن وڃڻ جي لراڌي سان پهتجو سهن
ان طرف ڪيو چٽا هوءَ آئي هئي ته مون کيس
بيھاري پڇيو:

”نوڪي اچي ڪهڙي ضرورت پئي جو هڪ
چور کي دفنائڻ لاءِ هت آئي؟“

لڙڪن سان ڀريل اکين سان، جن کي رنج ۽
بدبختي جي ٻاڄن ڪارائي ڇڏيو هو، هن مونڱي
ڏٺو ۽ چيو:

”هي سھنجو باڪداس ۽ نيڪ ڪردار مڙس
آهي جو ڪلھ نائن سھجي مصمتن جو ساٿي ۽
سھجن پڄن جو غمگار پيءُ هو — سھن جن
انھن پڄن ٻارن جو پيءُ آهي بکا ڪان ڦٽڪي
رھيا آھن، جن سان پيءُ ڪان وڏو اٿن سان جو
آهي ۽ سڀني کان ننڍو اڄ پياڪ آهي! هي چور
ناھي پر ڪڙمي هو ۽ دٻول جي زمين ڪاھن جو
ڪم ڪندو هو، جھن جي پيءُ جي پادري کيس
صرف ايتري ماني ڏيڻدا هئا جھن کي لعين شام
جو کائڻ کان پوءِ صبح جي لاءِ هڪ گرهه نه
پچائي سگھندا هئا مير — هن ۽ ۴ جي سوري جواني
دٻول جي پنھن کي پھچي رت ۽ پگهر سان آباد

ڪرڻ ۽ انهن جي باغ ڪي پنهنجي ٻارن جي
 فوت سان سر سڙ رکڻ ۾ قربان ڪري ڇڏي -
 پر ان محبت ۽ جائزگي جو بدلو ڪس هي مليو
 جو جڏهن پوڙهو ٿيو ته تمام گهڻي محبت
 کيس ٽڪائي وڌو ۽ نت نئي بيماري اچي گهريو
 ته کيس هٿن چٽي ڪڍيو ويو ته ” هاڻي ديول
 کي ٽهنجي ضرورت نه رهي - جڏهن تنهن جا ٻار
 جوان ٿين ته پوءِ امان وٺ موڪلجانءِ ته کين
 ٽهنجي جاءِ ڏيون. “ هن ٻارن لڳيان مٿيون
 آرون ڪيون ۽ جڏهن انهن تي ڪوبه اثر نه ٿيو
 ته فرید لاءِ مونکي انهن وٽ موڪليائين - مان وٺس
 ۽ مسيح ناميءَ جو واسطو وڃهي کين رحم جي
 درخواست ڪم - مون کيس فرشتي ۽ خدا جي
 نڪتو ٻانهن جا قسم وڌا ليڪي ته انهن کي امان
 ٻهر زال سڙس تي ڪو ترس آيو نه امان جي
 مصوم ۽ بڪار ٻارن تي - مجبور ٿي سڻ جو
 مٿس محبت سڙوري جي خيال سان شهر ويو - پر
 اتان به هو ناڪام واپس سوتيو ڇاڪاڻ ته سڳل ۾
 رهندڙ خدمت ڇاڪري لاءِ به ندرست ۽ نوابا
 جوان پسند ڪي ٿا - چئي طرحن کلن مٿس ٿي
 ڪري هي نه ٿڪو، پر ماڻهن کيس خراب جي

۾ قابل نه سمجهيو بلڪه هين چوندا لکهي ويا ته
 ”تو جهڙي ڪاهل ۽ حرام هڏ کي خيرات ڏيڻ
 جائز ناهي.“

هڪ رات جو ذڪر آهي، غربت ۽ لاچارِي
 اسان کي اڌ مٿو ڪري ڇڏيو هو، ٻار بک کان
 رسين تي لپڙائيون پائي رهيا هئا، ڪچڙ واري ٻار
 منهن جي چاتي تي چوسي پر کير نه هئڻ ڪري
 رار زار روئي رهيو هو. هي حال ڏسي منهن جي
 سڙس جي منهن جو رنگ اڏاسي ويو ۽ هو رات
 جي اونداهي ۾ لڪي ڪري دٻول جي ان ڪوٺڙي
 ۾ وڃي گهريو جنهن ۾ پادري اناج شراب جو
 ذخيره رکندا آهن، پهچي پئي ته هڪ گهون
 کٽي جڏهن موٽي رهيو هو ته پادري سجاڳ ٿي
 پيا ۽ کيس پڪڙي خوب ماريو ۽ ڪاريون ڏنيون
 صبح ٿيڻ تي هين چئي کيس پوليس جي
 حوالي ڪيو ويو ”هي هور آهي جنهن ديول ما
 سونا ٿانو چوري ڪري کلي وڃڻ چاهيا ٿي.“
 سپاهي هن کي گرفتار ڪري وٺي ويا ۽ امير جي
 حڪم سان ٺاهي ۽ چاڙهاريو ته جيئن سندس گوشت
 سان گجهون ۽ ڪانو پهچو پيٽ ڀرين، فقط ان
 ڪلام جي بدلي ۾ ته هن اناج جي وڌيڪ حصي

مان ۽ ۽ جي ٻچن جو پٽ ڀڙڻ چاهيو ٿي، جو هن
دٻول جي سوڪري ۽ واري زماني ۾ ۽ ۽ جي محبت
سان جمع هڪيو هو۔

غريب عورت هلي وئي۔ هندس ٻڳل ٿي
لفظن مان غمگين ٻاچا بلند ٿي ڪري چئي طرفن
اهڙي طرح پڪڙهي وبا جيئن دونهن جي ٿين مان
هوا ڪڍندي رهي هجي۔

مان انهن ٽنهي ڦرن جي وچ ۾ ٻڏو هوس، ان
ڏڪڙ ڪنڌڙ ڏوهاري وانگر جهنگلي زبان ڏاڍي
حي بي حد عرصي بند ڪئي هجي ۽ سندس اکين
مان لڙڪن جو هڪ ڦٽو گل ٿي ٿي اچي جو
سندس سڀي جذبات جو آڻيڊار هجي۔ سون
هڪجهڙو سون چاهيو پر سڄو ذهن ان ڏاڍو آمادو
نه ٿيو ڇاڪاڻ ته ذهن ان گل ۾ هل هوندو آهي
جهن جون پڪڙيون اونڌاهي ۾ مرجھائجي وڃن
ٿيون ۽ رات جي ٻاچن کي پنهنجي خوشبوءِ مان
نه ٿيون نوازن۔

مان ٻڏو هوس ۽ انهن ڦرن مان مظلوميست
جي فرياد آڻي رهي هئي۔۔ جهڙي طرح ساريءَ
جي حلائل مان ڪو هيرو اڀرندو آهي۔ ۽ مون

تائين پهنجو آواز پهچائڻ لاءِ منهنجي ڪتن جي
چوڌاري ڦري رهي هئي -

مان خاموش بيٺو هوس - جيڪڏهن انسانيت
خاموشي جي گفتگو سمجهي سگهي ها ته جانوريت
مقابلي ۾ الوهيت کي وڌيڪ قريب هجي ها -

مان بيٺو ٿڌا ساهه کڻندو رهيس - جيڪڏهن
منهنجي ٿڌن شوڪارن جا ساهه آس پاس جي وڻن
کي چهن ها ته اهي به لرزي اٿن ها، پشيماني جي
سبب پنهنجون پاڙون ڇڏي سرڪن ها، پنهنجي
ٿارين مان اسير ۽ سندس فوج جو مقابلو ڪن ها
۽ منهنجي ٿڙن مان ديول جون ديواريون پادري
جي مٿان ڪيرائين ها -

مان بيٺو ڏسي رهيو هوس، منهنجي ننگاهن
مان گڏ لطف ۽ شفقت جي شيريني ۽ رنج ۽ غم
جي تلخي انهن ٽئين قبرن تي وڃي رهي هئي -
هڪ نوجوان جي قبر تي جڏهن هڪ هڪ-ٻي ۽
ٻي ساهي ڪساري چوڪري جي عزت پهچائي ۽
ان ڌاريندڙ ڦاڙيدڙ جانور جي چڱي ڪٺاڻ ڇڏايو پر
سائين سندس شرافت ۽ شجاعت جي بدلي سندس
سر ڪپي ڇڏيو - هن نوجوان چوڪريءَ اها تلوار
سندس قبر تي انهيءَ لاءِ کوڙي هئي ته ظلم ۽

جهالت جي هڪو ست پر مردانگيءَ جي انجام جو
داستان ٻڌائڻ لاءِ دنيا جي سامهون هڪ يادگار
باقي رهي -

هڪ نوجوان حسين عورت جي ڦر، جهن کي
جسماني خواهش جي بيدار ٿيڻ کان اڳ روحاني
محبت چڱيو، ۽ هو سگهار ڪئي وئي، فقط ان
لاءِ ته سندس دل مرندي دم تائين پنهنجي محبوب
جي امانت کانسواءِ ٻي ڪنهن شيءِ کي قبول نه
ڪيو. سندس حبيب سندس مٽيءَ تي گلن جو
گلدستو ان لاءِ - ڄاڻو هو ته اهي مرجھائڻ ۽ چڻ
کان اڳ انهن هٿن جي انجام تي روشني وجهڻ،
جن کي محبت آن قوم پر عزت ۽ امتياز بخشيو،
جهن کي ماديت اندر ۽ جهالت ٻوڙو ڪري
ڇڏيو آهي - ۽ هن غموره منسل جي ڦر تي،
هن جون پانھون ڏٺول جي پس ۽ باغ جي
خدمت ڪندي ڪندي ٽڪجي پيون ته پادري
پن مضبوط پانھن کان ڪم وٺڻ لاءِ کس باهر
ڪڍي ڇڏيو - مجبور ٿي ڪري هن چاهيو ته
محبت مڙوري ڪري پنهنجي نيدرڻ بچيڻ لاءِ
ڪو ماني گهڻو حاصل ڪري - پر ڪنهن نه ڪنهن
ڪم وٺڻ پسند نه ڪيو - پوءِ هن پنهنجي خودداريءَ

ڪو گلو گهڻي پڻ چاهيو پر ڪهن الله
 جي بندي ڪس خيرات به نه ڏني ۽ جڏهن سڀي
 طرفن کان ماموس ٿي وڃڻ کان پوءِ هن ڪوشش
 ڪئي ته ان اناح مان جنهن کي هن رت ۽ ڀڳهر
 جي پورهي سان جمع ڪيو هو ڪجهه ٿورو ان
 کڻي اچي ته ماڻهن کيس ڀڪڙيو ۽ امير ٿاهي
 چاڙهائي ڇڏيس. سندس پيو سندس ڌرتي صليب
 ان لاءِ ڪوڙيو هو ته رات جي خاموشيءَ ۾ آسمان
 جي ٿارن کي انهن پادرين جي ظلم جو شاهد بڻائي
 جي مسيحي تمايلات کي انهن تلوارن مان بدلي
 ڇڏين ٿا، جن سان سر هڪٿا وڃن ٿا ۽ جن جون
 قبر ڏهارون سڪن ۽ ڪمزورن جي جسمن کي
 پهچي غذا بڻائين ٿيون.

آصاب شفق جي ڀري ۾ روپوش ٿي ويو هو
 جن ته انسان جون مصيبتون ڏسندي ڏسندي
 لڪجي پيو آهي ۽ انهن جي ظلم ۽ ستم جي
 زيادت کيس عاجز ڪري وڌو آهي. شام، تاريڪي
 ۽ سڪون جي تپدن سان آڻي هڪ ٿلهي چادر
 ٺهڻدي اچي رهي هئي ته جيئن کيس فطرت جي
 حسرتان وڌو وڃي. مون آسمان ڏي ڏسي
 ڪري قبرن ۽ سندس پيدن طرف هٿ ڪيا ۽ بلند

آواز ۾ چوڻ شروع ڪيو:

”او شجاعت ۽ مردانگي! هيءَ تنهنجي ئي
 تلوار آهي ها مٽيءَ ۾ ڪٽل آهي!!“

”او محبت! هي تنهنجا ئي گل آهن جن کي
 ٻار جي شعلن جهڙو آهي!!“

”۽ او مسيح ناصري! هي تنهنجو ئي صليب آهي
 جهڙوڪي رات جي اونداهين لڪائي ڇڏيو آهي!!“

فنڪار

جڳهه: بيروت ۾ يوسف سرت جو گهر

زمانو: سومر خزان جي هڪ رات -
سن ۱۹۰۱ع

افراد

ڀال ڳوٺ ۽ ادب

يوسف سرت ادب ۽ مضمون نگار

مس هيلينا سرت يوسف سرت جي پٽ

سليم شاعر ۽ عود نوٽ

خليل سرڪاري ملازم

پرڊو ڪٽي ٿو

دوسف مسرت جي گهر جو هڪ
سينگاريل ڪمرو، جنهن ۾ چٽي طرفن
ڪتابن ۽ ڪاغذن جا ڍير آهن. خليل
هاڻپ پي رهيو آهي. س هليا مسرت
ڪجهه آئي رهي آهي ۽ دوسف مسرت
سگريٽ جو دونهون اڏائي رهيو آهي.

خليل. (دوسف مسرت جي طرف مخاطب ٿيڻ لاءِ)
اوهان جو مضمون ”نون لطيف ۽ ان جو
اخلاقي اثر“ اڄ منهنجي نظر کان گذريو.
قسم خدا جو! وه جو لکيو اٿو! جيڪڏهن
منجهس مغربي رنگ نه هجي ها، ته حقيقت
هي آهي ته تهن جي موضوع جي لحاظ

کان بهترين مضمون هو . سرت صاحب !
 مان انهن ماڻهن مان آهيان جي فرنگي ادب
 جي اثرات کي عربي زبان لاءِ نقصانڪار
 سمجهن ٿا .

يوسف مسرت . (سرڪڊي) اوهان ٿيڪ فرمايو ،
 اوهان جو فرنگي لباس پهرڻ ، فرنگي ٿانون
 ۾ ڪاڏو کائڻ ۽ فرنگي ڪوچن تي ويهڻ
 خود اوهان جي قول جي ترديد ٿو ڪري .
 انهن سڀني ڳالهين کانسواءِ مان ڏسندو
 آهيان ته اوهان عربي ڪتابن جي مقابلي ۾
 انگريزي ڪتابن جي مطالع طرف وڌيڪ
 مائل آهيو .

خليل : انهن مشاڃري ڳالهين کي ادب ۽ فن سان
 ڪوبه واسطو ڪونهي .

يوسف مسرت . نه ! تعلق آهي ۽ تعلق به زندم
 ۽ نظرتي تعلق !!! جيڪڏهن اوهان ڏرو
 غور ڪيو ته معلوم ٿي ويندو ته فن اسان
 جي رهي رهڻي ، اسان جي لباس ، اسان جي
 مذهبي ۽ اجتماعي روايتن سان ته هر اسان
 جي سماجي زندگيءَ جي هر ڀاڱي سان
 گهرو تعلق رکي ٿا .

خليل - مجرم ته مجبورا مون کي پورپ چون هڪي
 شيون اخيلر ڪرڻيون ٿيون پون پر تنهن
 هوندي به مان مشرقي آهيان ۽ مرندي دم
 تائين مشرقي رهنديس ۽ اهوئي جيب آهي
 هو مان چاهيان ٿو ته عربي ادب سڀني
 اجسي اثرات کان پاڪ ۽ صف رهي -

يوسف مسرت - خوب: تنهن جو مطلب هي ٿيو
 ته اوهان عربي زبان ۽ ادب کي موت جي
 نند سهارڻ گهرو ٿا -

خليل - اهو ڪيئن؟

يوسف مسرت - قدر قومن جيڪڏهن جديد
 قومن جي ثمرات کان فائدو نه وٺن ته
 سندن ادب مري وڃي ٿو ۽ سندن معوي
 زندگي تباه ٿي وڃي ٿي -

خليل - اوهان جي ڳالهه دليل طلب آهي -
 يوسف مسرت - هڪ نه پر هزارين دليل!
 (ايتري ۾ پال ۽ سليم اچن ٿا ۽ حاضرين
 سدس آجيان لاءِ اٿن ٿا)

يوسف مسرت - اچو! سائين اچو!! (پال جي
 طرف رخ ڪري) بلبل - ڄاڻ تشریف
 فرمايو!!

(مس هيلينا، ٻال جي طرف ڏسي ٿي.)
 سندس ڪل ڪجهه لاکي ماڻل ٿي وڃن ٿا.
 ۽ منهن تي خوشي جي لهر نمودار ٿئي
 ٿي.)

سليم - اوهان کي خدا جو قسم پوءِ صاحب،
 جيڪڏهن اوهان ٻال لاءِ ڪو ڪم لفظ به
 چڱو استعمال ڪيو آهي.

يوسف مسرت - ائين چو؟

سليم - (ڪجهه چرچي طور ۽ ڪجهه سنجيدگي)
 جي انداز ۾) آهي لاءِ ته هي ڪنهن به
 عزت ۽ ڪنهن به تعریف جو حقدار نه
 آهي ڇاڪاڻ ته هن جون هادنون ۽
 خاصيتون عجيب و غريب آهن - ڇاڪاڻ ته
 هي ٻاڪل آهن.

ٻال - (سليم کي) ڇا مان اوهان کي آهي لاءِ
 ٻال سان ٿندو آهي ته اوهان منهنجي
 ڪمزورين تي روشني وجهو، منهنجي اخلاق
 ۽ عادت کي کولي بيان ڪريو.

مس هيلينا - ڇا توب؟ سليم صاحب! ڇا اوهان ٻال
 جي ڪنهن ٽين ڪمزوريءَ جو پتو لڳايو
 آهي؟

صليبر - هن جون پراڻون ڪمزورپون هميشه نٿيون
 ره ديون انهي نائين جو هي مري وڃي ۽
 زمين جو هڪ حصو ٿي وڃي -

يوسف هسرت - ٻڌاء ته سهي، ڇا ٿيو؟ احسان
 هي "حقيقت" الف "ڪلن" ي "نائين"
 ٻڌڻ گهرون ٿا -

صليبر - (پال کي) پال صاحب! اجازت آهي ته
 مان اوهان جا ڏوهه ڳڻايان يا اوهان پاڻ ئي
 قبولي ڇڏيندو؟

پال - منهن جي نه مرضي آهي ته تون فهرستان وانگر
 خاسوش ۽ هوڙهي جي دل وانگر چپ چاپ
 ره -

صليبر - چڱوآ هالي ته مان ضرور ٻڌائيندس!!
 پال - معلوم ٿو ٿئي ته اوهان مونکي تڪ ڪرڻ
 ٿا چاهيو -

صليبر - منهن جي مرضي آهي ته اوهان جي حمايت
 هنن کي ٻڌايان ته هي پاڻ ئي فيصلو ڪن -
 هيلينا هسرت - (صليبر کي) ٻڌايو! اسين ٻڌي
 رهيا آهيون!! (پال کي) سڪن آهي ته
 اوهان جي جا پراڻي صليبر صاحب ظاهر
 ڪرڻ گهري ٿو، تنهن ۾ اوهان جو ڪن

ظاهر ٿئي.

ڀال - جهڙي طرح مون ڪوڊ اهڙو پلاٽسي جهڙو
ڪم نه ڪيو آهي، اهڙي طرح مون کان
ڪا پراڻي به ڪٿه ٿي آهي - پر جا ڳالهه
اسان جو دوست سليم صاحب بيان ڪرڻ
گهري ٿو سا منجه کان ئي ذڪر ڪرڻ
جي قابل نه آهي - انهيءَ کانسواءِ مان نه
ٿو چاهيان ته اڄوڪي محفل جي رات
سٺن جي ئي ذڪر ۾ وڃائي وڃي -

هيلينا مسرقت - چگوا پلا اسان کي ٻڌڻ ڏيو!!
مسلم - (مگريٽ ڊڪاڻي يوسف مسرقت جي پٺيان
وڃي ويهي ٿو) اوهان کي جلال پاشا جي
پٽ جي شاديءَ جي باري ۾ ته معلوم
هوندو ۽ شايد هيءَ به خبر هوندي ته
گهٽ جي پيءُ وٽ ڪلهه رات عيش دار
محفل هئي جنهن ۾ شهر جي شريف ۽ معزز
ماڻهن کي دعوت هئي - (ڀال جي طرف
اشارو ڪندي) هي صاحب به سڏيو ويو
هو ۽ هنن سان گڏ اوهان جو هي خاڪسار
به - مون کي سڏ ڏيڻ جو سبب هي هو ته
دنيا کي خبر آهي ته مان هنر توڙي قيام

۾ پاڇي وانگر سائس ڪڏ رهان ٿو ؟ پال
صاحب — خدا کيس قيامت تئين زنده
۽ سلامت رکي! — جيستائين ملڪ ساز
نه وڃايان تيستائين گهاٽيندو ٿي نه — خير
اسين جلال پانا وارن وٽ سڀ کان آخر ۾
پهتئين چاڪاڻ نه لسان جو پلي صاحب
جڏهين به ڪٿي تشریف کڻي ويندا آهن
تڏهين بادشاهن وانگر سڀ کان آخر ۾
تشریف کڻي ويندا آهن۔

محفل ۾ شهر جي حاڪم ۽ پادري
کان سواءِ ٻيا به نامر گهڻا ماڻهو هئا۔ جن
۾ حسين ۽ معزز خواتين، اديب، شاعر،
رئيس ۽ ليکڪ به شامل هئا۔ اسين پئي ويهي
ٻيائين۔ اسان جي چئي طرفن کان عود ۽
لوبان جون ڪڪڙ ۽ ڍڪڙ ڪونڊيون
هيون يا شرب جون سرلھيون ۽ ٻيلا،
اهل۔ محفل پال کي اهڙي طرح ڏسي
رهيا هئا ڇن نه آسمان کان ڪو فرشتو لهي
آيو هجي ۽ عورتون کيس جلم ۽ مٺاسي
جون ٺالھيون ۽ گل جا گلدسته اهڙي طرح
پيش ڪري رھيون هيون جهڙي طرح ڪنھن

-ورمي کي جنگ جي ميدان کان موٽڻ تي
اٿيندڙ جون عورتون پيش ڪندڙون هيون!
مختصر ڳالهه ته سڄي محفل ۾ اسان جو
هال صاحب تي تعظيم ۽ خاطر تواضع جو
مرڪز ٿيو رهيو.....

آخر مون پنهنجو عود چيڙيو، آئين
غريب تي جناب هال صاحب پنهنجي مقدس
جين کي جنبش ڏني ۽ هڪ شعر عربي
آواز ۾ پڙهيو - عرب لئن الفارغ جي قصيدي
جو صرف هڪ شعر:

مون کان سواءِ هر شخص پنهنجي محبوب
کي وساري سگهي ٿو
ها مون کان سواءِ هر عاشق بي وفا آهي -
هي شعر ٻڌي هڪري دلسردس جا گات
بي اختيار ٿي ڪڍي ويا، جن ته کين پنهن
جا پنهني ۽ طلسمي نمبر پڙهائڻ لاءِ

ابراهيم موصلي ابدت جي ڀردن سان

۱. هڪ طار جو قسم -

۲. خلفي هارون رشيد جي درٻار جو هڪ
نيسور ۽ باڪمال گويو -

نڪري آيو هجي - پر پوءِ پال صاحب
 خاسوش ٿي ويا - ماڻهن سمجهيو ته شايد
 شراب جو هڪ جام پئڻ کان پوءِ ڪجهه
 ٻڌائيندا پر پاڻ خاسوش جو خاسوش رهيا.
 پال - (سجيدگي جي انداز ۾) مون کي اسيد آهي
 ته اوهان هن قصي کي ايتلي خنڊ ڪندا -
 ڇاڪاڻ ته مون ۾ هاڻ ان بي مزي گالهه
 ٻڌڻ جو تاب ناهي ۽ مون کي هي به يقين
 آهي ته اوهين هن بي معنيٰ ٻڪواس ڪسي
 ٻڌي ڪري خوش ڪونه ٿيندا -

پروفيسر مسرت - پال صاحب اوهان کي پنهنجي
 سر جو قسم، باقي حصو به ٻڌڻ ڏيو!
 پال - (پنهنجي جاءِ تان اٿندي) معلوم ٿو ٿئي ته
 اوهان هن بي مزي داستان کي منهن ڇسي
 موجودگي کان وڌيڪ ضروري سمجهو ٿا
 تنهنڪري سٺا وڃان ٿو -

هوليڊا مسرت - (پال کي سمي ڪري ننگهن جان
 ڏسندي) پال! ويهه ته سهي!! ايسس هر
 حال ۾ اوهان سٺا آهيو.

(پال ويهي رهيو - هاڻي سندس سٺن
 نئي سر ۽ اطمينان جا آثار آهن)

مسليم - (سلسلہ بيان کي جاري رکندي) ها! ته
مون عرض ڪيو هو، حضرت قبله پال
صاحب جن هڪ شعر ٻڌايو — عمر ابن
الفارض جي قصيدي جو صرف هڪ شعر
۽ ڇپ تي ويا، ٻين لفظن ۾ چئي سگهجي
ٿو ته سائينجن هن بڪابل مسڪين کسي
”طعام الوهيت“ جي هڪ گره سان ذوق
آشا ڪيو ۽ ٻيو دستر خوان کي لت هڻي
وڪاين ۽ گلاس کي چور چور ڪري
ڇڏيو ۽ نهه کاسو اهڙي طرح خاموش
ٿي ويهي رهيا جهڙي طرح نيل درياه جي
واريءَ جي ڊن ۾ ابوالهول! عورتون هڪ
ٻئي پٺيان وٺي آيون ۽ نرم ۽ مٺي انداز
۾ وڌيڪ ٻڌائڻ لاءِ عرض ڪيو پر هن
سڀي کان معافي گهرندي پئي چيو ته
زڪام جي ڪري مون جي نڙيءَ ۾ سور
آهي - شهر جي ڪن معزز ماڻهن به گذارش
ڪئي پر هن هڪ ڊن ٻڌي - ائين پئي
معلوم ٿيو ته الله سندس دل کي پٿر بڻائي
ڇڏيو آهي ۽ سندس نغمن کي ناز تڏهرو!
اڌ رات کانپوءِ جڏهن اهل - محفل جي

ساموحي بد مزگي جي حد تائون ۽ ۴۴ وٺي
 تڏهين جلال پاشا کين سلهين هڪسري ۾
 گهرايو ۽ اشرفين جي سٺ پري سندن
 کيسي ۾ وجهي هڪري چيو: ”ٻل صاحب
 اسانجي معطل کي لطف ۽ خوشي يا بيڪيني
 ۽ بد مزگي ۾ ختم ڪرڻ لوهان جي وس
 آهي، ان هڪري مون کي سيد آهي ته
 لوهان هن ناجير نذر کي جو اُچورو نه آهي
 پر سهجي طرفان لوهان جي خدمت ۾
 ”نذر ۽ عفتت“ آهي قبول فرمائيندا ۽
 مون سان گڏ هيني معطل وارن جي ليدن
 تي ٻائي نه ليريندا.“

هي ٻڌي ٻل صاحب جن غصي ۾ ڀرجي
 ويا، منهن گهٽ ۽ خودلري کان سرخ ٿي
 وين ۽ اشرفيون پر واري هڪري تي کڻي
 اڇلايائون ۽ فتح سد بادشاهن واري انتظار ۾
 فرمايائون: ”جلال پاشا! لوهان منهن جي
 بي عزتي تي نه پر مون کي ذليل نه هڪري
 رهيا آهيو. من لوهان جي گهر تڃن کڻڻ
 يا پنهنجي فن کي مون ۽ چنڊي جي چنڊ
 ٽڪرن تي وڪڻڻ نه پر لوهان کي لوهان

جي خوشيءَ جي مبارڪ ڏيڻ آيو هوس۔
 ٻال جي ٽن لفظن جملن پاشا کي آبي کان
 ٻاهر ڪڍي ڇڏيو ۽ سندس منهن ملڻ کي
 اهڙا سخت جملا ڪري ويا جنهن ڪري
 اسان جي نازڪ طبيعت ٻال کي اتان لمبت
 ملاست ڪندي اٿڻو پيو، مون غريب کي
 ۽ پنهنجو عود کڻو پيو ۽ خوبصورت
 قداور حسن، قيمتي شرابن ۽ ولندڙ دامن
 کي ڇڏي هن هي پٺيان پٺيان هڻو هو۔
 مون سڀ ڪجهه هن منگول ۽ جناڪار هي
 دوستيءَ تي قربان ڪري ڇڏيو۔ هاڻو!
 مون پنهنجون سڀ دلچسپيون هن ديوتيا
 جي قربان گاهه تي صدي ڪري ڇڏيون
 پوءِ به هي منهن جو تشڪر ادا نه ٿو ڪري،
 منهن جي جوانمرديءَ جو داد نه ٿو ڏئي،
 منهن جي محبت ۽ منهن جي خاص جو
 اعتراف نه ٿو ڪري۔

يوسف هسرت۔ (ٺهڪ ڏيندي) سچ ٻچ هي
 قصو اهڙو ته دلچسپ آهي جو جيڪر واهري
 اکرڻ ۾ لکيو وڃي!

سليم۔ اڃان مون پنهنجي ڳالهه ختم ٿي ڪاٺي

ڪٿي آهي! سڄو مزدو ته سڌي بچاري ۾
 آهي! اها شيطاني بچاري جهن کي اتراس
 جي اهرن ۽ هڏن جي شو ديوتا جواب
 ۾ به ڏٺو هوندو.

پال - (مس هليا کي) مان فقط اوهان جي ڪري
 چپ آهيان ۽ اميد ٿو ڪيان ته هاڻي هن
 لرڙي جي ٿر ٿر کي اٿيئي ختم ڪرائيندو.
 مس هيلينا - ال! هن کي چوڻ ڏيو، ڳالهه جو
 انجام ڪٿي ڪهڙو ٿي عجيبي پر اسن تي سن
 مان اوهان حال سمون.

سليم - (پيو سگرٽ ڏکائي چوڻ شروع ڪريو)
 مون چيو هو ته اسن ٻئي حلال باشا جي
 گهر مان اهڙي طرح نڪتل اس جو پال انهن
 سمر ماڻهن کي گهٽ وڌ ڳالهائي رهيو هو
 ۽ مان دل ٿي دل ۾ پال کي - تنهن کان
 پوءِ — — ۽ تنهن کانپوءِ ڇا اوهان سمجهو
 يا ته اسان پال جي جاء تي پهتائين؟ ڇا
 اوهان هي گمان ڪري رهيا آهيو ته گذشتہ
 رات اهڙي طرح ختم ٿي وئي؟ نه! بدو، ۽
 تعجب ڪاڻو!! هيء ته اوهان کي خبر آهي
 ته حبيب سعادت جو گهر حلال باشا جي

گهر جي بلڪل ويجهو آهي ۽ انهن ٻنهي
 گهرن جي وچ ۾ فقط هڪ ننڍڙو باغ آهي. ۽
 هيءَ به اوعاڻڪي خبر آهي ته حبيب سعادت شراب،
 راڳ ۽ نصوراني زندگيءَ جو شوقين آهي،
 تنهن ڪري (پال جي طرف اشارو ڪندي)
 هن صاحب جي فدائين مان آهي. - جڏهن
 اسين جلال پاشا وارن وٽان نڪتلين تڏهن
 پال صاحب وڃ رستي ۾ ٿوري دير بيٺي
 رهيو ۽ پهن جي پشائي کڻي جهلي ڇڻ ته
 هڪو نسلر وڏو سپه سالار ڪنهن سرڪش
 ملڪ کي فتح ڪرڻ جي تدبير سوچي
 رهيو هجي، اوجھوئي هي حبيب سعادت
 جي گهر مڙها ۽ دروازي وٽ پهچي زور
 زور سان ڪٽو ڪٽڪاڻ لڳا. - حبيب، رات
 واري هوشاڪ ۾ اڪيون مھيندو، لوهاڻيون
 ڏيندو، ٻڙ ٻڙ ڪڍو ڏوڏار ٿيو پر جڏهن
 هن پال جي صورت ڏٺي ۽ خبر پيس ته
 مان به پنهنجو عود بفل ۾ دهايون ساڻس
 گڏ آهيان ته سندس منهن پھڪڻ لڳو ۽
 اڪيون چمڪڻ لڳس ڇڻ ته آسمان جا
 دروازا سندس اکيان کلي پيا هجن. - آدرپاءُ

ڪڍي خوشيءَ جي انداز ۾ هٿن ۽ پڙيو:
 ”اوهان صاحب هن بلوڪ ڪهڙي ڪيئن
 مهرباني ڪئي؟“

پال جواب ڏنو: ”اسين انهيءَ لاءِ آيا
 آهيون ته جلال پاشا جي پٽ جي شاديءَ
 جي سلسلي ۾ تو وٽ خوشي ملهائون.“
 حبيب چيو: ”ها جلال پاشا جي گهر ۾
 اوهان جي لاءِ گنجائش نه هئي جو غريب خانه
 کي عزت بخشيو؟“

پال جواب ڏنو: ”پاشا جي گهر جي
 ديوارين کي اهي مڪن ڪونهن جي راڳ
 ۽ سڙ جي جهنگار ٻڏي مڪهن، تنهن
 ڪري اسين تو وٽ آيا آهيون. چڱو هائي
 شراب ڪباب جو بندوبست ڪر، ڳالهون ختم!“
 ڳالهه مختصر، دؤر شروع ٿيو، پال شڪل
 سان هڪ ٻا ۾ چار پيا هوندا جو اٿيو ۽
 اهي دريون کولي ڇڏيائين جي پاشا جي
 گهر جي پهرين باغ جي طرف ڪلنديون
 هيون، تنهن کان پوءِ مونڏائين عود وڌائين
 ۽ حاڪمائي انداز ۾ چيائين: ”سوسي! هيءُ
 وٽ پهتجي لت ۽ کيس ازدها بڻائي زين

بي چڙي ڏي ته مصر جي چيني لنگن کي
 گهڙي وڃي. - وٽ ۽ ٺهائونڊ جو سر چيڙ. -
 ٻال، جلال پاشا جي گهر جي ٻارن منهن
 هڪري بند آواز ۾ گهڻن شروع ڪيو.
 (حليم هڪ گهڙيءَ لاءِ چپ ٿي وڃي ٿو،
 منهن مان ڇرڇي جا اهڃاڻ ختم ٿي وڃن
 ٿا ۽ سنجيدگيءَ سان آهستي آهستي ڇوڙي)
 "مان ٻال کي پندرهن - اٺن کان - چاٺاڻ
 ٿو. - انهيءَ وقت کان سڃاڻائين ڇڏين
 اسين ڏيڙا هلين ۽ هڪ ئي مدرسي ۾
 پڙهندا هئاسين. - مون کيس خوشيءَ جي
 حالت ۾ به گهڙي ٻڌو آهي ۽ غم جي
 حالت ۾ به. - مون کيس ماتم هڪڙو ساڻ
 وانگر ماتم هڪڙي به ٻڌو آهي ۽ عاشق
 وانگر گهڙي ۽ فتح وانگر نورا هڪڙي
 به. - مون کيس رات جي خلدوشيءَ سان
 گهڙيون هڪڙي به ٻڌو آهي، جڏهن
 شهر ۽ شهر واري منن خوابن جي آغوش ۾
 آراسي هوندا هئا ۽ لسان جي وادين ۽ دور
 دراز عبادتگاهن جي گهٽين جي. - درميان
 به جڏهن قضا سحر ۽ جلال سان لڙين

هوندي هئي - هاڻا مون کس هزارين
 دفعا ڳاڻيڊي ٻڌو آهي ۽ انهيءَ سبب
 ڪري مون کي غلط فهمي هئي ته مان
 سندس روح جي هر سڪون ۽ هر هر
 کي سمجهان ٿو - پر هڪدم رات، جڏهن
 هن جلال پاشا جي گهر جي طرف موٽڻ
 ڪري اڪيون بند ڪيون ۽ هي شعر ڳايو:
 ”مان روزانو پنهنجي دل جي فرينگي تي
 روئان ٿو

۽ جيتري قدر روئان ٿو، تنهنجي دل جي
 فرينگي وڌندي رهي.“

جڏهن ٻن غزل جي مصرعن کي اهڙي طرح
 اٺايو ۽ ٻيو جهڙي طرح هوا خزان جي
 پن کي اٺائيندي پٽائيندي آهي ته مون
 پنهنجي دل ۾ چيو: ”نه! اڄ تائين مان
 پاڻ جي روح جي ظاهري صاوت کان وقف
 هوس پر هن وقت سندس حقيقي وجود
 پسي رهيو آهيان - هن کان اڳ مان پاڻ
 جي زبان کي ڳاڻيڊي ٻڌندو هوس پر
 اڄ مان سندس روح کي ٻڌي رهيو آهيان
 پاڻ غزل پڙهڻ غزل ۽ راڳ پڙهڻ راڳ

ڳائيندو رهيو ايتري حد تائين جو موٽڪي
 سڄي فضا عاشقن جي ڦڙڪندڙ ۽ رڙندڙ
 روحن سان گوجندي محسوس ٿيڻ لڳي، جي
 گذريل ڏينهن جا واقعات وري وري بيان
 ڪري رهيا هئا ۽ انهن رازن کي پيٽاب
 ڪري رهيا هئا جي راتين انسان جي
 ڪوڙين اسيدن ۽ وهن ۾ لڪائي رکيا
 آهن - هائو! منهن جي محترم ڀال! (ڀال
 جي طرف اشارو ڪندي) هي شخص ڪلهه
 رات، فن جي ڏاڪڻ رکي ڪري سٺارن
 جي دنيا ۾ پهچي ويو ۽ عجب جهڙي
 ڳالهه آهي جو صبح تائين انان نه ٿيو -
 ان وقت تائين خلوش نه ٿيو جيئنائين
 زبور جي لفظن ۾ ”منهنجي دشمنن کي
 ٻين هيٺان لتاڙي نه ڇڏيائين“ جلال پاشا
 جي مهمانن جڏهين ڀال کي حبيب سماعت
 جي گهر ۾ ڳائيندي ٻڌو تڏهين ڳهڻا مرد
 ۽ عورتون درين ۾ اچي بيٺل ڀال جڏهين به
 ڪو نان ٿي هليون يا دم ٿي ڪيائين ته
 ٻڌندڙن جي منهن مان بي اختيار آه
 نڪري ٿي وئي - ڪجهه ماڻهو نشي ۾

چور ٻاهرين باغ ۾ ٺڪري آيا ۽ وٺڻ جي
 هيٺان بيٺي هن ڏٺي جي ديوتا جي ڪمالات
 تي حيرت جو اظهار ڪرڻ لڳا جو ساڳئي
 وقت کين بي عزتو ۽ ذليل ڪري رهيو
 هو ۽ سندس دليين کي آسستي شراب سان
 سرشار ٻڌا! انهن مان هڪي ماڻهو پال ڪسي
 پسند ٻڌي ۽ احرام جي لفظن مان ياد ڪري
 رهيا هئا ۽ هڪي کيس روڙو ڀري رهيا هئا
 اڄ صبح هڪ مهين کان سونگي معلوم ٿيو ته
 جلال پاشا عمر وانگر گجندو ڪڏهن هن
 ڪري مان هن ڪري ۾ پئي ويو ۽
 ڪڏهن هن ڪري مان هن ڪري ۾
 پئي آيو. هو پال کي گاريون ڏئي رهيو
 هو ۽ خصوصاً انهن مهلن تي جي هڪ
 هٿ ۾ شراب جو جام ۽ ٻئي هٿ ۾ مٺائي
 جي ٽلهي کڻي ٻاهرين باغ ۾ ٺڪري آيا
 هئا، تمام سخت ڪلوز جي رهيو هو. هي
 آهي وانعو جو هڪل وٽ ٿيو، هاڻي فرمايو!
 هن هاڳل ڦڪار ۽ سندس عجيب و غريب
 عادت جي متعلق ارهڻ ملهين جي ڪهڙي
 راءِ آهي؟

خليل - هي تنبو واقعي عجيب آهي پر منهن جي
 واء هي آهي، جيئن جو اظهار، ملن هن
 نالو احترام جي ملوجود ڪرڻ تي مجبور
 آهن، هو ٻال صاحب جي خداداد قابليت
 جي سلسلي منهن جي دل ۾ آهي، ته هن
 ڪو عظيم ڪٿي، جهڙي طرح هن
 حسب سعادت جي گهر گهڻو اهڙي طرح
 ملن ٿا، جي جاء تي به گهڻي سگهيا تي -
 (يوسف مروت کي مڃايل تي ڪري)
 فرمايو، يوسف صاحب! اوهان جو ڪهڙو
 خيال آهي؟

يوسف مروت - ملن ٻال صاحب کي قصور وار نه
 ٿو سمجهان - جيئن ته ملن سدس دل جي
 گهر معلوم ڪرڻ نه ٿو گهران، ملن
 سمجهان ٿو ته هي شخصي مسئلو آهي هو
 فقط ملن ذات ملن تعلق رکيو ٿو ٻيو نه
 مون کي هيء به خير آهي ته فڪر خصوصاً
 موسيقارن جو اخلاق، انساني جماعت جي
 عام اخلاق کان مختلف هوندو آهي، تنهن
 ڪري اهو انصاف ۽ صداقت کان بعيد
 ٿيندو جيڪڏهن اسين ملن اعلان کي به

ان ڪسولي تي هر ڪيون جنهن ڪسولي
 تي عام انسانن جا اعمال پرڪيا ويندا آهن.
 فنڪار — ۽ فنڪار مان منهنجو مطلب
 اهو تخليق ڪندڙ آهي، جو پنهنجي
 جذبات ۽ خيالات لاءِ نيون نيون صورتون
 ٺاهيندو آهي — پنهنجي عزيمتن ۽
 دوستن ۾ رهندي به اڪيلو هوندو آهي،
 هو نه فقط پنهنجي وطن ۾ پر هن دنيا ۾
 به هڪ پرديسي آهي، هو پنهنجي منهنجي
 مشرق طرف ڪندو آهي جڏهن زماني جو
 رخ مغرب طرف هوندو آهي. هو پنهنجي
 انهن اندرين امنگن کان متاثر هوندو آهي.
 جن جي چنڊ چاڻ هو پاڻ به ڏٺو ڪري
 سگهي. هو مسرور ۽ خوش ماڻهن ۾ رنجيده
 ۽ مغموم، ماڻهن ۾ مسرور ۽ خوش هوندو
 آهي. هو طاقتورن ۾ ڪمزور ۽ ڪمزورن
 ۾ طاقتور آهي. فنڪار هر پابندي کان
 آڇو آهي پوءِ ڪٿي دنيا کائس خوش هجي
 يا ناراض.

خليل - يوسف صاحب! اوهان جي هن گفتگو جو
 مفهوم اهوئي آهي جو اوهان ”فنون لطيفه“

واري مضمون ۾ ظاهر ڪيو آهي. مونکي
معاف فرمائيندا جيڪڏهن مان پنهنجا لفظ
وري چوان ته مغربي روح — اهو فرنگي
روح جنهن جي تعليم اوهن ڏئي رهيا آهيو،
نسلي ۽ قومي اعتبار کان اسان جي زوال ۽
تباھي جو ڪارڻ ٿيندو.

يوسف هسرت. — ته ڇا اوهان هي سمجهي رهيا آهيو
ته ڪجهه رات پال صاحب جن جو ڪجهه
ڪيو اهو هن فرنگي روح جو عڪس آهي
جنهن کان اسان نفرت ڪيون ٿا.

خليل. — پال صاحب جي شخصيت جو احترام ڪندي،
عرض ڪرڻو پوي ٿو ته جو ڪجهه هن
ڪيو، مون کي ان تي سخت حيرت آهي.
يوسف هسرت. — اوهان جي خيال ۾ پال صاحب
کي هن ڳالهه جي بلڪل آزادي حاصل
ڪانهي ته هو جتي چاهين ۽ جڏهن چاهين
اهن جي فن جو مظاهرو ڪن؟

خليل. — نه!! هن کي پوري آزادي حاصل آهي ته
جو چاهين سو ڪن؟ پر مان ڏسان ٿو ته
اسان جي اجتماعي زندگي هن قسم جي
آزاديءَ جو سڪ نه ڏئي سگھندي. انهيءَ

لاء ھو اسان جون خواهشون، عادتون ۽
 اسان جا رسم ۽ رواج ڪنهن هڪ فرد کي
 انهيءَ جي اجازت نه ٿا ڏين جو ڪا رات
 ٻال صاحب جن کيو، خاص طرح اهڙيءَ
 حالت ۾ جذبن سڌن ڪو نقصان به نه
 ھو۔

مس هيلينا۔ هي بحث مفيد به آهي ۽ دلچسپ به،
 پر جذبن سڌن باني اسان ۾ موجود آهي
 ته ڇو نه کيس موقع ڏنو وڃي ته آهي پنهنجي
 جي وڪالت پاڻ ڪن۔

ڀال۔ (طوبل خاموشي کان ٻوه) مون گهاريو ٿي
 ته سائير صاحب هن نصي کي نه ڇڏين ٻاڪه
 منهن جي ته مرضي هئي ته جو ڪجهه ڪلهه
 رات ٿيو هو ڪلهه رات مان ئي خبر ٿي
 وڃي پر ڏٺا ٿو ته منهنجي خاموشي به
 جي لاءِ غلط فهمي جو باعث ٿي رهي آهي
 تنهن ڪري هن موضوع تي مجبوراً منهنجي
 خيالن جو اظهار ڪرڻو ٿي پوي ٿو۔ هي
 مون کي به خبر آهي ۽ اوهين به ڄاڻو ٿا
 ته منهن جا واقف ڪلر اڪثر مون تي اعتراض
 ڪن ٿا۔ ڪو مون کي مفروغ سمجهي ٿو،

ڪو مڪمل ڪوڙو ۽ ڪو نٿوئي صادر
ڪريو ته مان ڪيو آهيان ۽ ڪيئي لاءِ
عزت ڪانهي. اوهان کي خير آهي ته هن
جو ڪهڙو سبب آهي؟ هن جو سبب خود
مهن جي فطرت آهي. هاڻي مهن جي اما
فطرت، جنهن کي جيڪڏهن مان بدلج
گهران به ته بدلجي نه سگهان. پر ماڻهن
کي مون سان ۽ منهن جي فطرت سان
ڪهڙو فرق! ڇا هو ماڻهن جي وجود کي
فراموش نه ٿا ڪري سگهن؟ شهر ۾ گهڻائي
ميراثي ۽ نوال آهن، گهڻائي شاعر ۽ قصيده
نگار آهن، گهڻائي لڳا ۽ بکيا آهن، جي
نهن جي خيالن، نهن هن جذبن ۽ نهن
آوازن کي وڪرو ڪن ٿا نه فقط ايترو پر
چند سڪن، نڪرن يا شراب جي هڪ جام
جي بدلي پنهنجو روح به وڪيو ڇڏين،
۽ هن راز کي شهر جي رئيسن ۽ سربردارن
معلوم ڪيو آهي تنهن ڪري اسر ڏسون
ٿا ته آهي ادين ۽ فڪارن کي معمولي
قيمت تي خريد ڪن ٿا ۽ پنهجي محفلن ۽
ايوانن ۾ کين اهڙي طرح وڌائين ٿا جو

نموتو بڻائي پيش ڪن ٿا جهڙي طرح
 ميدانن ۽ بارارين ۾ پلن گهڙڻ ۽ قيمتي
 گلاڙين کي — هائو! شاعر ۽ گويا،
 مشرق ۾ ملڪن کان به ڪريل آهن. هو
 غلامن وانگر آهن جن جا فرض آهن ته هو
 شادين ۾ گهائڻ، محفان ۾ نچڻ، غم جي
 مجلسن ۾ ماهر ڪن ۽ قبرن تي مرثيه پڙهڻ
 هو بي جان اوزار آهن جن کي غم جي
 ڏينهن ۽ خوشي جي راتين ۾ گردش ڏني
 ويندي آهي ۽ جيڪڏهن هو غم ۽ خوشي
 جي اظهار جو وسيلو نه بڻجن ته ڪين اهڙي
 طرح هڪ هڪ ۾ مٽو ڪيو ويندو آهي.
 ڇڻ ته آهي اهو تجارت جو سامان آهي
 جنهن جي ڪابه قيمت ڪانهي مان هن
 حڪمراني ۾ رئيسن ۽ سرمائيدارن کي ڏوهي
 نه ٿو سمجهان پر انهن اديبن، شاعرن ۽
 گوين کي قصوروار سمجهان ٿو جن کي
 ضمير ناهي ۽ پنهنجي خودي جي عزت نه
 اٿن. مان ڪين انهيءَ ڪري الزام ٿو ڏيان
 ته هو پاڻ کي ڪريل ۽ ڪمڻ ماڻهن کان
 بلند نه ٿا ڪري سگهن. هائو! ڪين انهيءَ

لاء لعنت ۽ ملالت جو حقدار سڄھان ٿو
 ته اهي ذلت ۽ حقارت تي مون کي ترجيح
 نه ٿا ڏين!!

خليل - (جوش ۾ اچي) ڪلهه رات ماڻهو اوهان
 کي خوشامد آسيز النجائون ڪري رهيا هئا
 هر ممڪن طريقي سان چامي رهيا هئا ته
 اوهان هڪ راڳ يا هڪ گيت ٻڌائي ڪن
 فخر ۽ مسرت بخشين، پوءِ به اوهين اهو
 سمجهي رهيا آهيو ته حلال پاشا وٽ اوهان
 جو ڪٿڻ اوهان جي ذلت ۽ حقارت جو
 سبب هو!

ڀال - جيڪڏهن مان جلال پاشا وٽ گهاٽي سگهان
 هان ته ضرور گهاٽان هان ۾ جڏهن مون
 بهن جي چوڌاري نظر ڪٽي ته انهن رئيسن
 کي ڏٺم جي اشرفين جي چڻ چڻ ڪسان
 سواءِ ٻيو ڪوبه آواز ٻڌي نه ٿي سگهيا،
 يا انهن وڏن ماڻهن کي، هي زندگيءَ جي
 باري ۾ فقط اهڙوئي چائن ٿا ته پاڻ کسي
 دولت ۽ عزت جي بلدين تائين پهچائن
 ۽ ٻين کي ذلت ۽ مفلسي جي اونھيءَ غارن ۾
 ڌڪي ڇڏين - مون ڇڏي طرفن تلاش

ڪٿي. پر ڪو به اهڙو شخص مون کي نظر
 نه آيو هو ڌرڻ ۽ حال کي سڃاڻي سگهي.
 اهوئي سبب هو جو مون انهن انڌن جي
 سلسلون پهچيو سيو ڇاڪي ڪري نه رکيو
 ۽ انهن ٻوڙن کي پهچي دل جا پيد ٻڌائي
 نه سگهيس. - موسيٰ روح جي زبان آهي -
 اهو هڪ لڪل وهڪرو آهي جو ڳاڻپڌر
 ۽ حاضرين مجلس جي ذهن جي وچ ۾ موهون
 هڻڻو رهيو. تنهن ڪري جيڪڏهن ڪو
 ٻڌي ۽ ٻڌي ڪري سگهي نه سگهسي ته
 موهنار جي اظهار ڪيل تي شرمندگي
 ڇاڻجي وهي ٿي ۽ منجهس پهچي فن جي
 نمائش جو شوق فنا ٿيو وڃي. جڏهن جو
 اطاعتون سدس دل جي گهرائين ۾ پيش
 هونديون آهن. - موسيٰ ان سلسلي جي
 مثال آهي جنهن جي تارن ۾ چڪ ۽ نعل
 آڳين لهرش جي صلاحيت هجي. اهي تارون
 حڪمڙهن ڏريون ٿي پون ٿي سبب سندن
 خاصيت فنا ٿي وڃي ٿي ۽ پوءِ منجهن ۽
 عام تارن ۾ ڪو فرق نه ٿو رهي (انهي
 ٿو ۽ ۽ چار قدر ڪٿي ڪري آهن ۽ آهستي

چوي ٿو) منهنجي روح جون نارون —
 جلال پاشا وارن وٽ ڀرپون ٿي وڃون، جڏهن
 مون کي ڀتو ٻيو ته محفل جو هر فرد —
 پوءِ کڻي اهو مرد هو يا عورت — ظاهر دار
 ۽ بتلاي آهي، رسم و رواج جو غلام ۽
 حماقت ۽ جهالت جو ٻٽو آهي، ذهني
 اعتبار کان خالي ۽ خوش مذاقي جي لحاظ
 کان نسورو ڄڻ آهي — رهيو ڪنهن
 التجائون ۽ خوشنديو، سو اهي به ان
 ڳالهه جون طلبگار هيون ته مان خاموش
 رهان، پر جيڪڏهن مان به ڳهڻن ٻين
 ڏيڏر صفت ڳائيندڙن مان هجان هان ته
 مونکي ڪو به الزام نه ڏئي ها!

خليل - (چرچي طور ڳالهه ڪندي) تنهن کان
 پوءِ اوهان حبيب صلات جي گهر ويا ۽
 کين سائڻ لاءِ — صرف سائڻ ۽ ذليل
 ڪرڻ لاءِ — صبح تئين وڃي ڳائيندا
 رهيا!

ڀال - مان صبح تئين ان لاءِ ڳائيندو رهيس ته
 پنهنجي دل جو اوزر ٻاهر ڪڍان - پنهنجي
 سر تان هڪ وڏو نار لاهي ڦٽو ڪرڻ

گهر ٿي، رات مان گڏ زندگي ۽ زماني
 تي ملامت ڪرڻ چاهيم ٿي. - مان فقط ان
 لاءِ گهائيندو رهيس ڇاڪاڻ ته سونگي انهن
 تارن جي ڪڪڙن جي سخت ضرورت محسوس
 ٿي رهي هئي جي جلال پاشا وارن وٽ
 ڊريون ٿي پيون هيون. - ليڪن خليل
 صاحب! پوءِ به جيڪڏهن اوهين اهو
 سمجهو ٿا ته مون کين ستائڻ ۽ ذليل
 ڪرڻ چاهيو هو ته اوهان کي اختيار آهي
 جو چاهيو سمجهو — هن هڪ آزاد هڪي
 آهي، جذبن وٽس ٿو نسا ۽ پرواز ڪري
 ٿو ۽ جذبن وٽس ٿو زمين تي لهيو اچي. -
 دنيا جي ڪابه طاقت نه کيس قيد ڪري
 سگهي ٿي نه سندس فطرت کي بدلي سگهي
 ٿي. - هن هڪ بزرگ روح آهي جو خريد
 و فروخت کان بالاتر آهي. - اهل - شرق
 کي گهرجي ته هن حقيقت کي سمجهن ۽
 ايمان جي فڪارن جو — جي هارس کان
 به زياده ثايلب آهن. - فرض آهي ته هو
 پنهنجي نفس جو احترام ڪن ڇاڪاڻ ته
 هو هڪ ظرف آهي جهڙي الله آسماني

شراب سان پري ٿو -

يوسف حسرت - پال صاحب! مان اوهان سان
 بلڪل متفق آهيان، اوهان هن موضوع تي
 سڀني جي خيالات جو اظهار اهڙي ته بخوبي
 سان ڪيو آهي جو سڀني جي امڪان کان
 ٻاهر هو - اوهان فنڪار آهيو ۽ مان صرف
 فن پارڪو - مون ۾ ۽ اوهان ۾ اهڙي
 فرق آهي، جو کين انگورن ۽ پراڻي شراب
 ۾ هوندو آهي!

سادير - پال صاحب جي گفتگو ۾ اهڙوئي تاثير
 آهي جهڙو سڌن گاني ۾ تنهن ڪري
 ٻڌندڙن لاءِ تسليم ۽ قبول ڪندڙن لاءِ
 چارو ناهي!

خليل - مون نه تسليم ڪيو آهي ۽ نه ڪڏهن
 تسليم ڪندس - اوهان صاحب جو هي فلسفو
 به انهن سارن مان هڪ سمجهي آهي جا
 يورپ جي اتر ڪري اسان ۾ گهر ڪري
 وڃي آهي -

يوسف حسرت - خليل صاحب! جيڪڏهن اوهان
 پال صاحب کي ڳڻيندي ٻڌو ته، ه سڄو
 فلسفو سمجهي وڃي ۽ سڌن سامهون سر تسليم

جهڪائڻ کان سواءِ ٻيو ڪجهه نه ڇڏو.
 (لوڪرڻائي ڪري ۾ داخل ٿئي ٿي
 ۽ هليا مسرت کي چوي ٿي ته ڪاڏو
 سڙ تي رکيو ويو آهي.)

يوسف مسرت. (اتي ڪري ڀڄي ڪي چويڻو)
 اچو سائين! تشریف آيو. اڄ اسان اوهان
 لاءِ لذت — نهايت لذت — ڪاڏو
 تيار ڪرايو آهي، جو سڪن آهي ته پنهن
 خوشبوءِ ۽ ذائقو جي لحاظ کان ٻال صاحب
 جي طبيعت مطابق هجي.

(سڀ اٿن ٿا. يوسف مسرت. خليل ۽
 حليم ٻاهر هليا وڃن ٿا پر ٻال ۽ مس هليا
 وڃ ڪري ۾ بيٺا رهن ٿا هو هڪ ٻئي
 کي نهايت غور سان ڏسن ٿا ۽ سندن
 اکين ۾ هڪ نالابل بيان روشني آهي)
 هيليپدا. (آهستي) ڇا توکي خبر آهي ته مان
 ڪلهه رات تنهنجو گانو ٻڌي رهي هئس؟
 ٻال. (حيرت ۾) هيلنا! سونهجي دل جي صلح!!
 هي تون ڇا چئي رهي آهين؟
 هيليپدا. (شرم ۽ خوف جي انداز ۾) ڪلهه رات
 مان پنهنجي جي پيڻ مريم وٽ سهارو وٺي هئس.

ڇاڪاڻ ته سدس مڙس ٻاهر وٺل هو ۽

کس اڪلي ۾ ڊپ پئي ٿو.

ڊال - ٺهر جي بيهوي جو گهر ڇا اٿي ڪٿي آهي؟

ٽيليندا - هس جي ۽ حسب سعادت جي گهر جي

وچر فقط هڪ ننڍي گهٽي آهي.

ڊال - ۽ ڇا تو سون کي گهائيندي ۾ ٻڌو؟

هٿيلندا - مان تنهن جي روح جي بڪار اڌ رات

کان صبح نائين ٻڌندي رهيس - سون ٻنهن

جو گانو انهيءَ حد تائين ٻڌو گوبا خدا

کي گالهائيندي ٻڌم.

(- ايهون واري ڪمري ۾ يوسف سرت

جو آواز ايندي ٻڌن ٿا)

آواز

ٻال صاحب! اچو!! ڪاڏو ٿڌو ٿي رهيو

آهي.

(ٻال ۽ هلسا وڃن ٿا)

(پردو)

ڪنوار جي سڀج

گهٽ ڪنوار عبادتگاهه کان نڪتا، اڳيان
اڳيان فانوس هٿن ۽ پٺيان پٺيان خوش و غور
چاهي - چوڌاري نوجوان چوڪرا ختم آلاهي رهيا
هئا ۽ نوجوان چوڪريون خوشي جا راڳ گائي
رهيون هيون -

چچ گهٽ جي گهر پهتي، جو نهايت قيمتي
خاليون ۽ زربق ساز و سٺان سان سينگاريل ۽
سرور ۾ آئيندڙ خوشبوءِ سان مقرر هو - گهٽ

(۱) هي شمالي لبنان جو بلڪل سچو واقعو آهي
جو اڻويهين صديءَ جي پوئين اڌ ۾ پيش
آيو - سوئڪي سندس اصلاح ان علائقي جي
هڪ معزز خاتون کان مليو جا خود به هن
ڪهاڻي جو هڪ ڪردار آهي - (جبران)

ڪڪوڙ ڏک بلند تخت تي ويٺي ويا ۽ موهان
 رششي ڪوچن ۽ مڇلي ڪرڻ تي - ڇو وسيع
 ڪڪرو ماڻهن مان نوحه ٿيو -

غلامن شراب جيون صراحتون ٿينديون، دور
 شروع ٿي ويو، جام ۽ شير جي سرشتي آواز ۽
 خوشي ۽ سرور جي نعرن مان سڄي لڪا نغمه رڌر
 ٿي وئي -

گهڻن وڃائڻ وارا آيا ۽ پهنجي جادو پراڻ -
 نغمن مان اڏلر مڃل ڪي ابي خود ڪرڻ لڳا -
 سندن سربلا آواز ۽ عود جا سر، مڃل وارن جي
 ٿڌن صاهن ۽ طلي جي ٿاپ مان هم سر ٿي ڪري
 سين کي گرمائش بخشي رهيا هئا -

پوءِ دلڪش چوڪريون ڇڏي ڏاڍا ٿيون - آواز
 جي لهرن مان ڪڏ سندن دسر ۽ اهري طرح اچڻ
 لڳا جهڙي طرح صبح جي ڌر جي هڪس هڪس
 موجن ۾ نرم ۽ نازڪ شاخون - جڏهن هو بچيون
 ٿي ته سندن زريءَ مان پرنل رقص واري پوشاڪ
 جي گهيري ۾ ڪجهه اهڙيون لهرين ٻڌا پئي
 ٿيون جو چڻ ته چڻ جا ڪرڻا سند ٻڌي - ان
 ڪيڏي رهيا هجر - !

نگاهون متن ڪيل هون ۽ سر سندن قدمن ۾

هو جي سندس جوانيءَ جا اسرار هئا. ٻئي طرف هڪ عورت نگاهن سان انهيءَ مرد تي نڪچيائي ڪري رهي هئي جو سواءِ سندس جي ٻين ٻين عورتن کي محبت ڀريل نگاهن سان ڏسي رهيو هو هن هڪ ۽ هڪ ٻئي عمر خاتون مرڪنڊڙن نگاهن سان نوجوان چوڪرين جو انهيءَ نيت سان جائزو وٺي رهي هئي ته ٻهجي سڀني پٽ لاءِ ڪا سٺي ڪنوار چونڊي. هوڏي دريءَ وٽ هڪ شادي شده عورت وٺي هئي، جنهن جي مڙس ٻيهوشيءَ ۽ بي خبريءَ ۾ کيس ٻهجي ٻار سان ڪجهه دير گذرڻ جي مهلت ڏني هئي. قصو مختصر ته محفل جي محفل شراب ۽ غزل جي سبب ۾ غرق هئي. عشي جيئن ٻهجو پاڻ سڙ ۽ مستي جي موجن جي حوالي ڪري ڇڏيو هو ۽ ماضيءَ جي غم ۽ مستقبل جي فڪر کان بيرواهه، حال جي بد مستين ۾ گر هئا.

هي سڀ ڪجهه ٿي رهيو هو ۽ حسين ڪنوار هن عيش ۽ عشرت جي محفل کي ٻين جي غمگين نگاهن سان ائين ڏسي رهي هئي جيئن هڪ ماوس قيديءَ، قيد خاني جي ٽاريڪ دٻارين کي ڏسڻو آهي. سندس نگاهون ڦري گهري انهيءَ ڪم

ڏانهن وڃي رهيو ۽ هيون جتي هڪ ويهن سالن جو
نوجوان، هن نظر خوشيءَ جي گورڙ گسائڻ کان
بي بيلز، ان گهاٽل پڪيءَ وانگر، جو بهنجي وار
کان وڇڙي ويو هجي، اڪيلو ويٺو هو — بهي
ٻانهن مان سڄو ڏهاڙو ڇڻ ٿو ”قلب - گريزان“
کي قبضي ۾ آڻڻ گهرين ٿي. ۽ ڪري جي
فضا ۾ ڪنهن غير محسوس شيءِ تي نگارون ڪوڙي،
ڇڻ ته سندس روح، جبر کان جدا ٿي ڪري حلا
۾ تاريخن جي ٻاڄن ۽ پٺڻ ۽ ڪي ڏوڙي
رهيو هجي — !

رات ٿري ۽ مجلس هڪ شور و غل جو ستر
ٻڌجي وئي. دماغ تي اهڙو نه خست چاڙهي ويو
جو زبانون پيءُ جون لڳيون — گهٽ — اهو
اڏي عمر جو بدخمت انسان، نهي ۾ مست،
بهنجي جڳهه تان اٿيو ۽ مهان نوازي طور مهان
۾ چڪر هڻڻ لڳو.

ان وقت موقع وٺي ڪنوار هڪ چوڪريءَ
کي اشاري سان مڏيو. هوءَ آئي ۽ سندس ٻر
۾ اچي ويئي. ڪنوار يقينداريءَ سان شڪي نڌڻ
مان چڻي طرفن ڏٺو ڇڻ ته ڪو خاص راز ڪر
پڌڻ گهريو ٿي. هوءَ چوڪري سان اڃان به

ويجهو آي وٺي ۽ ڏڪندڙ ۽ ڪندڙ آواز ۾
 آهستي آهستي کيس چوڻ لڳي:

”مان توکي ان سلسل ۾ ڏسڻ ۾
 ڏٺائين، ٻياري سلسلي! جتن ڏيڻ ۾
 ئي امان ٻنهي ۾ هڪ دل ٻڌا ڪري
 ڇڏي آهي، ان شيءِ جو قسم ٿي
 ڏيان ۽ جا دنيا ۾ توکي سڀ کان
 ٻياري آهي. انهن ٻن جو قسم اٿئي
 جي تنهن جي سڀي ۾ لڪل آهن. ان
 محبت جو قسم ئي ڏيان ۽ جنهن امان
 ٻنهي جي روحن کي ڇهي کين هڪ
 شعاع بڻائي ڇڏيو آهي. تنهن جي دل
 جي راحت ۽ پنهنجي درد جو قسم
 ئي ڏيان ۽ تون هاڻ سلسل وٽ ۽
 کيس ڇو ته هو ماڻهن جي نظرن کان
 بچي هڪري باغ ۾ هليو وڃي ۽ اتي
 بيد جي وٽن ۾ منهن جو انتظار ڪري!
 سوسن! تون وٽس ليلائڻ اينري تائين
 جو هو اقرار ڪري، کيس گذريل
 ڏينهن جي ٻلا ڏيارج، محبت جو
 واسطو ڏجائين ۽ چٽجائين ته هو“

بد نصيب معذور آهي - چئجائن: هو
 قسمت جي ستايل مرڻ گهڙيءَ تي آهي
 ۽ ان کان اڳ جو تاريخي ڪيس
 پهتجي چادر ۾ وڌهي ڇڏي، چاهي
 ٿي ته نهن جي ساهون بهن جو سڀو
 چاڪڪري رکي. چئجائن: هو غم جي
 ماريل موت جي چسي ۾ آهي ۽ ان
 کان اڳ جو دوزخ جا ڊڄائڻ شڪلا
 ڪيس پهتجي حنولي ۾ سهيڙين، چاهي
 ٿي ته نه جي اکين جي نور سان بهن
 جي دل کي نڌو ڪري - چئجائن:
 هو خطاوار آهي ۽ گهري ٿي ته نهن
 جي ساهون بهن جي گلخن جو اقرار
 ڪري توکان معافي گهري - وڃ - وس!
 حلاي وڃ، منهن جي خاطر سحر کي
 کي عرض ڪر!! هن خديون جي
 بهري کان نه ڊڄ!! شراب سڌن ڪن
 ٿي به ڀڙدا وجهي ڇڏيا آهن ۽ سندن
 اکين تي به —

سوس، ڪنوار جي ڀر مان اتي ڪري

غمگين ۽ اڪيلي سحر وٽ وڃي ويئي ۽ سس پس

ڪري سندس مدد جو تيارو ڪيس ٻڌائڻ لڳي -
 سوسن جي سڀن مان ان وقت محبت ۽ خلوص
 جا آثار ظاهر هئا پر سليم ڪڏ جهڪايون خاموشيءَ
 سان سندس ڳالهائون ٻڌي رهيو هو - جڏهن هو
 - پ ڪجهه چئي چڪي تڏهن سليم سندس طرف
 ڏٺو، ان اڃا اڃا وانگر جو آسمان مان ڳالهائون
 ڪندڙ گيٽ تي پاڻيءَ سان ڀريل ڪنورو ته ڏسي پر
 پنج کان ٻاهر هئڻ جي ڪري ڏک کان دل کي
 مروڙي ڇڏي ڪري وڃي - گهڻيل آواز ۾، جو
 جن ته زمين جي ته مان اهڙي معلوم ٿي رهيو
 هو، هن جواب ڏنو:

”ڇڏو! مان باغ ۾ وڃان ٿو ۽ بيد جي وٽ
 ۾ سندس انتظار ڪندس -“

هٿ چٽي هو پهن جي جاءِ تان اٿيو ۽ باغ
 ڏانهن هليو ويو -

توري دير کان پوءِ ڪواري به اٿي ۽ سليم
 جي پٺيان پٺيان، نشي ۾ ٻڌل مردن ۽ حسن ۾
 مڱهن عورتن جي وچان ٻين تي نڪري وئي -

باغ ۾ پهچي ڪري، جتي رات پهچي اونداهي
 چادر وڇائي ڇڏي هئي، هن ٻه-ٽي ڪون وڪون
 ٽڪريون کڻڻ شروع ڪيون ۽ هر هر پٺي سڙي

ڏسڻ لڳي، انهيءَ بيقرار هرڻ مثل جو ڪنهن
 حملي ڪندڙ جانور کان ڊڄي هڪري پنهنجي جي
 آستان تي طرف تيزيءَ سان ڊهڪي رهيو هجي، هو
 بيد جي وٽن طرف وڃي وهي هلي جيڪي طير
 سندس انتظار ۾ هو - پاڻ کي پنهنجي ٻار جي پاسي
 ۾ پسي هڪري هوءَ ساڻس چٽي وٺي ۽ پهچون
 پهچون کڻي سندس گچيءَ ۾ وڌائين ۽ چوڻ شروع
 ڪيائين پر اهڙيءَ طرح جو جيتري تيزيءَ سان
 لفظ منهن مان نڪري رهيا هئا ايتري ئي مان لڙڪ
 سندس اکين مان وهي رهيا هئا.

”ٻڌ منهنجا پيارا، غور سان ٻڌا مان
 پنهنجي ناداني ۽ نڪوڙ نسي شرمندي
 آهيان، ايتري ته شرمندي آهيان جو
 شرمساريءَ پنهنجي دل ڇڏي وڌي آهي -
 سليم، مان توکي، هاڻو! صرف توکي
 ئي پيار ڪيان ٿي ۽ جيڪي عمر توکي
 ئي پيار ڪندي رهندس - ماڻهن مون
 کي پڙڪايو هو ته تو مونکي وساري
 ڇڏيو آهي - مونکي ڇڏي ڪنهن بهي
 مان محبت ڪرڻ لڳو آهيان - سليم!
 ماڻهن مونکي گهڻوئي ڪجهه چيو،

پهن جي زبائن مان سهجي دل ۾ زهر
 ڀريو پنهجي نهن مان سهجي ميسي
 کي چاڪ ڏنا ۽ پهن جي ڪوڙن مان
 سهجي روح تي وڙني بار وڌو هڪ
 ”شريفزاديءَ“ مون کي چيو ته تون
 مون کي نفرت جي نگاه مان ڏسڻ ٿو
 ۽ تبصيري ٿو مون کي ڇڏي ڏسو
 آهي ۽ هيءَ مان ناتو جوڙيو اٿئي - هن
 مڪار موني مصيبتن جا ڏونگر ڦاريا ۽
 مون کي بهرغلايو ته مان سندس هڪ
 ماڻه مان شادي ڪيان ۽ مان ڏوڪي
 ۾ اچي هڪري راضي ٿي ويس - پر سفير!
 سهجو مڙس توکان سواءِ ٻيو هڪير
 ناهي ۽ هاڻي، هاڻو! هاڻي جڏهين منهن
 جي اکين تان ڀردو ٿو آهي تڏهن مان
 هن گهر مان نڪري ڪري ٿو وڃ
 آئي آهيان ۽ اهو ارادو ڪري ته هاڻي
 ڪڏهين به واپس نه وينديس - مان ٿو
 وڃ انهيءَ لاءِ آئي آهيان ته توکي
 پنهنجي آغوش ۾ جذب ڪري ڇڏيان -
 دنيا ۾ ڪابه اهڙي طاقت نظر نه اچي

اچي جا مونکي ٻيهر اُن مرد جي ٻاڻي
 ۾ ويهاري سگهي جهن کي نفرت ۽
 سوسي جي حالت ۾ مهجرو مڙس بڻايو
 ويو آهي. - سلسرا! مان ان گهوت کي ڇڏي
 آئي آهيان جهن کي محڪر ۽ فرديس
 مهجي زندگي تي مڙهيو هو، انهيءَ
 اڀيءَ کي ڇڏي آئي آهيان جهن کي
 تقدير مهجرو وارث بڻايو هو، انهن
 گلن کي ڇڏي آئي آهيان جن جو هار
 پادريءَ مهجي گهيءَ ۾ وڌو هو. -
 انهيءَ قانون کي ڇڏي آئي آهيان
 جنهن کي رسم و رواج جي پابدين سھن
 جي پرن جو زنجير بڻايو هو. ۽ هاڻو
 مان انهن چيپي شين کي انهيءَ گهر ۾
 ڇڏي آئي آهيان جو نشي ۽ مڪيشي
 جو آسار لڳو پيو آهي. - مت نومان
 ڪاڏي پري - تمام پري - هلي
 وڃان، دنيا جي ٻرين ۾ هلي وڃان.
 هن ۽ ٻين جي دنيا ۾ گهر ئي وڃان.
 اڄ - سلسرا! رات جي اونداهي ۾ لڪي
 ڪري هن گهر مان پڄي هليون. اڄ!

سمنڊ جي ڪناري تي هليون ۽ ڪنهن
 اهڙي ٻڙيءَ ۾ حواري ٿي وڃون جا
 اسان کي ڪنهن نامعلوم ۽ ڏورانهين
 ملڪ ۾ پهچائي ڇڏي. — سليم! جلدي
 ڪرا! فجر ٿيڻ کان اڳ اسان کي
 دشمن جي قبضي کان نڪري وڃڻ
 گهرجي!! ڏس، سليم ڏس!! هي مون
 جا زبور، هي ڪيتي هار ۽ سڀيون،
 هي عيذا جواهر، اسان جي مستقبل جي
 ضمانت آهن. — کين وڪڻي ڪري اميرن
 اميرن وانگر شان و شوڪت ۾. — ان
 زندگي گذاربداسين — ڇو! سليم تون
 ڳالهائين ڇو نه ٿو؟ مون ڏي ڏسين
 ڇو نه ٿو؟ مون کي چين ڇو نه ٿو؟
 ڇا تون منهنجي دل جي دانهن ۽ سڀ
 جي من جي هڪار ٻڌي رهيو آهين؟
 ڇا توکي يقين نه ٿو اچي ته مان ٻين
 جي مڙس ۽ پيءُ ماءُ کي ڇڏي ڪري،
 شاديءَ واري جوڙي ۾ توسان پڄڻ
 آئي آهيان؟ ٻارا! سليم ڳالهه!! اڃا
 جلدي ڪرا!! هي گڙون هيري جي

تڪرڻ کان به زياده قسمتي ۽ تاج شاهي
کان به وڌيڪ مهلگيون آهن!!*

ڪسوار ڳالهائي رهي هئي ۽ سندس اولاد
۾ هڪ نغمه هو: زندگي جي سڀ کان زياده
شهرين ۽ سوت جي ڪوڙاڻ کان وڌيڪ ڪوڙو،
هرن جي سر سر کان زياده لطيف ۽ موهن جي
گهوڙ کان زياده گهرو - اهڙو نغمو جو مايوسي ۽
اميد، لذت ۽ غم، راحت ۽ رنج ۽ انهن جذبات
۽ خواهشن جي وچ ۾ جهڙ ۾ هو جي عورت جي
سهي ۾ لڪل هوندا آهن -

هر نوجوان خلوشيشي ٻڌي رهيو هو،
سندس دل ۾ محبت ۽ نلڪوس جي جنگه ٿي رهي
هئي - محبت جا مشڪلاتن کي آسان ۽ اونداھين
کي روشن ڪندي آهي ۽ نلڪوس جو انسان کي
خواهشن ۽ نلڪا کان باز رکندڙ آهي - محبت
جا خدا جي طرفان دل تي نازل ٿئي ٿي ۽ نلڪوس
جهن کي انساني پروڙ، دماغ جي هر رڳهه ۽
ذري ذري ۾ داخل ڪري ڇڏي ٿي -

ڪجهه وقت کان پوءِ، جو ۽ مڃي خلوشيشي
خونگي ۾، ان تاريخڪ عهد - ان مايوسي، جنهن
۾ قومون عروج ۽ زوال جي وچ ۾ لڙن ۽ هونديون

آهن، نوجوان پوئجو ڪنڌ مٿي ڪيون - شرافت
مجت تي غالب پئجي چڪي هئي، هن مستظر ۽
ڊنل چوڪري جي طرف ڪن اکيون ڦيريون ۽
نرم آواز ۾ چيائين:-

”اڙي عورت! وڃ، بهنجي مڙس جي
ڪڇ آباد ڪر!! وڃ، ڇاڪاڻ ته خدا
جي مڙهي اهڙي هئي - خوابن جون
- پ تصويرون بيداريءَ ڏا ڪري
ڇڏيون آهن - جلد وڃ، ۽ خوشين جي
گود ۾ مڪي ٿي! ڪٿي ائين نه ٿئي
جو بهرپدار توکي ڏسي وٺن ۽ دنيا
چوي ته تو شاديءَ جي رات اهڙي
طرح بهنجي مڙس جي لسانت ۾ خيانت
ڪئي جهڙي طرح جدائي واري زماني
۾ بهنجي محبوب مان دغا ڪئي
هئي.“

ڪسار ڏکي وئي ۽ اهڙي طرح بي چين
ٿي وئي جهڙي طرح مرجھائيل گل هوا جي جھولي
سان پریشان ٿي ويندو آهي - ڏکائيل انداز ۾ هن
چيو:

”جيستائين بهنجي جان ۾ ساهه جو

پويون ٻسار باقي آهي تيستائين مان هن
 گهر ۾ موٽي ڪانه ويندس. مان هن
 گهر کي — هن گهر جي هر شيءِ
 کي اهڙي طرح ڇڏي آئي آهيان جهڙي
 طرح جلاوطن قيدي ان جاءِ کي
 ڇڏيندو آهي جتي هن پنهنجي جلاوطنيءَ
 جا ڏهن اڪيلائي ۽ بيوسي ۾ گهاري
 هجن — سليم مون کي نه ٿو، مون کي
 خيانتڪار نه چوڻا چاڪا نه محبت جو
 هٿ جهن منهنجي ۽ تنهنجي روح کي
 هڪ ٻئي سان ملائي ڇڏيو آهي سو
 پادريءَ جي هٿ کان وڌيڪ طاقتمند
 آهي جهن منهنجي جسم کي منهن جي
 مڙس جي ماضيءَ جي هٿ وڪڻي ڇڏيو
 آهي. اڃا مان پنهنجون پاهون تنهنجي
 ڪنڌ ۾ اهڙي طرح وجهان جو ڪابه
 قوت کين ڇڏائي نه سگهي. توکي
 اهڙي طرح پاڪر پايان جو موت به
 اسان کي هڪ ٻئي کان جدا نه ڪري
 سگهي. — ۱۸

نوحوان وڏيءَ مشڪل مان سندس

ٻانهون پههجي ڪڏ مان ڇڏايون ۽ نفرت ۽
حقارت هي انداز ۾ ڇيائين:

”مون کان پري ٿي، مان توکي
وساري چڪو آهيان. هاڻو، مون توکي
وساري ڇڏيو آهي ۽ توکان نفرت
ڪيان ٿو!! ماڻهن توهان ڪوڙ ڪونه
ڳالهائون آهي مان ڪنهن ٻئي جي محبت
۾ گرفتار آهيان. ٻڌا مان ڇا چئي
رهيو آهيان؟ چئي رهيو آهيان ته مان
تو کي وساري چڪو آهيان. ايتري حد
تائين جو تنهنجي وجود کي به فراموش
ڪري ڇڏيو اٿم. مان توکان نفرت
ٿو ڪريان ايتري جو تنهنجي صورت
کان بيمار آهيان. هل. پري ٿي! مون
کي پنهنجو رستو وٺڻ ڏي!! وڃ! پهن
جي مڙس وٽ واپس وڃ! ۽ سندس با
وفا زال ٿي گذار!!“

ڪنوار دردناڪ آواز ۾ چيو:

”نه. نه. مون کي تنهنجي ڳالهين تي
يقين ناهي! تون مون سان محبت ڪري
ٿو. مون ته جي اکين ۾ محبت جي

معني ڏئي آهي ۽ جو من ته جي هاڻ
 کي چيو اٿر ته جن محبت کي چيو
 هجي - تون مون سان محبت ڪري
 ٿو! محبت ڪرين ٿو! محبت ڪرين
 ٿو!! ٻاڪل اهڙي طرح جهڙي طرح
 مان توهان ڪيان ٿي - هن گهر جو
 ذڪر ٿي ڇا، مان هاڻ ته جي آغوش
 کان سواءِ ڪڏي نه ويندي - هي
 منهن جو هڪو ارادو آهي - مان ائين
 ٿي ان لاءِ ته توهان گڏجي ڪنهن
 نامعلوم هر زمين تي هلي وڃان ٿي
 ڪري يا ته مون سان گڏ هل يا مون
 کي پوءِ هي هن سان هل ڪر -

نوجوان ڏکي کان زياده تپيد آواز ۾

چيو:

”مون کي ڇڏي ڏي ته مان رڳو
 ڪري انهن جي سڃاڻن کي هٿ ڇڏي
 ڪڍس جي ته جي شاديءَ جي خوشيءَ
 ۾ شرڪت لاءِ گهرايا ويا آهن ۽ کيس
 ته جي هن ذلت جو تپائو ڏيکارڻ
 توکي سڏن وات جو نوڪاريل ڪر.“

۽ سڌن زبائن جي هڪ شرمناڪ چوڻي
 بڻائي ڇڏينديس. نه فقط ايترو پر مان
 هت ان عورت کي به سڏينديس جسا
 منهن جي دل جي راڻي آهي. هـو
 توتي ڪلندي، پنهنجي فتح تي خوش
 ٿيندي ۽ تنهن جي شڪست تي ٺٺول
 ڪندي. ”

هيئن چئي ۽ پنهنجي ڪلن جهلي کيس
 ڏڪو ڏئي ڇڏيو.

ڪسوار جو روپ بدلجي ويو. اکين ۾
 چمڪ پيدا ٿي ويس ۽ سڌس سڄي محبت، ايلون
 ۽ فريادون، ڪاوڙ ۽ تنگدلي ۾ بدلجي وئون.
 ان غضبناڪ شين وانگر جهن جو بچو کيسو
 ويو هجي، يا سڌ وانگر جهن ۾ واپورن ماڻهان
 پيدا ڪيو هجي، هن رڙ ڪئي:

”ڪير آهي جو مون کان پوءِ تنهنجي
 محبت جو سڌو ماڻي؟ منهنجي دل
 ڪا به بي ڪهڙي دل آهي جا تنهن
 جي رحمن جو لطف ۽ سڌ حاصل
 ڪري؟“

اتن چئي چوري چوري هڪ نيز

ڏهار خنجر پهجي ڪپڙن مان ڪڍيائين ۽ وڃ
 جهڙي تڙيءَ مان هن جي سيني ۾ هڻي ڪڍيائين
 هو ائين ڪريو جيئن طوفان جي ستڪي مان ٽاري
 پڄي ڪرندي آهي. ڪسوار سدس ستان جهڪي،
 هٿ ۾ خنجر هڻس جهن مان رت جا ٿپا ٽپي
 رهيا هئا. سليم موت جي پاڇي ۾ پهچون گورون
 اڪيون کوليون، چين ۾ چر ۾ ٿي ۽ ڪمزور - اه
 مان گڏ هي جملا سدس زبان مان ادا ٿيا:

”مهڻن جي پياري!! هائي مهنجي ويجهو

آءُ!! سهن جي ليلي!! سهجي فریب

آءُ!! مون کي نه ڇڏ، زندگي موت

کان زياده ڪمزور آهي ۽ موت،

موت کان زياده ڪمزور - ٻڌا ٻڌا!!

خوش دل بڻائين جا ٿهڪ ٻڌا!! ٻڌا!!

ساعر جي جهڪار ٻڌا!! ٻڌ، سهجي

پياري! سهن جي ليلي!! تو مون کي

ادھر ٽهڪڻ جي سگڏلي ۽ پٺو جي

تلخي کان رجاءِ ڏياري — سهن جون

اڪون انهن هٿن کي چمن ٿيون جن

سهن جون سڀ پابديون ختم ڪري

ڇڏيون. - منهن جي چين کي چر جن

ڪوڙ ڳالهائون ۽ دل جي ڳالهه لڪائي.
 سڻن جي ڪڪروڙ اڪير کي ٻنهن جي
 آڱرن سان جي رت ۾ رنگيل آهر،
 بد ڪر - ليلي! جڏهن سڻن جو روح
 فضا ۾ پرواز ڪري وڃي تڏهن هي
 ذخير منهنجي پاسي ۾ رکي ڇڏجانءِ
 ۽ چئجانءِ ته هن حسد ۽ نااسدي جي
 ڪري خود ڪشي ڪئي آهي - سڻن
 جي ليلي! مان تون ان محبت ڪندو
 هوس، توکان سواءِ، سڻن جو ٻيو
 ڪوبه نظر جو مرڪز نه هو - پر مون
 ٻنهن جي دل، بهنجي شرافت ۽ ٻنهن
 جي زندگي جي قرباني کي انهيءَ کان
 بهتر سمجهو ته تنهن جي شاديءَ جي
 رات توهان ٻڃي هلاڻ - سڻن جي دل
 جي رائي! ان کان اڳ هو ماڻهو
 سڻن جي لاش کي اچي ڏس، مونکي
 چم - مونکي پيار ڪر - مون کي چم -
 سڻن جي ليلي!!!

سلم ٻنهن جو رنجي هٿ دل تي رکيو
 ڪڏ به ڪو ۽ سڏين روح اڏري وڃي - ڪو

ڪنڌ ڪٽي گهر جي طرف ڏٺو ۽ درد ڀريون
دانهون ڪري چوڻ لڳي:

”اچو، اٿسٽو! اچو. گهوت ڪولو
هت آهن. اچو ته مان توهان کي ڏهن
جي سڄ ڏيکاريان. سهندڙو! سڄاڪ
ٿيو! مدهوش! هوش ۾ اچو! محبت
سوت ۽ زندگي جا راز ڏسڻ لاءِ جلد
اچو!“

ڪولو جي دانهن ۽ ڪوڪڻ تي گهر
جي ڪنڊ ڪنڊ ۾ وڃڻ لڳي. جڏهن هي آواز
عش ۽ خوشيءَ ۾ ٻڌل ٺهرائين جي ڪن ۾ پهتا
ته سندن روح ڪٽبي ويا. حيران پریشان ٿي
ڪري هنن چئي طرڻ ڏسڻ شروع ڪيو ڇو ته
سندن ڪن کين ڏوڪو ڏئي رهيا هئا. ٿوري دير
کان پوءِ هو اٿيا ۽ دروازو کولڻ کان فڪري هڻائين
هوڏانهن ڳولهندڙ نظرن سان ڏسڻ لڳا. جڏهن
هس ڪوار کي مقتول جي لاش ويجهو ڏٺو تڏهن
ڊپ مان پوئين پيرن پڇڻ لڳا. منجهائن ڪهن
کي به جرئت نه ٿي ته اڳتي وڌي اصل قصي جي
خبر لهي. ڪوار جي هٿ ۾ تيز دھار خنجر ۽
مقتول جي سيني مان رت جو ٿوهارو نڪرندي

ڏسي ڪري حندن زبانون بند ٿي ويون ۽ حندن
سامه مڪي ويا -

ڪنوار ڏانهن ڏٺو - سندس چاهي جو رنگ
ڏک جي ڏاکڙي ڪلن روشن هو - هن هڪست مان
دانهن ڪئي:

”پر دلوا ويجهي اچو!! هن خنجر ڪلن نه
ڊڄو - هي هڪ مقدس هٿيار آهي جو
توهان جي ٺاهڪه ’جسن ۽ تاريڪه سين
۾ داخل نه ٿي سگهندو - ڏسو! هن
خوبصورت نوجوان کي ڏسو!! جو
گهوت جو ليلس پهريل آهي - هي
منهن جو محبوب آهي ۽ کيس مسون
قتل ٿي ان لاءِ مڪيو آهي جو هي
منهنجو محبوب آهي - هي منهن جو
گهوت آهي ۽ مان سندس ڪنوار -
اسان گهلوئي گولاهو، پر هن دنيا ۾
جهن کي توهان ماهرن پنهنجي رسمي
پابدين سان تشڪيل ڏني، منهن جي جهالتن
مان تاريڪه ۽ منهن جي حرص ۽ طمع
مان يڪار بڻائي ڇڏيو آهي، اسان کي
ڪا به اهڙي سچ نه لڌي جا اسان جي

پرپر وندڻ جي قابل هجي - تنهن
 ڪري اسان بهتر سمجهو ته ڪڪرن
 کان پري — ٻئي جهان ۾ هليا وڃون.
 بزدلن! ويجهي اچو!! ٿي سگهي ٿو ته
 توهان ڏسي سگهو ٿا ته اسانجي ڏهرن
 تي لخدائي نور ڪيڏي رهيو آهي ۽
 اسان جي دٻن مان الوهيت ڇا سا
 آلاپ اڀري رهيا آهن - ڪٿي آهي هو
 مڪرمل؟ جهن منهنجي بار جي باري
 ۾ مون کي ڪوڙيون ڳالهون ٻڌايون.
 مون کي چيائين ”هو توکي وڃاري
 مون سان محبت ڪرڻ لڳو آهي، هن
 مونسان محبت ٿي انهيءَ لاءِ ڪٿي آهي
 ته هنن توکي وڃاري ڇڏي“ - ڇا
 هن ۾ انگڙ هي سمجهو ته منهن جي
 ۽ سدس مائٽ جي مٿي تي ٻڌاريءَ
 جي هٿ رکڻ سان ئي کيس مون تي
 فتح حاصل ٿي؟ ڪٿي آهي؟ ڪٿي
 آهي؟ هوءَ ڏوڪساز شريفزادي! ڪٿي
 آهي؟ جهيڙي ٽانگن! مان کيس دعوت
 ٿي ڏيان ته اچي ۽ ڏسي هن توهانکي

سهن جي ٻار جي شادي جون خوشيون
 ملهائڻ لاءِ ڪٺو ڪيو هو ۽ نه ان شخص
 جي خوشين لاءِ جنهن کي هن سهجي
 لاءِ چونڊيو هو.

توهين منهنجي گفتگو نه سمجهي
 ڪنهن ڏوڪري پرڻاڻ آواز ۽ ڪٿي
 فرشتن جا گيت. ليڪن توهين ٻين
 جي اولاد کي ان عورت جو قصو
 ٻڌائيندا جنهن شاديءَ رات ٻنهن جي
 ٻار کي خون ڪيو. توهين سهن جي
 ڪالهه ڪندؤ ۽ ٻين جي گهڻاڻ چين
 سان سون تي لعنت وجهندؤ پر توهان
 جي اولاد سون کي مبارڪباد ڏيندي.
 اڀرڻ زمانو يقيناً ڇڏي ۽ روح جي
 حڪومت جو زمانو هوندو.

۽ اڙي بيوقوف انسان! ٻين جي
 ڪمپٽ، حيلن بهائن ۽ مال و دولت
 جي وسيلي موٽي ٻين جي زال بڻائيندڙا
 تون ان بد قسمت گروه جو نمائندو
 آهين جو اونداهي ۾ نور تلاش ٿيو
 ڪري، جبل مان پاڻي ڪڍڻ گهري

تو ۽ رڻ پٽ ۾ گلن لڙڻ جو خواهشمند
 آهي. - تون ان ملڪ جو باشندو آهين،
 جنهن پاڻ کي اهڙي طرح جهالت جي
 حوالي ڪري ڇڏيو آهي جهڙي طرح
 انڌو پنهنجو پاڻ انڌي رهيا جي حوالي
 ڪندو آهي. تون ان ڪوڙي سردانگي جو
 نمونو آهين جا ملڻ ۽ چورين جي لاءِ
 گردن ۽ پنهنون ڪهي ڇڏيندي آهي.
 وڃا مون توکي معاف ڪيو ڇاڪاڻ
 ته خوش روح ڪوچ ڪرڻ وات دنيا
 جي سڀني ڏلتن ۽ حالتن کي محسوس
 ڪري ڇڏيندا آهن. -

ڪنوار خنجر مٿي کڻي ۽ ان اڃايل
 وانگر جو پيڇيريءَ سان پائيءَ جو ڀريل دٿو پنهن
 جي ڇنڀن سان لائيندو آهي، عزم ۽ همت سان
 پنهن جي سڀي ۾ چيوڻي ڏنو ۽ پنهن جي يار جي
 پاسي ۾ ڪري پئي. - ان پوڻي مثل جنهن جون
 پاڙون ڏاڻي سان ويڙهيون ويون هجن. - عورتون ۾
 ڏڪڻي پنهنجي وڻي ۽ انهن خوف ۽ غم جي شدت
 کان زور زور سان روئڻ شروع ڪيو. - مڇهائين
 ڪي ته يهوش ٿي ويون. - سردن ۾ به هڪ گور

ڪسان ٻرڻا ٿي ويو ۽ هو ڊپ ۽ ھراس ۾
 ڏڪندا ڪنڊا زخمين جي ويجهو آيا، ڪنوار
 جا ڪمرات جي حالت ۾ هئي ۽ جنهن جي شفاف
 سيني مان رت جو ڦولارو وهي رهيو هو، سندن
 طرف ڏٺو ۽ چيائين:

”ملاست ڪندڙو خبردار، اسان جي
 ويجهو نه اچو! نه اسان جي جسمن کي
 هڪ ٻئي کان جدا ڪجوا! نه اهو
 مقدس روح جو اسان جي مٿان هليو
 ڪيو هئو آهي، توهان جون گچيون
 گهٽيندو ۽ نهايت سگڙي ۽ بيرحمي
 سان توهان کي زمين تي ڏسيندو۔“

اسان جي جسمن کي بکليل زمين جي
 وات جو گره بڻجي ڏيو! وڃو! وڃو۔
 زمين کي موقعو ڏيو ته اها اسان کي
 پنهنجي سيني ۾ محفوظ ڪري، جهڙي
 طرح هو بچن کي بهار جي مند اچڻ
 تائين سردين جي برف کان محفوظ
 رکڻدي آهي۔“

ڪنوار سليم جي لاش جي اڃان به۔

قربان ٿي وئي ۽ ٻن جا چپ سلسل سر ڇڏي

تي ڪٿي رکيائين - هي ڀڳل لفظ آخري پهاڪن
سان سدس وات مان نڪتا:

”مهڻ جا حسب! ڏس! مهڻ جي
دل جا گهوت ڏس! حامد ڪيئن نه
اسان جي سچ جي چٽي طرفن کان
پينا آهن - سندن نڪامون ڪهڙي نه
طرح اسان تي ڪنل آهن - ٻڌ! سندن
ڏندن جي ڪڙڪڻ ۽ پادري جي
لڙڪڻ جا آواز ٻڌ! ملهه!
نو مدتون مهڻ جي انتظار جون
تڪليفون سٺيون - ڏس! هاڻي مان تهن
جي آهيان - مهڻ جا حسب! امن
گهٽائي ڏيهن اونداهن ۾ غمگين ۽
حيران گذاريا، هاڻي مون بهر جا سڀ
سڌ سچي ڇڏيا آهن ۽ سڀ زنجير ڪٽي
ڇڏيا اٿم ته جڏهن امن سج جي گرمي
۽ روشني کان هڪ نئين زندگي حاصل
ڪريون! ملهه! ڏس! هڪ هڪ ٿي
ڪري سڀ نقش فنا ٿي چڪا آهن -
هر شيءِ مهڻي نظر کان لڪي وئي
آهي - هاڻي مون کي توکان سواءِ نه

ڪجهه به نظر نه ٿو اچي - هاءِ! منهن
 جا چپ، پيارا سليم! منهن جا ماء قبول
 ڪرا! اڃا منهن جا پيارا، هليون!!
 محبت جو فرشتو پر پکيڙي چڪو
 آهي ۽ نور جي مجلس چوڌاري اڏري
 رهيو آهي -"

ڪنوار بهن جو سٺو سليم جي سڀني تي
 کلي رکيو - سندس رت هن جي رت سان ملي
 واپس سندس سر هن جي گردن تي جهڪي پيو
 ۽ سندس اکيون هن جي اکين تي کپي ويون -
 ماڻهو خاموش بيٺا هئا، سندن چهره پيلا پئجي
 ويا هئا، نگر ۾ ڏکڻي پيدا ٿي وئي هئي - اڄ
 ته موت جي هست سندن قوت ۽ چر پر کي ٽٽا
 ڪري ڇڏيو هو -

پادري — متر پڙهي ڪري، ڪنوار جي
 لاءِ اردواجي هار پوئيدڙ پادري اڳتي وڌيو ۽
 انهن لاشن جي طرف اشارو ڪري، حاضرين کي
 محنت انداز ۾ چيو:

"اهي هٿ سزا جي لائق آهن جي ذات
 ۽ گناه جي خون ۾ ليٽيل هن جسم
 جي دُرف وڌن، ۽ قابل نفرت آهن

آهي اڪيون جي سندن موت تي ونج
 ۽ غم جا ڪوڙها ڳاڙين - شيطان سندن
 نا پاڪ روحن کي جهنم ۾ گهلي ويو
 آهي - ڇڏي ڏيون انهن ٻنهي لاشن
 کي ان نا پاڪ زمين تي جا سندن خون
 سان ڀل آهي - ٻيا هجن، ته جيئن هڪٻئي
 سندن گوشت ورهائي کائڻ ۽ هـوا
 سندن هڏن کي اڏائي ڇڏي - انسانو
 ٻن جي ٻنهن جي گهرن ڏانهن موٽي
 وڃو!! ڀڄو!! هن بدبوءِ کان ڀڄو!!
 جا سندن دلين مان نڪري رهي آهي -
 هنن جا پتلا خطا ۽ قصور جي آلي مان
 ٺهيل آهن ۽ کين سندن ٻنهن جي
 رذالت ۽ حڪيمپ ٻنهن ڇڏيو -
 ٻيندڙو هن کان پري ٿي وڃو!!
 جلدي پري ٿيو، آئين ته ٿئي جو
 دوزخ جي ٻاهر جا شعلا توهان کي نه
 ٻنهن جي لهيت ۾ آئين -

توهان مان هڪو، هت نه بيهي نه
 ته ذليل ۽ محروم ٿي ويندو - چاڪاڻ
 ته مقدس عبادتگاهي ۾ باريابي ناسمڪن

ٿيڏي، جتي اهل - ايمان غلasi جو
سجدو ادا ڪن ٿا. *

سومن - اها چوڪري جهن کي ڪنوار
قائد بڻائي سليم ڏي موڪليو هو - اڳتي وڌي،
سدس پيڙيون لڙڪن مان ڀريل هيون - عزيمت،
جرات ۽ شجاعت مان هن چيو:

* انڌا ڪافرو! هن جي حفاظت لاءِ
مان هت موجود آهيان، صبح ٿيڻ تي
هن جهومندڙ ٽارن هيٺان مان سندن
لاه قبرون کوليڏس - جيڪڏهن توهان
سهن جي هٿن مان ڪوڏر کسي ورتي
ته مان بهنجي آڱرين سان زمين جو
سپنو ڇيريندس پر جيڪڏهن توهان
سهن جا هٿ به ٻڏي ڇڏيا ته هي فرض
مان پنهنجي ڏندن سان پورو ڪندس.
هليا وڃو! هن عطر ۽ لوبان جي خوشبوءِ
جي هڳاءِ مان ڀريل جاءِ مان هليا
وڃو! سوئر پاسڪ خوشبوءِ سگهن کان
پچندا آهن ۽ چور گهر جي مالڪ ۽
صبح ٿيڻ کان ٻچندا آهن - وڃو! پنهنجي
جي اونداهين ڪوئين ۾ وڃو! محبت

هي شهيدن جي سرن مٿان اڏائيندڙ
فرشتن جا گيت، ڪن ڪچري سان
پريل ڪن قاتين ڪونه پهچي سگهندا.

ماتھو ٻڌي ٻاڏريءَ جي اڳيان پري
ٿي ويا ۽ سون لاشن جي ڀرسان بيٺي رهي ۽ ائين
ٻئي معلوم ٿيو ته بيواه ماءُ رات جي خاموشيءَ ۾
ٻين جي ان ڀڄڻ جي حفاظت ڪري رهي آهي -
سائون جي وڃڻ کان پوءِ سو - - ن زار زار رڌو -
لڳي -

زهراب

خزان جي خوبصورت زماني ۾ جڏهن اتر
لبنان پنهنجي سمورين خوبصورتين ۽ دلڪشين
سان جلوه فروش هوندو آهي، هڪ ڏينهن صبح
جو گهوٽ ٽولا جا گهوٽا ان ديول جي ويجهو
جمع ٿيا جا وچ گهوٽ ۾ آهي ۽ فارس رحال جسي
اوچتي گرم ٿي وڃن ٿي پنهنجي خيالن جو اظهار
ڪرڻ لڳا. هيءَ ڳالهه سندن لاءِ المومنانڪه ۽
هٽي ۽ حيرت انگيز ۽ نه پنهنجي حسابن ۽
نوجوان زال کي ڇڏي ڪري. جنهن کي اڃان
ڇهه مهينا مس گذريا هئا جو هو وڏي لاءِ ڪوڙ
سان شادي ڪري آيو هو، فارس رحال ڪاڏي
هليو ويو؟

فارس رحال پنهنجي گهوٽ جو سردار هو ۽
هيءَ سرداري کيس ئي ڏاڏي کان ورتي ۽ مليل

هئي - اڃان هو چوويهن سالن جو مس هيو ته سندس شخصيت ۾ اهي سڀ گڻ پيدا ٿي ويا جن جي سبب تولا جا رهواسي سندس عزت ۽ احترام ڪرڻ لاءِ مجبور هئا.

گذريل سال وچ بهار ۾ جڏهين هن سور برڪت سان شادي ڪئي ته ماڻهو چوندا هئا:

”هيءَ نوجوان ڪيترو نه خوش نصيب آهي جو کيس ٽيهن سالن جي عمر کان اڳ اهي سڀ خوشيون حاصل ٿي ويون جي صحيح نموني ۾ انسان جي طبعي زندگيءَ جو ڦل آهن!“

پر ان ڏينهن صبح جو، جڏهين تولا جا باشدا آرام جي نند ملڻ بيمار ٿيا ۽ کين پڙهو ويو ته جلب فارس صاحب پنهنجي سموري پوئجي کڻي ڪري، ستن ماڻهن ۽ ٻارن دوستن سان با سالي، گهوڙي تي سوار ٿي ڪهڙنهن هليو ويو ته سندن دلين ۾ شڪ شيها پيدا ٿيا ۽ هو انهن معافي سين جو راز ڳولڻ لڳا، جن جي ڪري هن پنه جي زال، پنه جو گهر ٻار، پنه جي زمين، پنه جا بلخ، وطن وارا ۽ سڀ ڪجهه ڇڏي ڏنو. اتر لسان هي سماجي رهڻي ڪهڻي ڏسا جي

سڀني نظامن جي مقابلي ۾ اشتراڪي نظام
(ڪميونزم) کي زياده ويجهي آهي. اهوئي سبب
آهي جو زندگي جي رنج ۽ راحت ۾ هڪٻئي کي
سٺ ڏيڻ اتي جي ماڻهن جي فطرت ۾ داخل آهي
نهن ڪري روزگار جو ڇڪر جڏهن کين ڪنهن
نئين حادثي سان هر ڪار ڪندو آهي تڏهن هو
پنهان جون سڀ توجهون ان جي وجهه ۽ سبب جي
تلاش ۾ صرف ڪندا آهن ۽ سندن ادا جستجو
تيسرائين ختم نه ٿيندي آهي جيستائين وقت ڪو
ٻيو مسئلو سندن سامهون پيش نه ڪري.

هيءُ ئي ٻاڙ ٻڌيءَ جو مادو هو جنهن جي
سبب ٽولا جا رهاڪو اڄ پنهان جي ڪم ڪار کان
بهرهه ٿي ڪري، ٽولا جي دٻول جي ويجهو
جمع ٿيا هئا ۽ فارس رحال جي اوچني هڻي وڃڻ
تي گالهيو ٻولهيو ۽ ويچار ڪرڻ لڳا.

اڃان ساڻهن ۾ گالهيو ٿي ٿي رهيو ته گهٽ
جو پلاري اسطفا ڪڍ ۾ پادراڻه پٽو وجهيئون
سندن طرف ايندي نظر آيو. سدس مهر نسي
فڪر ۽ مايوسيءَ جا آثار هئا.

مجمع اسطفا جي ويجهو پهتو ۽ کائڻس فارس رحال
جي باري ۾ طرحين طرحين جا سوال ڪرڻ لڳو.

پر هن ڪوبه جواب نه ڏنو ۽ خاموش بيهي
 افسوس جا هٿ مڙهندو رهيو - ٿوريءَ دير کان
 پوءِ هن چيو:

”ڪجهه نه پڇو! منهن جا پڇڙا! مون
 کان ڪجهه نه پڇو!! مون کسي فقط
 ايتروئي معلوم آهي ته صبح پنج کان
 ٿورو اڳ فارس - منهن جي دروازي جو
 ڪڙو ڪڙڪايو، مون دروازو کوليو
 ته هو گهوڙي کي واڳ کان جهليون
 پيلو هو - ان وقت سدس منهن نسي
 نهايت رنج ۽ غم جا آثار هئا - حيرت
 ۾ پئجي مون سبب پڇيو ته چيائين:
 ”اوهان کان سوڪلائڻ آيو آهين،
 مان سڌ ٻار وڃي رهيو آهين ۽ ارادو
 اٿم ته هاڻي جڙي جيءَ واپس نه
 ورنديس -“ ائين چئي هن مون کي پنهن
 جي دوست نجيب مالڪ جي نالي هڪ
 خط ڏنو ۽ تڪيد ڪيائين
 ته هٿون هٿ پهچايو وڃي - خط ڏئي
 هو گهوڙي تي سوار ٿيو ۽ اڙي هڻي
 ويندو رهيو - هن مون کي ايترو به

موقع نه ڏٺو جو مان کانئس تفصيل ۾
 سفر جي ارادي جو سبب پڇي سگهان.
 جا ڪجهه مونکي خبر هئي ها مون
 توهان کي ٻڌائي ۽ هاڻي هن ڪٿان
 وڌيڪ مون کان نه پڇو - ”

مجمع مان هڪ شخص ڳالهائيو:

”نجيب مالڪ، گهٽ ۾ هن جو سبب
 کان گهڻو دوست هو تنهن ڪري ضرور هن
 پنهنجي وطن ڇڏڻ جو سورو قصو انهيءَ خط
 ۾ لکيو هوندو - ”

الهي پڇيو:

”ڇا اوهان سندس زال کي به هڪڙي
 ڏاڍو آهي؟“

بادريءَ جواب ڏنو:

”هاڻو! مون کيس صبح جو عبادت کان
 پوءِ ڏٺو هو - هوءَ دريءَ جي ڀرسان ويٺي، کيس
 نگاهن سان هڪڙي ڀري ڏسي رهي هئي - ائين ٻئي
 معلوم ٿيو ته ڇن سندس حوالو ڪم آهي - فارسي
 جي باري ۾ مون جڏهين کانئس پڇيو ته سڙي
 مون کي ڏنائين ۽ جواب ڏنائين:

”مون کي ڪجهه معلوم ناهي! مونکي

ڪا به خبر ناهي!! ائين چئي ٻيڙي

وانگر زار زار روئڻ لڳي -

اڃان پادريءَ جي ڳالهه پوري نه آي هئي

هو گهٽ جي اوڀرئين پاسي کان بدوق چيل ۽

گڏو گڏ هڪ عورت جي روج رازي جو آواز

ٻڌڻ ۾ آيو جنهن فضا ۾ هڪ هراس پيدا ڪري

ڇڏيو - ماڻهو ٿوري دير تائين نه حيران ۽ خاسوش

بينا رهيا پر تنهن کان پوءِ سڀ جو سڀ - جن ۾

مرد به هئا ۽ عورتون به - جهڙن تي خوف ۽ بد

بختي جا سبب اوڙهي آواز جي طرف وڃڻ لڳا -

حذريس هو فارس رحال جي ٻاهرين بنگلي ۾

بيها ته هس هڪ خوفناڪ سطر ڏٺو جنهن جي اثر

کان سڌن بنا چڪرائجي ويا - رت رڱڻ ۾ ڇڏي

ويو - انهن ڏٺو ته نجيب مالڪ خون ۾ لٽي ويو

پيو آهي ۽ فارس رحال جي زال، سون سڌس ۾

۾ ويهي پهن جا وار ۽ ڪپرا پتي دردناڪ آواز

۾ رڙي رهي آهي -

”هن خود ڪشي ڪئي! هن پهن جي حسي

۾ بدوق هئي!!“

ماڻهو حسرت ۾ بيٺا هئا، جن ته موت حسي

مرشي جي ان ڏنل آڱرين سڌن روحن کي گهٽي

رکيو هو - پادري لاش جي ويجهو آيو، هن ڏٺو
 ته مقتول جي سڃي هٿ ۾ فارس رحال جو خط
 آهي هو اڃ ئي صبح جو ٺڪندڙ جي مرضي مطابق
 کيس هٿون هٿ پهچايو ويو هو - مقتول خط کي
 ايتري ته قوت سان جهليو هو جو هن ته گهرائي
 ٿي ته کيس به پنهنجي آڱرين جو حصو ٻائي
 ڇڏي - پادري اهو خط سندس هٿ مان کڻي ڪري
 پنهنجي کيسي ۾ ائين رکيو جيئن ڪو ٻيو ڏسي
 نه سگهي - ۽ متو پئندو به چار قدم پوئتي هٽي
 ويهي رهيو -

مالو و نجيپ مالڪ جو لاش سندس ٻيو ماءُ جي
 گهر کڻي ويا، هن ويڇاري جيئن ٿي پنهنجي جي
 مربي پٽ هٿي حالت ۾ ڏٺو تيئن ئي غش
 کائي مٿان ٿي زمين تي ڪري پئي -

ڪي ٻورٽون فارس رحال جي وطن ڇڏڻ ۽
 قاضيءَ ماءُ جي خودڪشيءَ جي سلسلي ۾
 نارو حال جي زال کي ڏوهي قرار ڏئي رهيون
 ۽ هن جو کيس اهڙي اڏمائي حالت ۾ اندر پهچايو
 ويو

۱. طعان ۽ هن جي گهر آيو ۽ دروازو بند ڪري

ٻنهن جي ڪنهي مان اهو خط ڪڍيو جو هن
 نجيب مالڪ جي هٿ مان کنيون هو. ڏڪڪڙ ۽
 ڪڪڙ آواز ۾ هن ٻنهن شروع ڪيو:
 ”ادا نجيب!“

مان وطن ڇڏي رهيو آهيان. انهيءَ
 لاءِ ته منهن جو وجود نه فقط تنهن جي
 ۽ منهن جي زال لاءِ پر خود منهن جي
 لاءِ به بدبختي جو باعث آهي. سون
 کي خبر آهي ته تون شريف طبيعت
 آهين ۽ تو ٻنهن جي دوست جي —
 جو تنهن جو پاڙيسري به آهي. امانت
 ۾ خيانت نه ڪئي آهي، مون کي هي
 به معلوم آهي ته منهن جي زال سوسن
 پالڪڊامن آهي، پر ان مان گڏو گڏ
 سون کي هيءَ به سڏ آهي ته اها
 محبت جنهن تنهن جي ۽ سوسن جي
 دل کي هڪ ڪري ڇڏيو آهي. سا
 توهان بهي جي وس کان ٻاهر آهي،
 توهان جيڪڏهن چاهيو به ته به توهين
 کيس فنا نه ٿا ڪري سگهو جهڙي طرح
 توهان نهر قادش جي وهڪري کي

روڪي نه ٿا سگهو -

نجيب! تون منهن جو نديين جو دوست
 آهين، جڏهن اسين ٻئي گڏ باغن، ٻين،
 ميدانن ۽ دٻولين جي اڳڻ ۾ کيڏندا
 وٺندا هئامين - ۽ مان خدا کي شاهد
 ڄاڻي ڇوان ٿو ته هن وقت به تون
 منهن جو اهوئي دوست آهين جو اڳي
 هئين - مون کي اڀيڻ آهي ته تون به
 مون کي هميشه ائين سمجهدين جتان
 هميشه سمجهندو آيو آهين! سڄاڻ يا اُن
 کان پوءِ سوسن سان جيڪڏهن مليس
 ته چئجائن ته منهن جي دل ۾ سندس
 طرف کان ڪا به بد گمانِي يا رنجش
 ناهي - مان کيس اڃان به محبت ۽
 مهرباني جي لائق سمجهان ٿو ۽ جيئري
 جيءُ سمجهندو رهندس - کيس هيءُ به
 ٻڌائجان ته جڏهن اڌ رات جو مان
 سجاڳ ٿيس ۽ مون ڏٺو ته هو
 حضرت عيسيٰ جي تصوير جي اڳيان
 گوڏن ڀر ويهي عاجزي ۽ انڪساري
 سان پنهنجي دل جي صبر ۽ ڪون

لاء النجا ڪري رهي آهي ته منهنجي
دل شفقت ۽ همدردِي جي جذبات
کان چور چور ٿي پئي دنيا ۾ ڪو به
ڏک يا تڪليف اهڙو ڪونهي جو هن
عورت جي زندگيءَ جي مقابلي ۾ پيش
ڪري سگهجي، جنهن جي هڪ طرف
ته سدس محب هجي ۽ ٻئي طرف
محبوب!

غريب سوسن هميشه اهڙي ڪشمڪش
۾ مبتلا هئي. هو گهرندي هئي ته
زال هئڻ جي حيثيت ۾ جي فرائض
سدس مٿان عائد ٿين ٿا سي پورا
ڪري پر هو پنهنجي هٿن سان پنهنجي
جي جذبات جو گردن نه نه پئي گهٽي
سگهي. تنهن ڪري سان هڪ ڏورانهين
ملڪ وڃي رهيو آهيان انهيءَ نيست
سان ته وري واپس نه ورنديس. مان نه
ٿو چاهيان ته توهان بهي جي ڪاميابي
۽ خوشين جي راه ۾ هڪ بهار ڏجان!
آخر ۾ مون کي اسيد آهي ته تون
سوسن سان خلوص ۽ محبت جو ناتو

قائم رکيون ايندين ۽ آخري پيغام
 تائين سدس حفاظت ڪندين - هن
 تنهن جي لاءِ پنهنجي هر شيءِ قربان
 ڪري ڇڏي تنهن ڪري هو به ان
 هر مهرباني ۽ دلجوئي جي مستحق
 آهي جا مرد، عورت سان ڪري سگهي
 ٿو -

نجيب، خدا ڪري تون هميشه
 شريف القلب ۽ بلند حوصله رهين! الله
 توکي هميشه پنهنجي پناهه ۾ رکي!!!
 تنهن جو پاڪ

قارم رحال

خطر ٻڙهن کان پوءِ اسطفاڻ کيس ته ڪري
 پنهنجي کيسي ۾ رکيو ۽ ڌريءَ وٽ ويهي ڀري
 مائريءَ طرف ڏسڻ لڳو - سندس ڪل مهاڻي
 ٻڌائي رهيا هئا ته هن وقت هو ڪنهن گهري
 فڪر ۾ آهي - پر هڪ منٽ به نه گذريو هو جو
 هو هڪدم اٿي کڙو ٿيو - ائين ٻئي معلوم ٿيو ته
 هن پنهنجي فڪر جي ته سان هڪ مشڪل ۽
 خطرناڪ راز حاصل ڪيو آهي - اهو مشڪل ۽
 خطرناڪ راز جو ظاهري پردن ۾ لڪل ۽ ستاچري

چادر ۾ ويڙهيل هو — ڪنهن دانهن ٺڪري
وئي؛

فارس رحال! تون ڪيتري نه قدر چالاڪ
آهين!! مان سمجهي ويس تو ابن مالڪ
کي ڪهڙي طرح قتل ڪيو ۽ پوءِ
ڪهڙي طرح سندس خون کان به آزاد
رهين — تو زهر موڪليو پر ماڳيءَ ۾
ملائي، تو کيس تيار موڪلي پر ريشم
۽ ڪيمڊاب ۾ ويڙهي ڪري — تو وٽس
موت جو فرشتو موڪليو پر خط بجي
نهن ۾ ويڙهي ڪري — جڏهن هن
بدون جو منهن پنهنجي سيني طرف
ڪيو آهي ته سندس هٿ تنهن جيسي
هٿ جي گرفت ۾ هو ۽ سندس ارادو
تنهن جي ارادي جي تابع هو — افسوس!
فارس رحال تون ڪيتري نه قدر عيار
آهين!!^۴

اسطفاڻ بهر ڪريءَ تي ويهي رهيو —
هو هر هر ڪٽ ٺوڏي رهيو هو ۽ پنهنجي جسي
آڱرين سان ڏاڙهيءَ کي سنواري به رهيو هو —
سندس چپن تي هڪ پر معنيٰ مرڪ هئي — درد

کان بہ زیادہ خطرناک مرے!

توري دير کان پوء هن ويجهو واري ڪهٽ
 مان هڪ ڪتاب ڪڍيو ۽ افراء مريداني جا پاڪيزه
 شعر جهونگارڻ لڳو۔ ڪڏهن ڪڏهن وچ گھوٽ
 مان ايندڙ عورتن جي وچ واري کي ٻڌڻ لاءِ
 اک کڻي هيڏي هوڏي ڏسي بہ ورتائين ئي۔

طوفان

پوسل فوري ٿين مائن جو هو جڏهين هن دنيا
وماغيها جان لڳ لاڳاپا لاهي، اڪيلو، خاموش ۽
زاهدن واري زندگي گهارڻ لاءِ انهيءَ ويران خانقاه
کي وڃي وسايو جا اتر لبنان جي واديءَ قاديش،
جي مڪناري تي آهي -

آس پاس جي گهٽائين کي سندس باري ۾ عجب
و غريب خيال هئا - هڪو چوندو هو:

”هو هڪ شريف ۽ وڏائي گهر جو

مالهو آهي جنهن هڪ عورت سان

محبت هڪئي پر سندس بيولائي ڪڏان

دلشاهه تي هڪري شهر ڇڏي ڏنو

۽ کيس وسارڻ خاطر گوشه نشيني اختيار

هڪئي -“

ڪو خيال ظاهر ڪندو هو:

”هو محالن جي دنيا ۾ رهندڙ شاعر
آهي، جو پنهنجي فڪر ۽ جذبات
کي شعر ۽ نظم جو جاسو پهرائڻ لاءِ
ساحي ڪوڙ گهسان کان ڪناره ڪش
ٿي ويو آهي.“

”هو عادت ڪندڙ صوفي آهي جنهن
دنيا ۽ سندس دلچسپين کان منهن مٽي
ڪري دن تي قناعت ڪئي آهي.“

۽ ڪو بيٺڪ چئي ڏيندو هو:
”هو مجنون آهي!“

پر مار؟ — مان هن مسئل ۾ بلڪل خاموش
هوس ڇاڪاڻ ته مون کي خبر آهي ته روح جي
اندر اهڙا تارڪ راز به هوندا آهن جن جو اظهار
صرف حنائن هي وس جي ڳالهه ناهي، تنهن هوندي
به هر عقيبي و غريب انسان مان ملڻ ۽ گهٽڪو
ڪرڻ جو گهڻو آرزو سد هوس، تنهن ڪري به پيرا
مون ڪوشش نه ڪئي ته کيس ملي ڪري —
سندس حقيقت معلوم ڪريان ۽ سندس مقصد ۽
مطلب جي حيرت انگيز ٽڪين ٽڪين نظرن ۽ بعضي
اهڙن شعر کان سواءِ، جيئن مان سندس سگهائي،

ڪنورپ ۽ وڏائي ظاهر ٿيندي هئي، مون کسي
ڪلم ڪلمياڻي نصيب نه ٿي -

پهرين دفعو جڏهن مون کيس ڏٺو تڏهين
هو صوبو جي وٽن جي جهنڊ جي ويجهو گهمي
رهيو هو - نهايت گهمي ادب ۽ احترام سان مون
کيس سلام ڪيو پر پاڻ فقط ڪنڌ لوڏڻ جي ٻيو
ڪوبه جواب نه ڏنائين ۽ جلد اتان هليو ويو -

ٻيو دفعو جڏهن مون جي هائس ملاقات ٿي
تڏهين هو خانقاہ جي ويجهو انگورن جي باغچي
جي وچ ۾ بيٺو هو - سندس ويجهو وڃي ڪري
مون پڇس:

”ڪلمه مون کي هڪ شخص جي وٽان
معلوم ٿيو آهي ته هيءُ خانقاہ هڪ
شاهي عابد چوڏهين صديءَ ۾ ٺهرائي
هئي - ڇا اوهان کي سندس ٻيئي
خير آهي؟“

سخت نموني ۾ هن جواب ڏنو:

”مون کي خبر ناهي ته هيءُ خانقاہ ڪنهن
ٺهرائي ۽ نه وري معلوم ڪرڻ چاهيان ٿو -“
هيش چئي ڪري هن مونڏي پئي ڪري ڇڏي
۽ ٿوڪ طور چٻاڻين:

”نئون هن ٻاري ۾ پنهنجي ڏاڏيءَ کان چو-
 نه ٿو پڇين؟ هوءَ عمر ۾ به هت - پ کان وڌي
 آهي ۽ هن ماڻهن جي تلويخ جي به کيس پسن
 چئي کان گهڻي خبر آهي.“
 مان پنهنجي ٻاراڻي حرڪت تي پشيمان ۽
 فڪيرن واهن موٽي آيس -
 پريءَ طرح به سال گذري ويا پر هن پر اصرار
 شخص جي زندگي منهن جي خيالن ۽ ذهن تي
 چڱي رهي -

خران جي موسر جو ذڪر آهي، مان يوسف
 فطري جي خاتنه جي اس پلس، لڪرين ۽ ماڻهن
 ۾ گهڻي رهيو هوس جو طوفان ۽ منهن اچي ورايو
 ۽ مون سان ائين ڪيڏن لڳو جيئن سٽي ۾ پريل
 سنڌ ان پريءَ سان ڪيڏو آهي جنهن جو قهر
 چولين پئي ڇڏيو هجي ۽ سڙه طوفان ڦاڙهي ڇڏيو
 هجي - مون خاتنه جي راه ورتي ۽ پهن جي دل
 ۾ چيو:

”هن ماڻهن کان پيار مان ملڻ جو
 چڱو وجهه مليو آهي - طوفان ۽ پيل

ڪپڙا منهن جي معافي ۽ سفارش لاءِ
ڪافي آهن -"

مان اهڙيءَ رحم جو گهي حالت ۾ خاتله جسي
وڃهيو بهتس پر اڃان مون ڪڙو کڙڪايو هو جو
مون کي پهتجي مائهون هو شخص بيٺل نظر آيو
جنهن سان ملڻ جي خواهش هڪ هڪ عرصي کان
منهن جي دل ۾ هئي - هن جي هٿ ۾ هڪ پکي
هو جنهن جو مٿو سخت زخمي ۽ پر پٽيل هئا ۽ اهڙيءَ
طرح ڦٽ ڦٽ ڪري رهيو هو جو چن نه پنهنجي
زندگي جا آخري پناه پورا ڪري رهيو هجي -
کيس سلام ڪرڻ کان پوءِ مون چيو:

"معاف ڪجو مان هن حالت ۾ اوهان
وٽ آيو آهيان - پر ڇا ڪيان مجبور
هوس، طوفان تمام سخت آهي ۽ شهر
هتان گهڻو پري!"

هن منهن ۾ گهٽ وجهي مون کي نهايت غور
سان ڏٺو ۽ نفرت ڀريل نموني ۾ چيائين:
"هت گهڻيون ئي غارون آهن ۽
هڪڙهي تهن جي مرضي هجي ها ته
تون انهن ۾ پناه وٺي سگهين ٿي!"

ائين چيائين ۽ پکي جي مٿي تي ايتري محنت
سان هٿ ڦيرڻ لڳو جا مون حياتيءَ ۾ نه ڏٺي

هئي - هٿين برعڪس شين - رحم ۽ سنگدلي - کي
 ڏسي ڪري مون کي سخت تعجب ٿيو - سڀ
 کان وڌيڪ حيرت ۾ وجهندڙ سهن جي لاء هيءَ
 گالھ هئي ته هو مون سان ايتري قدر سختي سان
 چو ٿو پيش اچي -

هن مونڏي سواله نظر سان ڏٺو ڇڻ ته منهنجي
 ذهني تعڪيف کي سمجهي ويو هجي ۽ چيائين:
 ”طوفان کڻي گوشت کي پنهنجي
 خوراڪ ناهي بڻائيندو پوءِ تون ڪٿڻس
 ڏجي ڇو ٿو پڇين؟“
 مون جواب ڏنو:

”هي صحيح آهي ته طوفان، ڪٺاڻ ۽
 ۽ ڇهراڻ کي نه ٿو پسند ڪري پر
 کيس سرد ۽ تر شيون پسند آهن، تنهن
 ڪري مون کي يقين آهي ته جيڪڏهن
 پهر سندس هٿ چڙهو. ويه ته سو
 مونکي هڪ لذت گرهه ڏيئي ڳاڙهي
 ويندو.“

سندس منهن تي کي قدر سرهاڻي مودا ٿي
 هن مون کي چيو:

”جيڪڏهن طوفان توکي هڪ لذت
 گرهه سمجهي ڳڙڪائي وڃي ته هيءَ

تڻهن جي لاءِ ايتري ته وڏي عزت ٿيڻدي
جهڙو جو تون ڪڏهن به لائق ناهين.

مون جواب ڏنو:

”نهئن ڪري ته منهنجو طوفان کان بچي
آيو آهين ته اها عزت مون کي حاصل
نه آئي هوندي. جهڙو جو مان هرگز لائق
ناهيان.“ ان هڪڙي مرڪب کي لکائڻ خاطر جا
سدس چيڙ تي بي اختيار نمودار ٿي هئي، هن
مونڏي ٻئي ڪري ڇڏي ۽ هڪ ڪريءَ طرف
اشارو ڪندي جا پرنڌر ڪل جي پريان رکيل
هئي، مون کي چيو:
”هن ڪريءَ تي وڃي پهن جا ڪپڙا
ڪاه.“

مون سدس تشڪر ادا ڪيو ۽ اسين ٻئي وڃي
رهياسين. مان ان ڪل واري ڪريءَ تي جا ڪل
جي پريان ٻيل هئي ۽ هو هڪ پٿرائين ڪريءَ
تي جا چپ اڏي ٻاهي وئي هئي. هن هڪ ٺڪر
جي پياڻي ۾ جهڙو ۾ ڪيترائي ٻيل ليل هئا،
آنگريون ٻوڙيون ۽ ان پکيءَ جي زخمين ڪپڙائين
۽ مٿي تي ملڻ لڳو. پوءِ هن سڄي طرف
ڏيان ڏنو ۽ چيائين:

”طوفان هن ٻيوس پکيءَ کي سڻيو ۽

هيءَ اڏيئي حالت ۾ ڇپ تي ڪري
پيو!

مون جواب ڏنو:

”اهڙي طرح مون کي به طوفان اوهان
جي در تي اچي ڦٽو هڪيو آهي ۽ مون
کي اڃان تائين خبر ناهي ته اُن منهن
جون ٻانهون پڳيون آهن يا نه ڦاڙو
آهي.“

هن منهن جي منهن کي غور سان ڏٺو ۽ چيو:
”ڪيترو نه سٺو ٿئي ها جيڪڏهن
انسان جي فطرت پکين جهڙي هجي ها!
ڪيترو نه سٺو ٿئي ها، جيڪڏهن
طوفان انسان جون ٻانهون پڇي ڇڏي
ها ۽ نه ڦاڙي وجهي ها! پر بزدلي
انسان جي ضمير ۾ ڀريل آهي، هو
طوفان کي چڱي طرح ئي ڄاڳو
ٿيندي نه ٿو ڏسي ته وڃي ٿو غارن،
ڪنڊن ۽ پاسن ۾ لڪي.“

گفتگو کي شروع رکڻ جي خيال کان مون

چيو:

”پکين کي اهو شرف حاصل آهي جو

انسان کي حاصل ناهي - انسان اُن
 قانون ۽ اُن رواج جي پاڇي ۾ زندگي
 گذاري ٿو جي هن پنهنجي لاءِ ناهي
 آهن، پر پکي انهيءَ وڏي ۽ عالمي
 قانون جي مطابق زندگي گذارين ٿا
 جهجهجي وسيلي زمين سج جي چوڌاري
 چڪر هڻندي آهي -"

هن جي اکين ۾ هڪ جوت پلدا ٿي، واهون
 لڙي ويس چڻ ته هن مونکي پنهنجو هڪ ذهين
 شاگرد سمجهيو - هو چوڻ لڳو:

"شبابش! زنده بدارا جو هڪجه تون
 چئي رهيو آهين ۽ جيڪڏهن اهڙي
 تنهن جو عقيدو به آهي، ته انسان کي
 ڇڏي ڏي، سندن ناقص رسم و رواج
 ۽ بيڪار قانون کي لت هن ۽ پکين
 وانگر هڪ اهڙي جاءِ تي زندگي گذار
 جا خدا جي نالي کان سواءِ ٻين سڀني
 شين کان خالي هجي -"

مون جواب ڏنو:

"جو هڪجه مان چئي رهيو آهيان
 تنهن تي اعتقاد به رکڻ ٿو -"

هن بهنجو هٿ مٿي کڻو ۽ سخت انسداڙ ۾
ڇيائين:

”اعتقاد ٻي شيءِ آهي ۽ مٿي عمل
ڪرڻ ٻي شيءِ - ايترا ڪيترائي مالهو
آهن جي ڳالهه ته سنڌ وانگر ٿا ڪن
پر سندن زندگي هڪ ٻي رائي تلاءُ کان
زباده حيثيت نه ٿي رکي - هو پنهنجي
ڳچين کي جبل جي چوٽن کان به
بلند سمجهن ٿا پر سندن روح غارن جي
اونداھين ۾ متل رهن ٿا -“

هيئن ڇيائين ۽ مونکي موقع ڏيڻ کان سواءِ ئي
پنهنجي جاءِ تان اٿيو - پکيءَ کي دريءَ جي
پريان ٽنگيل هڪ ٻي رائي ڪوٽ تي ويهاريائين ۽
هيڏانهن هوڏانهن کان ڪڪ ڪڪا گڏ ڪري ڪل
۾ وجهندي چوڻ لڳو:

”جتي لاهي پنهنجا پير ڪڪاهه -
پوسل انسان لاهه سڀ کان زباده نقصان
ڪلر آهي - چڱي طرح ڪڪاهه ۽ غم
نه ڪر -“

مان ٻاهر کي اڃان ٿورو ويجهو ٿي ويس - منهن
جن پسيل ڪپڙن مان دولهه ٺڪري رهيا هئا ۽

هو خاتقاء جي دروازي تي بيٺو غضبناڪ فضا کي
نهائيت مصروفيت سان ڏسي رهيو هو .

اوري دير کان پوءِ مون کانس ٻڌيو:
” ڇا اوهان کي هن خاتقاء ۾ آئي گهڻو
وقت گذريو آهي؟ “

هن مونڱي ڏسن کان سواءِ ئي جواب ڏنو:
” مان هن خاتقاء ۾ ان وقت آيو هوس
جڏهن زمين سسڻ ۽ ويران هئي ۽
هاڻي جي مٿلچري تي خداوندي روح
اڏري رهيو هو . “

مان خاموش آي وڃس ۽ پنهنجي دل ۾ چوڻ
لڳس:

” هي شخص ڪيترو نه عجيب و غريب
آهي ۽ سندس راز کي معلوم ڪرڻ
ڪيترو نه ڪڏن آهي! “ ۽ مان گفتگو
ڪرڻ ۽ سندس روح جي اسرار کي
سمجهڻ به ضروري آهي تنهن ڪري مان
هڪر ڪندس ايتري حد تائين جو سندس
بيرخي ۽ بيرحمي لطف ۽ مهرباني ۾
بدلجي وڃي -

رات انهن مائرين مٿن پنهنجي ڪاري چادر
 پکيڙي ڇڏي. طوفان ۽ مينهن ايتري ته شددت
 اختيار ڪئي جو مونکي اٽل محسوس ٿيڻ لڳو؛
 طوفان، زندگي کي فنا ۽ زمين کي گندگي کان
 پاڪ ۽ صاف ڪرڻ لاءِ ٻيهر جوش ۾ آيو آهي.
 يوسف فطري جي بزرگي مان سموري نفرت ۽
 بيزاري، پيار ۽ همدردي ۾ بدلجي وئي ۽ هن ته
 عناصر جي پڙڪاڻن سندس روح ۾ اها خاطري پيدا
 ڪئي هئي جا بعضي وقت رد عمل جي طور تي
 ظاهر ٿيندي آهي. هو اٿيو ۽ ۾ ڏٺا ٻارائين.
 تنهن کان پوءِ منهن جي ساهون شراب سان ڪنن
 تار ڍڪي ۽ هڪ ٽالو رکيائين جنهن ۾ مٺي، پير،
 زيتون جو روغن ۽ ٿورا ڪڪل ميا هئا ۽ منهنجي
 ساهون وري پيار ۽ مهرباني جي انداز ۾ ڇوڙ
 لڳو.

”مون وٽ جو ڪاڻ پيل جو سامان هو،
 حاضر آهي. اڃا ۽ مون سان شريڪ ٿي وڃا!“
 اسان رات جي مٺي خلوصي سان ڪلاي. هوا
 جا سوسٽ ۽ مينهن جي وس وس امان جي ڪنن
 باقاعده هئي ٻڌي. مون هر گره تي يوسف فطري
 جي منهن کي ڏسي ورتو ٿي ته جيئن سندس

مهاڻن مان سندس ذهني حالت ۽ وجداني لاڙن ۽
خيالن جي حقيقت معلوم ڪريان.

دسترخوان کڻي کان پوءِ، ڪل جي ڀرسان هن
هڪ پتل جي هڪڙي ڪٽي ۽ ٻن پيالن ۾ نهايت
صاف ۽ خوشبودار قهوءَ وڌو، پوءِ سگريٽن جو
هڪ دٻو کولي منهن جي طرف وڌائيندي نرم آواز
۾ چيائون:

هان وٽ! سگريٽ هڪ!!

مون هڪ سگريٽ کنيو، منهن جي ٻلي هٿ ۾
قهوي جي پيالي هڻي. جو ڪجهه ان وقت منهن
جون اکيون ڏسي رهيون هيون، مون کي تنهن
تي يقين نه ٿي آيو. منهنجي سگريٽ ڊڪائڻ ۽
قهوي جا ٻه چار ڊڪ پيئڻ کان پوءِ، هن هڪڙي
لوڏيو چڻ نه منهن جي فڪر جو علم کيس پئجي
ويو هو ۽ چيائين:

”تون هن خاتمه ۾ شراب، سگريٽ ۽

قهوءَ جي موجودگي تي تعجب ڪري
رهيو آهين نه فقط ايترو پر توکي ڪڏي
جي سامان ۽ بستري تي به حيرت آهي
مان توکي قصور وار ڏٺو سمجهيان
سگهان ته تون به انهن گهڻن مائين مان

هڪ آهين، جي انسان کان عاجزگي
 کي زندگيءَ جي انهن سڀي فطرتي
 لذتن ۽ عام خوشين کان پري هٽي
 لازمي سمجهن ٿا.

مون جواب ڏنو:-

”برابرا هي عقيدو هوري طرح استعجي
 ڏهر تي قابض آهي ته خدا جي عبادت
 لاءِ دنيا کان سڀهن شين جي معنيٰ هي
 آهي ته اڪيلي ۽ زاهدانه واري زندگي
 گذاري وڃي ۽ دنيا جي هر لذت ۽
 هر خوشيءَ کي ڇڏي ڪري صرف
 پاڻيءَ ۽ گاهه تي گذارو ڪيو وڃي.“

هن چيو:

”خدا جي مخلوق مان گذر هڏي ۽
 مان سندس عبادت ڪري سگهيس ٿي.
 چاڪاڻ ته عبادت لاءِ اڪيلائي ۽
 گوشه نشيني ضروري نه آهي. مون خدا
 کي حاصل ڪرڻ لاءِ دنيا کي ٺاهي
 ڇڏيو چاڪاڻ ته هو مون کي منهن
 جي ماءُ پيءُ جي گهر ۾ ئي نه پر هر
 جڳهه مليو ٿي. پر مون ماڻهن کي ان

انهيءَ ڪري ڪناره ڪشي اختيار
ڪئي جو منهن جي فطرت سندن فطرت
کان مختلف هئي ۽ منهن جو فڪر
سندن فڪر کان -

مون انسانن کان انهيءَ ڪري
قطع معاشرت ڪئي جو منهن جي روح
کي ڪهي طرف ڦرندڙ چرخين ۾ سڄي
طرف ڦرندڙ چرخي ڏٺو -

مون سندن تي انهيءَ ڪري لت
هڻين جو منهن جي خيال ۾ اهو هڪ
پراڻو، قلم، قوي ۽ خطرناڪ وڻ هو،
جنهن جون پاڙون زمين جي اونداهين ۾
پکڙيل هيون ۽ شاخون آسمان سان
گهليون ڪري رهيون هيون، پر جنهن
جا گل، لالچ، بداخلاقي، ذوه ۽ گناه
هئا ۽ ميوه، آفت، بدبختي، فڪر ۽
غم -

ڪن مصلحن ڪوششون به
ڪيون ته قلم هتي ڪري هن وڻ جي
طبيعت بدلائي وڃي پر کين ڪاميابي
نصيب نه ٿي ۽ هو مايوسي، مظلومي ۽

ناڪاميءَ جي حالت ۾ مري ويا. ”
 هن ڪرسيءَ جو سهارو ورتو ۽ سدس آواز
 اڳي کان بلند ٿي ويو جن ته هو پنهنجي ڪلام
 جي تاثير ۾ هڪ لذت محسوس ڪري رهيو هو.
 گفتگو جو سلسلو جاري رکندي هن چيو:
 ”نه! مون رهبانيت ۽ عبادت جي لاءِ
 اڪيلائي اختيار ناهي ڪئي، انهيءَ لاءِ
 جو عبادت — جا دل جو نقص آهي —
 پيشار دانهن ڪوڪن جي وچ ۾ ملڻ
 جي باوجود به خدا جي ڪنن تائين
 پهچي ٿي ۽ رهبانيت — جنهن جو ٻيو
 نالو جسر تي جبر ڪرڻ ۽ سدس
 خواهشن کي پيڙڻ آهي — هڪ اهڙو
 مسئلو آهي جنهن جي لاءِ منهن جي
 مذهب ۾ ڪابه گنجائش ڪانهي، الله
 جسر کي روح جو عبادت گاهه بڻايو
 آهي ۽ اسان جو فرض آهي ته اسين
 سدس حفاظت ڪريون ته جيئن اهو
 جاندار، پاڪي، صاف ۽ آن ”الوھيت“
 جي ڦليل رهي جا سڄي رهڻدي آهي.
 نه! مون جا دوست! مون زهد ۽

عادت لاء گوشت نشي اختيار ناهي
 ڪئي، پر انهيءَ لاءِ ڪئي آهي ته مان
 مٿس، سندن فوائدين، سندن تعليمات،
 سندن رسم و رواج، سندن خيالن،
 سندن مصيبتن ۽ پریشانين کان بچڻ
 چاهيو ٿي. مون اڪيلائي کي انهيءَ
 ڪري بهر سمجهو ته جيئن انهن ماڻهن
 جون سمجوس صورتون مون کي ڏسڻ
 پر نه اچن، هي بهر هي روح کسي
 وڪڻي ڪري سندن قيمت سان اهڙيون
 شيون خريد ڪر تا هي قدر ۽ عزت
 پر ڪانهي هزار بار ڪرڻ هوندون
 آهر.

مون گوشت نشيني کي انهيءَ لاءِ
 ترجيح ڏني جو مان انهن هورتن سان
 ملڻ نه ٿي چاهيو جي آڪريل گچين
 سان اڪيون ٽڪائينديون ڦرنديون آهن
 ۽ جن جي چين تي هزارين مسڪراهنون
 هونديون آهن پر دل ۾ هڪ ۽ صرف
 هڪ ئي غرض.

مون اڪيلائي کي انهيءَ ڪري

پسند ڪيو ته انهن ”نير فلسفيين“
 جي باري دوستي کان بچي وڃان، جي
 خواب ۾ علم جو پاڇو ڏسي ڪري
 هيءُ خيال ٿا مڪن ته سندن معرفت
 جي جهان ۾ اهڙوئي درجو آهي جهڙو
 گول ۾ نقطي جو آهي ۽ جي سجاڳيءَ
 ۾ حقيقت جو پاڇو ڏسي هيءُ سمجهن
 ٿا ته هنن حقيقت جي علم ۽ مڪمل
 جوهر کي هنن جي قبضي ۾ ڪري
 ڇڏيو آهي.

مون خلوت نشيني کي انهيءَ لاءِ
 مناسب سمجهو ته مان انهن جاهلن جي
 دلي دوستي کان گهٻرائجي وڌو هوس
 جي سهريلي کي هڪڙي جو، درگذر
 کي ٻڙلي جو ۽ غرور کي عظمت جو
 هڪ قسم سمجهن ٿا.

مون علحدگي کي پنهنجي زندگي
 انهيءَ لاءِ پٿارو جو سهن جو روح انهن
 دولتمندن سان گڏ رهي رهندي
 ٽڪجي پيو هو جي خيال ڪندا آهن

تہ سچ چڊ ۽ تارا سندن خزانن مان
 آپري ڪري سندن ئي کيسن ۾ لهڻ
 ٿا. انهن ليدرن کان تنگ ئي پيو جي
 قوم جي اسيدن سان ڪيڏن ٿا ۽ سدس
 اکين کي سونهري ڏوڙ ۽ هڪن کي
 سربل آواز سان پري ڇڏن ٿا ۽ انهن
 پادرين کان تنگ اهي ويو هو جي
 ماڻهن کي انهن ڳالهين جي هدايت
 هڪن ٿا جن تي پاڻ به عمل نه ٿا هڪن
 ۽ هنن کان اهڙين شين جا طالب ٿيڻ
 ٿا جي پنهن جي نفس کان طلب نه ٿا
 هڪن.

مون اڪيلائي کي پنهنجي زندگي
 جو مرڪز انهيءَ لاءِ قرار ڏنو جو اڄ
 تائين مون کي انسان جي هٿ ڪان
 هڪ اهڙي شيءِ هڪڙي ملي جنهن جي
 قيمت مون پنهن جي دل سان ادا نه
 ڪئي هجي.

مون گوشه نشيني کي انهيءَ لاءِ
 چونڊيو جو مون کي هن عظيم الشان
 ۽ خوفناڪ عمارت کان نفرت ٿي وئي

هتي، جنهن کي دنيا ”تهذيب ۽ تمدن“
جي نالي سان سڏي ٿي. اها عمارت،
جا صنعت ۽ نقاشي جي، كمالات جو
آئو ۽ انساني ڪوپرين جي ڏير تي
قائم آهي.

مون ۾ اڪيلائي جي طلب انهيءَ
لاءِ پيدا ٿي جو اڪيلائي ۾ روح ۽
فڪر، قلب ۽ جسم جي لاءِ هڪ
زندگي آهي.

مون ويران جهنگل ۾ بهن جو
گهر انهيءَ لاءِ بڻايو جو سجھس سچ
جي روشني، گلن جي خوشبوءِ ۽ ٺهرن
جا گيت آهن.

مون بهارن کي بهن جي رهائش
انهيءَ لاءِ بڻايو. جو سڄو بهار جي
بيداري، گرميءَ جو ولولو، خزان جا
سربلآپ ۽ حردين جا قصب آهن.

مون هن آخري خانقاه کي انهيءَ
لاءِ وسايو ته مان زمين جي پيدن کان
واقفيت ۽ بارگاہِ خداوندي جي ويجهڙائي
حاصل ڪرڻ گهري ٿي.

هو ڇلموش ٿي ويو - کيس آپ
 ساهي اڙي ورتو هو ڇڻ ته هن تمام
 وڏو ٻار پنهن جي هر نان لاهسي ٿيو
 ڪيو هجي - سندس اکيون، عجيب و
 غريب طلسمي شاعرن مان روشن ٿي
 ويون ۽ منهن تي عرت نفس، قصيد ۽
 فوت جون موجون ڪيڏڻ لڳس - پاڻ
 ٿوري دير تائين هڪ غير معمولي
 خوشيءَ جي اثر هيٺ سندس منهن کي
 ڏسندو رهيس، مون کي ان ڳالهه جي
 بي حد خوشي هئي ته جن لکيل ڳالهين
 جي ڪوئن جي خواهش هڪ عرصي کان
 منهن جي دل ۾ هلي، اهي هن وقت
 سهر جي سامهون هيون - آخر کيس
 مخاطبه ٿي ڪري مون چيو:

”اوهان جو ڪجهه فرمايو، ڪلڪل
 بجا ۽ درست آهي - هر ڇا اوهان کي
 خبر نه آهي ته سماج جي پيٽرنن ۽
 تعاليفن کي جهڙي طرح اوهان سڃاتو
 آهي تنهن مان مونکي ڇو پوي ٿو ته
 اوهان ڪلڪل طيب آهيو ۽ هڪ طيب

کي اهو هرگز نه ٿو جڳائي ته بيمار
جي شفا يا موت کان اڳ سندس
علاج کان پاسو ڪري. دنيا کي اوهان
جهڙن ماڻهن جي سخت ضرورت آهي ۽
اهو انصاف جي بلڪل برعڪس ٿيندو
جيڪڏهن اوهان سماج کي بيمو پهچائڻ
جي طاقت رکڻدي به کانئس پاسو
ڪري وڃو. ^۹

هو ٿوري دير تائين مون کي غور سان ڏسندو
رهيو پوءِ مابوسي ۽ بيماري جي انداز ۾ ڇوڻ
لڳو.

”دنيا جي پلڏاش کان ٿي طبيبن جي
خواهش آهي ته بيمار کي سندس بيماري
کان نجات ڏيارجي تنهن ڪري منجهان
ڪي نشتر کڻي آيا ۽ ڪي دوائون
کڻي آيا، پر افسوس جو سڀ جا سڀ
بغير ڪنهن اسيد ۽ ڪاميٽي جي مري
ويا. ڪاٿر! زماني جي گردش جو
ماربل هيءُ مريض به پنهنجي گادي
بستري سان چٽو روڻ ۽ پنهنجي
پرائڻ زخمن سان ملڻ ٿي وڃن ٿي

بس ڪري ويهي ها! پر نڏا هو پنهن
جي چادر کان هٿ ڪڍي ٿو ۽ هر
ان شخص جي ڳچي جهلي گهٽي ڇڏي
ٿو جو سدس علاج يا حال ٻڌي لاءِ
اهي ٿو. هي جا ڳالهه مون کي غصاڪ
ڪري ٿي ۽ رت کي منهنجي رڱن ۾
پڙڪندڙ شعلن ۾ بدلي ڇڏي ٿي ته
هيءُ خبيث بيمار پهريائين ته طيب
کي قتل ڪري ڇڏي ٿو ۽ پوءِ
شرمندو ٿئي ٿو ۽ پهچون اڪيون بند
ڪري دل جو دل ۾ ڇوي ٿو:
”سچ هي ڪامل طيب هو.“

— نڏا اڏا! دنيا ۾ ڪوبه انسان مان
پلائي نه ٿو ڪري سگهي، جهڙ طرح
ڪڙمي، کڻي هو ڪيترو به هوشيار ۽
عقلمند ڇو نه هجي پر سردين ۾ فصل
نه ٿو لڻي سگهي.

محترم! دنيا جو سارو ختم ٿي
رہيو آهي ۽ تنهن کان پوءِ حسين ۽
دلڪش بهار اچن وارو آهي، جنهن ۾
گُل باغن جي زيبست هوڊا ۽ نهرون
ماڻرين ۾ سريلا سر آلايدون.“

من هڪ ٿڌو ساه ڀريو ۽ نرڙ ۾ گھنڊ وجهي
ڪري عمگين انداز ۾ چوڻ لڳو:

”ڪاش مون کي خبر هجي ها ته ڇا
انلہ انسان جي زندگيءَ کي — ۽ ان
مان منهن جو مطلب زمانو آهي، پنهن
جي سڀي تعلقات سان گڏ — انهن
سڌن ۾ ورهايو آهي جي پنهنجي
رفتار ۽ رواني جي لحاظ کان عام سندن
سان مشابهت رکڻ ٿيون؟ ڇا هزارن
ورهن کان پوءِ به روءِ زمين تي ڪا
اهڙي انساني جماعت سودار ٿيندي جا
روح ۽ سچائي جي اصولن تي زندگيءَ
گذاريندي؟

ڇا ڪڏهن اهڙو زمانو به ايندو
جهن ۾ انسان کي عزت ۽ بزرگسي
حاصل هوندي ۽ هو ذهين جي روشني
۽ رات جي آرام کان سڙو وٺندي
زندگيءَ جي سچيءَ ڀر ۾ ويهندو؟ ڇا
هي خواب ڪوڙو نه ٿيندو؟ — ڇا
هي خواب اُن وقت ڪوڙو ٿيندو
جڏهن زمين انسان جي گوشت سان

ٻنهن جي بک ۽ سدس خون سان ٻنهن
 حي آڃ لاهندي؟”

هو اٿي کڙو ٿيو ۽ ٻنهن جو سڄو هٿ آس. ۽
 طرف کيائين ڇڻ ته هن جهان کان سواءِ هڪ ٻئي
 جهان جي طرف اشارو ڪندو هجي. هو چٽي
 رهيو هو:

”هي پري جا خواب آهن ۽ هيءُ
 خانقاهِ خوانين جي جڳهه ناهي ڇاڪاڻ
 ته مان سندس اڳڻ ۽ سدس ڪڍ ڪڙج
 جي هڪ هڪ شيءِ کي چڱي طرح
 سڃاڻان ٿو ته فقط ايترو پر هن ماڻهيءَ
 ۽ ٻهاڙن جي هڪ هڪ ذري کان واقف
 آهيان. مان هن حقيقت کي يقين ڪري
 حد تائين قبول ڪريان ته مان موجود
 آهيان ۽ منهن جي وجود جي گهراين ۾
 بک به آهي ۽ اڃ به. مون کي حق
 حاصل آهي ته مان زندگي ۾ ڪاٺ پيئڻ
 لاءِ انهيءَ تاتو کي ڪر آتيان جهن
 کي مون پنهنجي هٿن سان ٺاهيو آهي
 ۽ اهوئي سبب آهي جو مان انسانن جي
 دعوتن ۽ دسترخوانن کي لت هڻي

ڪري هت هليو آيو آهيان ۽ هاڻي
 هميشه هت ئي رهندس۔“

هو ڪري جي وچ ۾ گهڻن لڳو ۔ ان وقت
 مان سدس گھڙڪو ۽ انهن سڀني ۽ عيس تي غور
 غور ڪري رهيو هوس جن انساني سماج جي
 تصور سدس سٺيون اهڙي رنگ ۾ پيش ڪئي
 هئي جو سمجهس يا نه ڏنگيون ڦڙيون ليڪون
 هيون يا وري ڪارا داغ ۔ آخر مون هيئن چئي
 کيس پيهاريو:

”مان اوهان جي خيال ۽ مقصدن جو
 احترام ڪريان ٿو ۽ هن جي دل ۾
 اوهان جي تنها پسدي جي لاءِ عزت
 آهي پر مان چائن ٿو ۔ ۽ چائن انسوس
 جو سڀ آهي ۔ ته اوهان جي گوش،
 نشيني ڪري هن بد قسمت قوم هڪ
 اهڙو شخص وڃائي ڇڏيو آهي جو
 کيس فائدي پهچائڻ ۽ بيدار ڪرڻ تي
 قادر هو۔“

ڪڏ ڏوليدي هن جواب ڏنو:

”هيءَ قوم به ٻين قومن وانگر آهي ۔
 چاڪاڻ ته سڀ انسان هڪ نطرت تي

ٻڌا ٿيا آهن پر جيڪڏهن منجهن هڪو
 فرق به آهي ته اهو فقط ٻاهرين ڏيکڪن
 ويڪر هو آهي جنهن کي ڪابه حقوت
 ڪانهي. ان بيمار تي شرقي قومن جي
 بد بختي در اصل سڄي دنيا جي بد
 بختي آهي. جنهن شيء کي اوهان
 مغربي ترقي سان بيان ڪرڻو ٿا، اها
 اڃا ئي غرور جو هڪ ٻاڏو آهي، ۽
 بسا لارڻ، لارڻ ٿي رهندو، پوءِ کلي
 سندس نهن ڇو نه ڪپيا وڃن، ڪوٽ،
 ڪوٽ ٿي رهندو، کلي مٿس ڪيٽرو
 به ملڪ ڪيو وڃي. اٽلس ۽ ڪيٽاب
 ٻهري ڪري ۽ معائنو معائنن ۾ رهي
 ڪري به ڪوڙ سچ نه ٿو ٿي سگهي ۽
 ريلن ۾ سوار ٿي ۽ هوائي جهازن ۾
 اڏري ڪري به خيانت، امانت نه
 بچي سگهندي. فاضلن کي ڪچن ۽
 عناصر کي نورن جي لالچ صبر ۾ بدلجي
 نه ٿي سگهي ۽ ڪارخانن ۽ مدرسن ۾
 ڏوه ڪرڻ سان اهي ڏوه نڪين ۾ نه
 ٿا بدلجي سگهن.

— غلامي — زندگيءَ جي غلاميءَ،
 ماضيءَ جي غلاميءَ، اصولن، خصلتن ۽
 لباس جي غلاميءَ، مردن جي غلاميءَ -
 غلاميءَ تي رهندي هوءَ جيوڻيڪ سندس
 سڀئي رنگيو به وڃي يا سندس لباس
 بدليو به وڃي - هائوا غلاميءَ، غلاميءَ
 تي رهندي، چاهي هوءَ پاڻ کي آزادي
 ٿي ڇو نه چوي -!

نه! منهن جا پيارا! نه مغرب، مشرق کان
 زياده ترقي يافتہ آهي ۽ نه مشرق
 مغرب کان زياده پستي پيل - انهن ٻنهي
 ۾ هڪو به فرق هڪوناهي - سواءِ هن فرق
 جي جو هڪ بگهڙ ۽ چراغ ۾ هوندو
 آهي - مون سماج جي جدا جدا نظارن
 کي ڏٺو - سندن پوئلڳن مون کي اهو
 ارٿي انصاف پسند ناموس نظر آيو، جو
 بدبختيءَ، انڌاڻپ ۽ جهالت کي هڪ
 ئي درجي ۾ رکي ٿو، جو هڪ قوم
 کي ٻي قوم تي فضيلت نه ٿو ڏئي ۽

مون بعد حيرت ۾ ڀرجي چيو:

هو هڪ جماعت کي ڇڏي ڪري ٻي

حڪومت تي ظلم نه ٿو ڪري.
 ”نهڙو هو مطلب ته تمدن ۽ سدس
 نظارا ڪوڙا ۽ ڪوٽا آهن؟“
 ترش نموني ۾ هن جواب ڏنو:
 ”هاڻو! ڪوڙي آهي هيءَ تمدن ۽
 ڪوٽا آهن سدس سڀ نظارا! هي سڀ
 ايجادون ڇا آهن؟ سواءِ انهن برائين
 جي، جن سان عقلن کي ڪوڙي تسلي
 ڏئي وڃي ٿي جهڙوڪ آهي گهٻراهت
 ۽ اداسيءَ ۾ وڪوڙيل ذهن ٿا ۽ هي
 فاضل جي گهٽائي، بهارن ۽ مائٽيس
 جي برابري ۽ سمد ۽ هوا تي قبضو
 ڇا آهي؟ سواءِ انهن سڙيل گلن جي،
 جي ته ته اکين کي ڪو آرام پهچائي
 سگهن، نه دل جي لاءِ ڪا طاقت
 پهچي سگهن، ۽ نه وري روح کي ملدين
 تائين پهچائي سگهن. باقي رهيا سمد ۽
 گجهارن جون جن کي علوم ۽ فنون سان
 تعبير ڪو ٿو وڃي، سو آهي هونوري
 زنجير آهن، جن کي انسان سندن ڇڪڻ
 ۽ چمڪي کان خوش ٿي ڪري

گھلبدو ڦري ٿو۔ پر در اصل اهي
 مڃرا آهن، جن کي اسان ڪائنات جي
 پٺڏاڻش جي اوائلي دور ۾ ئي پڇڙن ۽
 سرن سان ٺاهڻ شروع ڪيو هو ۽ ائين
 نه ڄاڻائين ته سدس سموري ڪار بگڙين
 جو نتيجو صرف اهو بڻهندو جو هو
 پنهنجو پاڻ کي انهن پڇڙن ۾ قيد بڻندو.
 هاڻو! اسان خون هي سڀ مڃتون،
 هي سڀ ڪاميابيون، هي سڀ جهڳڙا
 جهٽا ۽ هي سڀ اسدون ڪوڙيون ۽
 کوٽيون آهن۔ هاڻو۔ دينا جي هر
 شيءِ ڪوڙي آهي ۽ زندگي جي هر
 سموري ڪتاب ۾ سواءِ هڪ شيءِ جي
 اهي ڪا به شيءِ روح جي رغبت، محبت
 شوق ۽ قربانگي جي قابل ناهي۔ هت
 هڪ ۽ صرف هڪ شيءِ آهي۔

مون پڇيو:

”جي۔ سائڻ، اها ڪهڙي شيءِ
 آهي؟“

هو هڪ مست لاءِ تڪڙل چپ رهيو، پوءِ سڀي
 تي هٿ رکندي، اکيون بند ڪري ڇڏيائين،
 سدس سڙن تي چمڪ ۽ مرعبي نمودار ٿي ۽

مٺي آواز ۾ هن چيو:

”اها روح جي حاجتي آهي. اها روح
 جي بيحد گھراڻن جي بيماري آهي -
 اهو هڪ خالص جو نسي ۽ بي حشر
 جي گھراڻن ۾ انسان جي احساسات تي
 اوچتو حملو ڪري سندس دانيائي جي
 اک کولي ڇڏي ٿو، ۽ زندگي انسان
 کي نفس ۾ ويڙهيل رنگن ۾ جلوس ۾
 وڪوڙيل، زمين ۽ غير محدود فضا جي
 وچ ۾ نوراني گھڙ وانگر پيل نظر
 ايندي آهي. اها ضمير آهي“ جي
 شعلن سان هڪ شعلو آهي جو هڪدم
 روح جي اندر پڙڪي ٿو ۽ سندس
 ڪن ڪچري کي ساڙي خاک ڪري،
 جو روح کي چڱي طرفن کان وڪوڙيو
 رهي ٿو، ۽ ڦڙ ڦڙائندو کليل هئو ۾
 اڏري وڃي ٿو - اهو هڪ جذبو آهي
 جو انساني قلب تي نازل ٿئي ٿو ۽ هو
 حيرت ۽ تعجب ۾ ٻڏي ڪري هوش
 ۾ اچي ٿو ۽ هر ان شيء کي بي
 حقيقت سمجهڻ لڳي ٿو جا سندس
 مخالف آهي، هر ان شيء کان ڪرامت

محسوس ڪرڻ لڳي ٿو جا سندس ساٿ
 نه ٿي ڏئي ۽ هر ان شخص جي خلاف
 بغاوت جو علم بلند ڪريو جو سندس
 رمڙن ۽ اصرارن کي نه ٿو سمجهي -
 اهو هڪ مخفي هٿ آهي جهڙو ان
 وقت سڻ جي اکين تان پردو هٽي
 ڪيون ڇڏين ملڪ پنهنجي مٿن مائٽن،
 ٻارن دوستن ۽ هم وطنن سان اجتماعي
 زندگي گذاري رهيو هوس، ۽ مسون
 حيران ۽ پريشان ٿي ڪري پهن جي
 دل ۾ چيو: ”هي ڪير ماڻهو آهن ۽
 ۽ منهن جي طرف انهن ڏسندڙن جي
 حيثيت ڇا آهي؟ ملڪ ڪيئن هڪٻئي
 سڃاڻن ۽ ساڻن هڪٻئي مليو آهيان؟ مان
 وٺن ڇو ٿو رهان ۽ سڃهن ڇو ٿو
 اٿان ويهان ۽ ساڻن ڇو ٿو ڳالهائين؟
 ڇا مان سڃهن اجني آهيان يا هو هن
 ملڪ ۾ اوڀرا آهن، جنهن کي زندگي
 سمجهي لاءِ آباد ڪري سندس ڪمڃيون
 سڻ جي حوالي ڪري ڇڏيو آهي“

هو ٿوري دير لاءِ خلوش ٿي ويو، ڇو ته
 گذريل زماني جي ياد سندس حافظي ۾ اڃا

نصو. ڀڙن ۽ ڏنڌلاوان نفس تارا ڪري ڇڏيا
هجن جي جو اظهار ڪس پسند نه هجي. نه پندار
سوء هن پنهنجون ڊگهيرون ۽ راردارانه انداز ۾ چون
لڳو:

”هي آهي اها ڪنيت جا چند سال
اڳ، مون تي نازل ٿي ۽ مون ديسا
کي لت مڻي ڪري سڌار زندگي گهارڻ
۽ فڪر، حدي ۽ خاموشي کان فائدو
حاصل ڪرڻ لاءِ هن ويران جهنگل ۾
هلو آيس.“

هنن چئي ڪري رات جي اٽاهه گهرائين تي
نظر جمائي هو حانفاه جي دروازي طرف روانو
ٿيو. اتي پهچي هن رڙ ڪئي ڇڻ ته طوفان سان
مخاطب هو.

”هيءَ سڌاري آهي ها روح جي
گهرائين ۾ پيدا ٿئي ٿي ۽ جو ڪير
به ڪس ڄاڻي ٿو ته اهو گهنگو جي
وسلي سڌس اظهار به ٿو ڪري سگهي
۽ جو ڪير به نه ٿو ڄاڻي، اهو قاست
نائين سڌس پيدن کي حاصل نه ٿو
ڪري سگهي.“

هڪ ڊگهي گهڙي فڪر جي سر گوشين ۽
 طولان جي دانھن ڪوڪڻ سان هر ڪلام ٿندي
 لنگهي وئي، يوسف فطري ڪڏھن ته ڪسري ۾
 گھيٽو ٿي ۽ ڪڏھن درواري وٽ پھي ڪسري
 چڙيل فضا کي غور سان ڏسڻ لڳو ٿي، پر سان
 خاموش ويلي سندس روحاني لھرن کي محسوس ۽
 سندس اقوال کي پنھنجي حافظي ۾ تازو ڪسري
 رھيو هوس. ان وقت سھن جي فڪر جو موضوع
 سندس زندگي ۽ اڪيلائي جون آھي لذتوں ۽
 تڪليفون ھيون جي سندس زندگي ۾ لڪيل
 ھيون.

رات جي پئي پھر پوري ٿيڻ کان پوءِ هو
 منھن جي ويجهو آيو ۽ گھج دهر ٿاڻين مون کي
 گھوريندو رھيو جن ته پنھن جي حافظي ۾ ان

شخص جا مهاندا سائين ٿي گهريائين جهن کسي
هن بهتجي گوشه نشيني جو راز ٻڌايو هو. آخرڪار
سجڙو نموني ۾ چيائين:

”مان هن وقت طوفان ۾ گهمڻ وڃان
ٿو. هيءُ مهل جي عادت آهي جهن
مان مان گرمي، سردي جي لذت جو
مزو وٺندو آهيان. مان هي وٽ! حڪومت
۽ فحوي جي هڪٻئي ۽ جيڪڏهن
شراب تي دل لڳي ته اهو به هن متڪي
۾ آهي. ڏس! سوڙ ۽ بسترو سانهيون
هن هڪڙي ۾ آهن نه اچي نه آرام سان
سهي پنجانءِ!“

ائين چئي هڪ سڀرو سڀرو ڪارو هڪو پاتائين
۽ سرڪندي چوڻ لڳو:

”مون کي اسيد آهي ته صبح جو ويدي
مهل تون هن خانقاه جو دروازو بند
ڪندي ڇاڪاڻ ته پانءِ جو ڏهنهن
مان صوبرجي وٽن جي جهڊ ۾ گذاريس“

هو دروازي جي طرف ويو ۽ هڪ ڊگهي لڪ
هٿ ۾ کڻي چيائين:

”جيڪڏهن توکي هن خانقاه جي

آسي پاسي هوا ۽ طوفان پيهر ورائي ته
 هت اچن ۾ اصل دير نه ڪجانءِ پر
 مون کي اميد آهي ته تون پاڻ کسي
 طوفان کان بچڻ نه پر محبت ڪـرڻ
 سیکار بندی - چڱو! شب بخیر!!

هيلن چئي جلدي اتان هليو ويو - مان خانقاه
 جي دروازي تي بيهي ڏسڻ لڳس ته هو ڪيڏانهن
 ويو پر اونڌاهيءَ کين سھن جي اکين کان روپوش
 ڪري ڇڏيو، الت ڪجهه دير سندس قدمن جو
 آواز سھن جي ڪنن ۾ ايندو رهيو -

صبح ٿيو، طوفان ختم ٿي چڪو هو ۽ ڪڪر
 تڙي پکڙي ويا هئا. آسي پاسي جون ڇٽون ۽
 سنان سج جي روشني ۾ ڇمڪي رهيا هئا. سون
 خيٽاڻ جي دروازي ۾ ڪلف هيون ۽ ٻٽون جي
 روح ۾ ان معوي بيماريءَ جو گهرو اثر ڪاٻي
 واپس ٿيس، جنهن جي باري ۾ يوسف بخاري ايتري
 قدر شدت کان پنهن جي خيال جو اظهار ڪيو هو.
 پر جڏهن آبادي جي ويجهو پهتس، ماڻهن کي
 گهٽو ڦرندو ڏٺو ۽ سندن آواز سندن جي ڪس
 نائن پنهنا تڏهين مان بيهي رهيس ۽ ٻن جي دل
 ۾ چوڻ لڳس:

”بيشڪ روح جي بيداري انسان لاءِ
 سڀ کان زياده ضروري آهي حقيقتاً
 اها ئي هئيءَ جو انجام آهي. پر ڇا

تمدن بهن جي جدا جدا لاسن ۽
 صورتن سان گڏ روح جي سجاڳيءَ جو
 وسيلو ناهي؟ امين موحود حقيقتن کان
 ڇا جي ڪري منهن مٿيون جڏهن سندن
 وجود ئي سندن ڪم اچڻ جو ڀورو
 دليل آهي. تي سگهي ٿو ته موحوده
 تمدن هڪ نهاي رسندڙ ”سامان“ هجي
 پر الله تعاليٰ ”اعراض“ کي هڪ
 ڏاڪڻ بڻايو آهي جنهن جا ڏاڪا
 ”جوهر مطلق“ تائين وڃي ختم ٿين ٿا.

تنهن کان پوءِ مان وري ڪڏهن به اوصاف نظري
 سان ملي نه سگهيس ڇاڪاڻ ته زندگيءَ جي
 ضرورياتن مون کي خزان جي سد جي آخري ڏينهن
 ۾ اتر لسان کان گهلي ڪري ڏورانهين ملڪ ۾
 ڦٽو ڪيو، جتان جا طوفان اوڏاها ٿين ٿا پر جتي
 اڪيلائي جون جو هڪ قسم آهي.

قبر کو ٿيندڙ

رات جو وقت هو، فضا تي خوفناڪ خاموشي
چانيل هئي ۽ تارا ڪڪرن ۾ روپوش — مان
اڪيلو ”وادي ظل حيات“ جي طرف نصڪري
وڃس جا مردن جي هڏن ۽ کوپڙين مان پري هٽي
هئي -

اتي — ڏکڻ سورن جي واهڙ ڪناري، جو
کير نانگ وانگر وڻيو وڻيو ۽ گهنگارن جي خوابن
وانگر هڏڪيون کڻيندو وهي رهيو هو، مان
ٻاجن جي زاردارانه گالھين تي ڪن ڏٺي ۽ هڪ
خيالي نقطي تي نگاهون ڪوڙي پيهي رهيس -

حڏهين رات ٿري ۽ روح پھن جي جاين مان
ٽولس جا ٽولا نڪتا ته مون وڙني قدمن جو کڙڪو
ٻڌو جو آهستي آهستي منهن جي ويجهو ٻوڏو ويو -
مون مڙي ڏٺو: هڪ هڪ نلڪ ڏيو مثل ٻاجو

منهن جي سلھون ٿيلو هو -

ڊچندي ڊچندي مون ڀڄيس:

”تو کي مون ڪٿان ڇا گهرجي؟“

هن منهنجي طرف ڏٺو - سندس اکيون ڏٺس

وانگر روشن هيون - مزي سان هن جواب ڏنو:

”ڪجهه نه گهرجي ۽ سڀ ڪجهه به گهرجي!“

مون چيو:

”مون کي منهن جي حال تي ڇڏ ۽ پنهنجي

راه وٺ!“

مرڪندي هن جواب ڏنو:

”منهن جي راه اهڙي آهي جا تنهن جي راه آهي -

اتي ئي وڃي رهيو آهيان جتي تون ويندين ۽

اهڙي منهنجي منزل آهي جا تنهن جي منزل آهي.“

مون چيو:

”مان اڪيلائي جي تلاش ۾ نڪتو آهيان، مون

کي اڪيلو ڇڏي ڏي —“

هن جواب ڏنو:

”اڪيلائي ته مان آهيان پوءِ تون مون کان

ڇو ڊڄين؟“

مون چيو:

”مان ته توکان ڪونه ٿو ڊڄان!“

هن چيو:

”جيڪڏهن تون مون کان نه

ٿو ڊڄين ته پوءِ منهن جي اڳيان

اهڙي طرح ڇو ڪي رهيو آهين؟

جن ته هوا جي اڳيان ٿاري!“

مون جواب ڏنو:

”مان ته نه ٿو ڏڪان، سهجا ڪيڙا

هوا جي جهولڻ سان لڏي رهيا آهن.“

هو هڪ تهڪ ڏئي ڪٺو، سدس آواز طوفان

جي گورڻ سان مليو ٿي. هن چيو:

”تون ٻڌل آهين ۽ مون کان ڊڄي

رهيو آهين نه فقط ايترو پر منهن جو

خوف ظاهر ڪندي به تنهنجو ماءُ مڪي

رهيو آهي تنهنڪري تون ٻيلي خوف

پر ستلا آهين پر تون منهنجي ٻڌلي“

تي مڪر ۽ فريب جو ٻڌو وجهڻ

گهرين ٿو جو ڪوروتڙي جي چاري

کان به زياده گهٽ حيث رکندڙ ۽

ڪمزور آهي. تنهنجي انهيءَ حرڪت

تي مون کي ڪل به اچي ٿي ۽

ڪاوڙ به.“

هو هڪ ڇپ تي ويهي رهيو ۽ پنهنجي مرضي ۽
جي خلاف مون کي به سندس ڀرسان ويهڻو پيو -
منهنجون نظرون سندس پيانڪ مھانڊن تي کٽيل
هيون -

ٿوري دير کان پوءِ، جا منهنجي لاءِ هزار سالن
جي برابر هئي، هن ٺٺول هڪڙو نظرن سان منهن
جي طرف ڏسي هڪري پيو:
”تنهنجو نالو ڇا آهي؟“

مون چيو:

”عبدالله!“

چوڻ لڳو:

”هڪٿرا نه ڀڃمار آهن الله جا بنڊا ۽
هڪڙيون هڪڙيون نه مشغلاتون خدا
کي پنهنجي بدن جي هڪري پيش آهن
ٿيون! تون پاڻ کي ”شيطان اعظم“
چو نه تو جهڙن ۽ اهڙي طرح شيطانن
جي مصيبتن ۾ نٿن مصيبت جو اضافو
چو نه تو هڪرين؟“

مون چيو:

”منهنجو نالو عبدالله آهي ۽ هي اهو
پيارو نالو آهي جو منهن جي پيءُ منهن

جي ٻين جي ڏسڻ سهجي لاءِ پسند
ڪيو هو. مان هنکي ڪيئن ٻئي نالي
مان بدليندس!

هن چيو:

”ٻيءَ جا انعام اڪرام، نوازشون ۽
مهربانيون ئي پٽ جي تباهي ۽ بربادي
جو ڪارڻ آهن، جوشخص پنهنجو پاڻ کي
ٻيءَ ڏاڏي جي نوازشن کان محروم نه
ٿو ڪري هو سرندي دم تائين مردن
جو غلام رهيو!“

مون ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو ۽ منهن ٻر معنيٰ
لدن تي غور ۽ پهچي حاظمي ۾ انهن خيالن جون
چئساليون تازيون ڪرڻ لڳس جن حقيقت سان
مشابھت ٿي رکي نه هو مڙيو ۽ مون کان پڇي
لڳو:

”تون ڪڏو ڇا آهين؟“

مون جواب ڏنو:

”مان شاعر به آهيان ۽ پارکو به.“

زندگي جي باري ۾ منهنجا ڪي خاص نظريو آهن
جنکي دنيا جي اڳيان پيش ڪرڻ سهجو ڪم
آهي —

هن چيو:

”هي هڪ قديم ۽ چڙيل خدمت آهي
جا دنيا لاءِ نه ته فائدو ٿيندو آهي ۽ نه
نقصانڪار.“

مون سوال ڪيو:

”ته پوءِ مان پنهنجي دينهن ۽ وات
لاءِ ڪهڙو ڪم ڪرڻا ڪريان جنهن کان
دنيا کي فائدو رسي؟“
هن جواب ڏنو:

”پير کولڻ جهڙو ڌنڌو اختيار ڪر، ۽
زندگي ماڻهن کي انهن جسمن کان نجات
ڏيارجي سندن جاين، عدالتن ۽ عبادت
گاهن جي چوڌاري جمع آهن.“

مون چيو:

”مون ته ڪڏهن مرد ۽ جسم کي
گهرڻ جي چوڌاري مڙيل نه ڏٺو.“
هن جواب ڏنو:

”تون ظاهري ۽ مظاهري نظر سان
ڏسڻ ٿو، مگر توکي زندگيءَ جي
طوفانن جي سامهون ڏکيا نظر اچن
ٿا ۽ تون سمجهي ٿو ته اهي زندگي آهن

جيتوڻيڪ اهي در حقيقت پٽداشي
تي مردہ آهن جيئن ته کين ڪوئ ن
دفن ڪرڻ وارو ڪوٺ ٿو ملي تنهن
ڪري هو زهن تي پيا رهن ٿا ۽ سدس
ڪيڙن کاڌل جسمن مان بد بو نڪرندي
رهي ٿي. ”

مون ڪجهه دل جهلي پڇو:
”اسين زندهه ۽ مردہ ۾ ڪيئن سڃاڻپ
ڪري سگهون ٿا؟ جڏهن هتي طوفان
جي سامهون ڏسڻ ٿا.“
هن جواب ڏنو:

”مردا طوفان جي اڳيان ڏسندا
ڪعبدا رهن پر زندهه سانس گڏو گڏ
ڊڪندا رهن ٿا ۽ جيستائين اهو پاڻ نه
بهرجي وڃي، نه ٿا بهن.“

هن بهن جي پٺن تي ليڪ ڏني، سدس مضبوط
عضو سدا بهار بلوط جي وڻ جي پاڙن مٿل هئڻ،
جي زندگي ۽ ارادي سان پر هونديون آهن. تنهن
کان پوءِ هن مون کان پڇو:

”ڇا تنهن جي شادي ٿيل آهي؟“

مون جواب ڏنو:

”حي، هاڻو! منهنجي زال حسن ۽
جمال جي دٻوي آهي ۽ مان ڪيسس
پهر جي جان کان نه وڌيڪ گهرندو
آهيان.“

هو چوڻ لڳو:

”انسوس! تنهن جون خطائون ۽
ڪروڙيون ڪيريون نه بيشمار آهن!
شادي ڇا آهي؟ هڪ چاري ۽ دائيم
موت جي غلاسيءَ جو فندو جو انسان
حي گهجيءَ پر وڏو وڃي ٿو! جيڪڏهن
تون گهرين ٿو ته آزاد زندگي گهارين
ته بههجي زال کي طلاق ڏي ۽ سڀ
کان الڳ ره!!

مون چيو:

”مون کي ٽي ٻار آهن. سڀ کان
وڏو ته بال سان راند ڪڏندو آهي ۽
سڀ کان ننڍو ته اڃان چڱي طرح
گهڻائي نه ٿو سگهي. ٻڌاءُ! مان
ڪن ڇا ڪريان؟“

هن جواب ڏنو:

”کين به قدر ڪوٺڻ سِڪار ۽ هر هڪ

کي هڪ هڪ ڪوڏر ڏٺي هڪري
 به هجي به هجي حال ني چڙي ڏين۔“
 مون چيو ۽

”مون ۾ علحدگي ۽ اڪيلاڻي سھن جي
 صفت ناهي ٻيو ته مان ٻين جي زال ۽
 ٻچن سان گڏ زندگي جي خوشين مان
 حصي وٺڻ جو عادي ٿي چڪو آھان۔
 هاڻي جيڪڏھن مان کيس چڙي ڏيان
 ته انهي سڄي ۾ سھجي سعادت ۽
 خوش بختي مون کان کيسجي وڃندي۔“

هن چيو:

”زال ۽ ٻچن جي وچ ۾ درد جي زندگي
 عيقت نہ ٿئي ڪان سواءِ ٻيو ڪجهه ناهي
 جنھن تي غم پالش چڙھيل آھي پر
 جيڪڏھن شادي تھجي زندگي جو
 لازم جزو آھي ته پوءِ ڪھن ”جن“
 جي ڏي۔ مان شادي ڪر۔“

حيرت ۾ پرھي مون چيو:

”جن“ جو ڪوئي وجود ڪونھي
 آخر تون مون کي ڏوڪو ڇو ڏٺي
 رھو آھس؟“

هن جواب ڏنو:

”افسوس! تون ڪيترو نه جاھل آھين!

”جن“ کان سواءِ ڪوئي وجود ئي

ڪونهي. ۽ اهو شخص جنهن ”جن“

مان ڪوبه تعلق نه رکيو هو هميشه

شڪ ۽ شبه جي دليا ۾ رهيو“

مون چيو:

”ڇا (جن) جون ڌيئر حسين ۽ جميل

ٿين ٿيون؟“

هن جواب ڏنو:

”سڌن حسن لازوال ۽ سڌن جمال

لاڳائي آهي!“

مون چيو:

”جيڪڏهن تون مون کي ڪهن

”جن“ جي ڌيءَ ڏيکارين ته مونکي

داڃاڻ ٿئي.“

هن چيو:

”جيڪڏهن تون ”جن“ جي ڌيءَ

کي ڏسي ۽ چهي سگهين ها ته هو

مان توکي سائو شادي ڪرڻ جسي

صلاح چو ڏيان ها!“

مون جواب ڏنو:

”اهڙي زال مان ڪهڙو فائدو جنهن

کي نه ڏسي سگهجي ۽ نه وري چهي
سگهجي؟“

هن چيو:

”هوءَ هڪ نفع آهي پر دهر حال
جهجي نتيجي ۾ عام مخلوق ۽ زنده
لاش کان نجات ملي وڃي ٿي، جي
طوفان جي سامهون ڏڪن ۽ ڪنهن نه
ٿا پر سائنس سٺ نه ٿا ڏئي سگهن.“

هن ڪجهه دير لاءِ منهنجي طرف کان سهڻ
ڦيري ڇڏيو ۽ تنهن کان پوءِ وري مڙيو ۽ مون
کان پڇڻ لڳو:

”تنهن جو مذهب ڪهڙو آهي؟“

مون جواب ڏنو:

”مان خدا تي ايمان رکڻ ٿو ۽ پيغمبرن
جي عزت ڪمان ٿو، فضيلت ۽ بررگي
کي محبت جي قابل سمجهان ٿو ۽
آخرت جو اسيدوار آهيان.“

هن چيو:

”هي آهي لفظ آهن جن کي غير قوس
گهڙيو ۽ غير شعور تي تعبد تنهن جي
زبان تي جاري ڪري ڇڏيا. پر اصل
حقيقت هي آهي ته تون پنهنجي نفس

ڪانسواء ڪنهن تي ايمان ڏتو ر ڪين -
 ان کان سواء ڪنهن جي عزت ڏتو
 ڪر ٿين - سندس خواهش کان سواء
 ڪنهن کي محنت جي قابل ڏتو سمجهين
 ۽ سندس لازواليت کان سواء ٻي
 ڪنهن به شئي جو ابد وار نگاهين -
 انسان پيدائش واري ڏينهن کان ٻين
 جي نفس کي پوڄيو رهيو آهي
 پر ٻين جي ارادن ۽ خواهش جي
 اختلاف جي سبب ڪري کيس خدا
 خدا نالي سان پيار ڪري ٿو - ڪڏهن
 هو کيس "بعل" ۽ "مشتري"
 جي نالن سان سڏي ٿو ۽ ڪڏهن
 "خدا جي نالي سان" -

هو کليو ، سندس شڪل تي ٿلول ۽ ٿوڪ
 جو نقاب پيل هو - گهنگو جي سلسلي کي جاري
 رکندي هن چيو :

"پر ڪيتري نه قدر عجيب آهي اهي ماڻهو
 جي ٻيجهي نفس جي پوڄا ڪرڻا ۽ سندن نفس
 سڙيل لاشن کانسواء ٻيو ڪجهه ناهين!!"

مان توري دير تائين سندس گالهين تي غور
 ڪندو رهيو - مون کي سمجهڻ ڏند گسي کان

زباد. عجيب، موت کان وڌيڪ ڊيڄا، بندڙ
 ۽ حقيقت کان زياد. عميق معنيٰ نظر آئي.
 منهن جو فڪر سندس اقوال جي خوبين ۾
 گم، ۽ منهن جا جذبات سندن اسرارن ۽ رمزن
 کي کولين لاءِ پڙهي آيا.
 مون رڙ هڪري چيو:

”جيڪڏهن تهن جو ڪو خدا آهي،
 ته مان تو کي ان جو قسم ڏئي پڇان
 ٿو ته ڇو نڪي ٻڌاء! تون هڪير آهين؟
 هن جواب ڏنو:

”مان پهن جي نفس جو ٻوڏگار آهيان.“
 مون پڇيو:

”تهن جو نالو ڇا آهي؟“
 جواب مليو:

”مجدون جو خدا!“

مون دريافت هڪيو:

”تون پيدا هڪڙي ٿيو آهين؟“
 جواب ڏنائين:

”هر جڳهه“

مون سوال ڪيو:

”۽ تون ڪڏهن پيدا ٿيس؟“

جواب ۾ چيائين :

”هر زماني ۾.“

مون وري چيو :

”مون فلسفي جي تعليم ڪشور ڏلا

حاصل ڪئي؟ اهو ڪير آهي مهر

تو ٽي زندگي جي اصرارن ۽ هسي

جي پيدن جي خبر ڏني؟“

هر جواب ڏنو :

”ان فيلسوف باهين ڇاڪاڻ ته فلسفو

نه ڪمزور انسانن جي صفتن مان هڪ

صفت آهي پر ان ٿوري دٻاڻو آهيان،

جڏهن هلاڻ ٿو ته زمين منهن جي

پيرن هيٺان ڏيکي ٿي ۽ جڏهن پيهان

ٿو ته تارن جي رفتار بهي وڃي ٿي.“

مون انسانن مان چرچو هڪڙو شيطانن

کان سکيو آهي ۽ وجود ۽ عدم

وجود جا راز منهن جي سجد ۾ ان

وقت آيا آهن جڏهن مون ”جنن“

جي بادشاهن ۽ رات جي پر اصرار

۽ طاقتور هئڻن جي باري دوستي

حاصل ڪئي.“

مون در بابت ڪيس :

”تون هنن اثباتڪن لڪهر وارين
ماڻهن ۾ ڇا ڪندو آهين؟ ۽ پنهنجا
ڏينهن ۽ راتيون ڪيئن گذارندو آهين؟
هن جواب ڏنو :

”صبح جي وقت مان حج مان گسايون
ڪندو آهيان، پيپري جو اسان تي
لعنت ڪندو آهيان، شاه جو فطرت
مان ڪل يوگ ڪندو آهيان ۽ رات
جو ٻن جي نفس جي اڳيان جهڪي
سندس پوڄا ڪندو آهيان.“

مون پڇو :

”تون ڇا کائيندو پيئدو آهين؟
ڪٿي سمهندو آهين؟“

هن جواب ڏنو :

”مان، زمينو ۽ سمنڊ ڪڏهن به نه
ٿا سمهون. اسان جي بک جو سامان
انسان جو جسم ۽ اسان جي اڃ جو
سامان سندن خون آهي.“

هو اٿي ڪڙو ٿيو ۽ منهن جي منهن تي نگاهو ڏ
ڪوڙي آهستي چوڻ لڳو :

”چڱو هاڻي موڪلائي! وري ملنداسين۔
 هاڻي مان آي وڃي رهيو آهيان جتي جن پوت
 جمع ٿين ٿا.“

مون آواز ڏيڻ ڇڏيو:
 ”هڪ منٽ جي مهلت اڃا گهرجي! مون کي
 هڪ ڳالهه پڇي آهي!“

رات جي اونداهين ۾ گم ٿيندي هن جواب ڏنو:
 ”خدا جا ديوانا ڪنهن کي به مهلت نه ڏيندا
 آهن۔ چڱو، موڪلائي! وري ملنداسين!“

هو مون کي حيرت ۽ خوف جي ڪشش ۾
 مبتلا ڇڏي ڪري اونداهي جي پردن ۾ روپوش
 ٿي ويو۔ جڏهن مان سهجي جاءِ تان هليس ته
 سدس آواز بلند ۽ اوچيس چين ۾ ٻڌو وئي رهيو هو:
 ”چڱو موڪلائي! وري ملنداسين!!“

”چڱو موڪلائي! وري ملنداسين!!“
 ٻئي ڏينهن مون پنهنجي زال کي طلاق ڏئي
 ڪري هڪ ”جن“ جي ڌيءَ سان شادي ڪئي ۽
 پنهنجن ٽنهي پٽن کي ڪوڏرون ڏئي ٽاڪيد ڪيم
 ته جتي به ڪو زندو لاش ڏسو ته کيس زمين ۾
 دفن ڪري ڇڏيو۔

ان ڏينهن کان وٺي اڄ ڏينهن تائين مان

قبرون ڪوٽيندو ۽ منجهن مردن کي دفن
 ڪندو آهيان. هر اڪيلو آهيان ۽ لاش زياده.
 وري ٻيو ڪوئي اهڙو ناهي جو هن مقدس ڪم
 ۾ هٿ نه لائي.

سندي ساهت کير جا ڇپايل ڪتاب

۱-	علامہ آءِ-آءِ-قاضي	قاضي فيض محمد	ختم ٿيل
۲-	ڏکيون جان نه مڻن	ناز سنائي	ختم ٿيل
۳-	ڪڇان تان ڪافر	ناز سنائي	ختم ٿيل
۴-	ماءُ ڪامواري هليا	ناز سنائي	ختم ٿيل
۵-	رڃي جي ريتو ٿيا	ناز سنائي	ختم ٿيل
۶-	هاري ڪسبتي ۽ آلائي تحريڪ	قاضي فيض محمد	ختم ٿيل
۷-	ڏوگر جن ڏوريا	ناز سنائي	ختم ٿيل
۸-	چانڊوڪي ۽ زهر	مومن ڪلپنا	۲۰۰۰
۹-	زندگي جي جهروڪي ملن	ڪامور محمد لغاري	۷۰۰۰
۱۰-	زندگي	مومن ڪلپنا	۱۲۰۰۰
۱۱-	منهنجي آکاڻي	ڪامور محمد لغاري	۷۰۰۰
۱۲-	حليمه شيخ	ناز سنائي	۱۰۰۰۰
۱۳-	قيد جي ڪهاڻي	ناز سنائي	۲۰۰۰۰
۱۴-	دادريل جا پار	ڪامور محمد لغاري / ناز سنائي	۱۵۰۰۰
۱۵-	سون ورتو، ڦرئي	۽ اسٽور سڪيان شيخ	۱۵۰۰۰
۱۶-	وشواس	زبان ڪلپنا	۱۵۰۰۰
۱۷-	ايورسٽ تي چرمامي	ميرالالادر ڇوٽيجو	۱۵۰۰۰
۱۸-	انٽرويو	طارق اشرف	۲۰۰۰۰
۱۹-	تصوف جي چير ڦاڙ	نجم عباسي	۲۵۰۰۰
۲۰-	سندي ذات امتجن	رميل بخش پليجو	۲۵۰۰۰
۲۱-	ڏنم ان ڏنل	نجم عباسي	۲۵۰۰۰
۲۲-	ماڻه جي ملڪ ۾	ميرالالادر ڇوٽيجو	۲۰۰۰۰
۲۳-	مٽي سنڌ سڪار	نجم عباسي	۱۵۰۰۰
۲۴-	سچ سان دوکو	ناز سنائي	۹۰۰۰۰
۲۵-	نوان چار درويش	ناز سنائي	۱۵۰۰۰
۲۶-	سوچون پڻڪا واکا	استاد بخاري	۱۰۰۰۰
۲۷-	پر ٽاول	مومن ڪلپنا	۸۰۰۰۰
۲۸-	سوڀ سڏائين سچ جي	آزاد قاضي	۸۰۰۰۰
۲۹-	غلام نجا تهڪڙا	علامہ حسين رنگريز	۱۰۰۰۰
۳۰-	ڇولو منهنجو چڪ ۾	هري دلگير	۱۰۰۰۰

محمد نواز (مرن) محزون

(۱۹۹۳) ڪنوار جي

سيج (ترجمو) سولوي

عبدالغفار صابري ميسر سيوڙ

قيمت ...؟ ڪچو جلد ۲۲۶

صفحا ڇاپو پهريون ڪراڻ

ساڻن سال ۹۰

(2) ڪنوار جي سيج (مترجم: م. ن.

محزون (1964ع)، هن جو زيب سنڌيءَ به

ترجمو ڪيو، جنهن جا 1991ع ۽ 1993ع ۾ ٻه

ڇاپا ڇپجي چڪا آهن.)

ايڊيشن ٻيو: سال 1991ع

ڇپائيندڙ: روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو

نالو : صاحب خان ميراڻي
ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراڻي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو تعلقو
رتوديرو ضلعو لاڙڪاڻو.

حال ائڊريس : غريب آباد محلہ
نئون ديرو. تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

اڻ ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائر سھس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجھارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) اڻ مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344

3404488 – 0300

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488